

GUSTAF III:S TORG, ÖSTERSUND KULTURMILJÖANALYS

SLUTVERSION 2024-06-18

UPPDRAG	
Uppdragsnamn:	340773 Gustav III:s torg, Östersund. Kulturmiljöanalys och konsekvensbeskrivning dp
Titel på rapporten:	Gustav III:s torg, Östersund, Kulturmiljöanalys
Version:	Slutversion
Datum:	2024-06-18
MEDVERKANDE	
Beställare:	Östersunds kommun
Kontaktperson:	Ivar Sunesson
Uppdragsansvarig:	Martin Lagergren, byggnadsantikvarie
Handläggare:	Maria Wall, byggnadsantikvarie
Layout:	Klara Sundlöf, kulturmiljöspecialist
ÖVRIGT	
Rapport:	<i>Rapporten läses vid utskrift i liggande A3.</i>
<i>Bilder och illustrationer är skapade av Tyréns Sverige AB om inget annat anges.</i>	

Tyréns Sverige AB

Tel: 010 452 20 00
www.tyrens.se

Säte Stockholm
Org.Nr: 556194-7986

Framsida: Vy mot torget från norr längs Rådhusgatan år 1916. Gamla teatern till vänster. Källa: Jamtli

INNEHÅLL

INLEDNING.....	5
Bakgrund och syfte	5
Avgränsningar	5
Tidigare utredningar	5
Disposition	5
FÖRUTSÄTTNINGAR	7
Översiktsplan	7
Plan- och bygglagen	8
Miljöbalk (1988:808).....	13
Kulturmiljölag (1988:950)	16
HISTORIK.....	17
1700-talet.....	17
1800-talet.....	18
1900-1929.....	24
1930-talet.....	29
1940-50-talen	34
1960-70-talen	43
1980-90-talen	51
Historisk analys	59
NULÄGE OCH KARAKTÄRSDRAG	62
Gustav III:s torg	62
Omgivande bebyggelse.....	67
KULTURVÄRDEN	77
KÄLLFÖRTECKNING	86

Gustav den III:s torg, vy från norr. Gamla teatern rakt fram i bild, terminalbyggnad till höger och Rådhusgatan till vänster.

INLEDNING

BAKGRUND OCH SYFTE

Gustav III:s torg är en större platsbildning i centrala Östersund och utgör vid sidan av Stortorget ett av de två torg som finns i staden. Sedan en tid har det funnits planer på att omvandla Gustav III:s torg, som primärt inrymmer resecentrum och uppställningsplats för bussar, med ny bebyggelse och nya funktioner. 2019 inleddes en planprocess med syfte att utveckla platsen, och 2021 antogs en ny detaljplan med förslag om att bebygga torget för att tillskapa nya centrumverksamheter, bostäder och kontor samt utvecklade stadsrum och stråk. 2022 upphävdes detaljplanen av Mark- och miljödomstolen på grund av att ett genomförande av planen bedömdes påtagligt kunna skada riksintresset för kulturmiljö, Östersunds stad [Z27].

För att avgöra om en ny planprocess ska inledas genomför Östersunds kommun nu en förstudie om förutsättningarna att utveckla torget utan att skada riksintresset. Tyréns har på uppdrag av Östersunds kommun tagit fram en kulturmiljöanalys av platsen som ska ligga till grund för denna förstudie.

Torget avgränsas av Kyrkgatan i väster, Thoméegränd i söder, Rådhusgatan i öster och Hamngatan i norr. Källa: Lantmäteriet

VAD ÄR EN KULTURMILJÖANALYS?

En kulturmiljöanalys ska fungera som underlag till planeringsprocessen och projekteringen. Kulturmiljön är en tillgång i planeringen och hjälper oss att ta adekvata beslut om bevarande och utveckling av landskap/plats och bebyggelsemiljö med hänsyn till kvalitet och historisk betydelse och bidrar på så vis till en hållbar samhällsutveckling. Vi kan aktivt välja vilka mänskliga spår och avtryck som blir avläsbara i framtiden. Kunskap om samhällets utveckling och de historiska processerna är en förutsättning för att kunna avläsa vilka processer, beslut och händelser som skapat dagens landskap. Bärande berättelser identifieras, liksom även de fysiskt avläsbara uttrycken som återspeglar dem. Genom att belysa vad som är kännetecknande för en miljö ges underlag för bedömning av områdets möjligheter och begränsningar för förändring. För att förstå hur dessa avspeglas i landskapet och är väsentliga för att

Orienteringskarta. Gustav III:s torg inom svart cirkel. Källa: Lantmäteriet

avläsa och uppleva miljöns historia och utveckling, lyfts de fram som värdebärande karaktärsdrag.

Värdebärande karaktärsdrag är de strukturer, funktioner, samband och egenskaper som starkt präglar och upprätthåller landskapets/platsens/bebyggelsemiljöns karaktär. Kulturmiljöanalysen skapar förutsättningar för att göra medvetna förändringar som tar avstamp i miljöns kulturmiljökvaliteter.

Syftet med en kulturmiljöanalys är också att skapa underlag för god miljöanpassning. Kulturmiljövärden ska tillvaratas, negativ påverkan ska minimeras och skador ska så långt som möjligt förebyggas. För att det ska kunna ske, behöver projektet underlag om vilka kulturmiljövärden som finns, hur dessa karaktäriserar området och hur områdets karaktär kan bibehållas eller stärkas.

En kulturmiljöanalys följs ofta av en konsekvensbeskrivning. Det är en utredning och analys av hur kulturvärdena påverkas och vilka konsekvenserna blir för området vid en föreslagen ändring av en byggnad eller i ett område.

AVGRÄNSNINGAR

Utredningen är koncentrerad till torget och dess närmaste omgivning. Utblickar till andra närliggande miljöer som är av relevans för förståelsen och sammanhang studeras också under tematiska texter.

TIDIGARE UTREDNINGAR

Kopplat till den tidigare planprocessen togs följande utredningar fram:

Utredning av påverkan på riksintresse, Gustav III:s torg, Östersund. 2020-01-10. SWECO.

Konsekvensbedömning kulturmiljö, Gustav III:s torg Östersund. 2020-11-05 reviderad 2021-05-11. SWECO.

DISPOSITION

Rapporten inleds med ett förutsättningskapitel. Därpå följer historik. I kapitlet Nuläge och karaktärsdrag beskrivs aktuell situation. Rapporten avslutas med en redogörelse för kulturvärden och värdebärande karaktärsdrag.

METOD

Föreliggande utredning har utförts av byggnadsantikvarisk och kulturgeografisk kompetens. Den bygger på befintligt kunskaps- och planeringsunderlag, fältbesiktning, arkivmaterial och litteratur samt studier av historiskt kartmaterial. Inledningsvis sammanställs förutsättningar såsom gällande planer, program och aktuell lagstiftning.

Utredningsområdets historik beskrivs och området sätts i ett kulturhistoriskt och geografiskt sammanhang. De historiska processer och förutsättningar som utgör grunden till de fysiska uttryck och funktioner som präglar dagens landskap förklaras.

Slutligen beskrivs byggnadernas kvaliteter och värden som är betydelsefulla att ta hänsyn till vid förändring och utveckling av området.

Utredningens metodik tar stöd i Riksantikvarieämbetets plattform Kulturhistorisk värdering och urval (2015) och Boverkets föreskrifter och allmänna råd (BFS 2016:6, 1:2213).

Plattform för kulturhistorisk värdering och urval (RAÄ)

Riksantikvarieämbetets (RAÄ) "Plattform Kulturhistorisk värdering och urval" från 2015 ligger till grund för den antikvariska värderingsmetodiken. Enligt plattformen (s.37) kan kulturhistoriskt värde definieras enligt följande:

"Kulturhistoriskt värde består i de möjligheter materiella och immateriella företeelser kan ge vad gäller att inhämta och förmedla kunskaper om och förståelse av olika skeenden och sammanhang – samt därigenom människors livsvillkor i skilda tider, inklusive de förhållanden som råder idag".

All fysisk miljö är trots detta inte lika värdefull. Kulturhistoriska värden kan i varierande grad tillskrivas enskilda byggnader, anläggningar och fornlämningar såväl som hela miljöer eller stora landskapsavsnitt. RAÄ förklarar vidare:

"Enkelt uttryckt kan sägas att ju bättre en företeelse bidrar till möjligheterna att utvinna och kommunicera kunskap – desto högre är dess kulturhistoriska värde".

En kulturmiljö kan även värderas utifrån andra aspekter än rent kulturhistoriska. Det kan exempelvis vara estetiska och stadsbildsmässiga värden eller sociala aspekter som handlar om människors personliga relationer till en plats eller att en bekant och historisk miljö bidrar till upplevelse av samhörighet och trygghet.

I begreppet kulturmiljö ligger en värdering av kulturmiljöns kulturhistoriska värde, som kan bedömas vara högt eller lågt. Värderingen är i sin tur kopplad till lagrum där hänsyn till kulturmiljön är lagstadgad, bland annat kulturmiljölagen och plan- och bygglagen. Plattformen/metoden ger förhållningssätt och riktlinjer i arbetet med att definiera, värdera, prioritera och utveckla kulturmiljön. Denna kulturmiljöanalys innefattar de två inledande stegen, *Beskrivande* och *Analyserande*, samt ger råd inför det tredje steget. Steg tre och fyra, *Planerande* och *Beslutande*, syftar till att ta ställning till framtida hantering av kulturhistoriska värden.

A) Beskrivande

I det beskrivande delmomentet sker inventering och beskrivning av de kulturhistoriska värden som återspeglas.

Svarar på frågorna: Vad har hänt? Vad finns? Vad återspeglas?

B) Analyserande

I det analyserande delmomentet görs den egentliga värderingen, vilka värden finns och i vilken hög grad återspeglas de? I analysen studeras vilka möjligheter till kunskap och förståelse platsen/objektet har, hur fullständig den förmedlade bilden blir, samt hur relevant den förmedlade kunskapen är.

Svarar på frågorna: Vilka är värdena? Vilka är de höga värdena?

C) Planerande

I det planerande delmomentet förs en prioritering och planering, med avseende på eventuella hot och förutsättningar för bevarandet och utvecklingen av de kulturhistoriska värdena.

Svarar på frågorna: Vad krävs? Vad är möjligt?

D) Beslutande

I det sista delmomentet beslutande sker val av styrmedel. • regelverk & bestämmelser • finansieringsformer • åtgärder för vård- och utveckling • kommunikationsinsatser samt • metoder för uppföljning och utvärdering.

Svarar på frågorna: Vad ska göras? Hur ska det göras?

Stockholms stadsmuseums beskrivning av processen för kulturhistorisk värdering och urval, grundad i RAÄ:s "Plattform Kulturhistorisk värdering och urval" (2015).

FÖRUTSÄTTNINGAR

ÖVERSIKTSPLAN

I aktuell översiktsplan (2022), *Östersund 2040 Översiktsplan*, anges följande under rubriken Kulturmiljö:

Ställningstaganden riksintressen

- Riksintressen för kulturmiljövården ska skyddas mot påtaglig skada. Det är de värden som har legat till grund till att miljön utpekades som riksintresse som ska skyddas från påtagligt skada.

Ställningstagande värdefulla miljöer

- Kommunen har tagit fram ett kulturmiljöprogram i tre etapper. Etapp 1 för Östersunds centrum – riksintresse Östersund Z27. Etapp 2 omfattar resten av Östersunds stad samt de sex tätorterna. Etapp 3 handlar om landsbygden i Östersunds kommun och om de samiska kulturmiljöerna, som är viktiga samiska miljöer i Östersunds kommun. **Kulturmiljöprogrammet är antaget som tillägg till Östersund 2040.**
- Några kulturhistoriskt värdefulla miljöer av särskilt stort värde bör på sikt förses med områdesbestämmelser (gäller landsbygdsbebyggelse). Det innebär att kommunen inför förhöjd lovplikt med syfte att skydda kulturvärdet.

Ställningstaganden landskapsanpassning

- Vid allt plan- och bygglovsarbete, strandskyddsdispenser, materialtäkter och vägprojektering ska hänsyn tas så att landskapsbilden inte påverkas på ett störande sätt.
- Byggnaders placering, material, form och färgsättning ska anpassas väl till landskapsbilden och befintlig bebyggelses mönster och utseende.
- Bebyggelse ska så långt som möjligt lokaliseras så att den inte skymmer utblickarna från allmän väg ut mot Storsjön och fjällvärlden.

Ställningstaganden byggnader

- En betydande andel av de kulturhistoriskt värdefulla byggnaderna förses med rivningsförbud/ skyddsbestämmelser (q) och/eller varsamhetsbestämmelser (k) vid detaljplaneläggning. Urvalet av dessa byggnader ska vara allsidigt och spegla kommunens kulturella, historiska och arkitektoniska arv från olika tider, platser och sociala miljöer. Även senare bebyggelse, från perioden 1940–79, som inte uppmärksamats tidigare ska ingå i urvalet. Det gäller också byggnader som är av betydelse för tätorternas historia. Kulturmiljöprogrammet ska vara vägledande i detta arbete.

Ställningstaganden fornlämningar

- Fornlämningar är skyddade enligt lag och omfattar både kända och okända lämningar. De är av stor vikt för förståelsen av vår historia och ska bevaras och tillvaratas i planeringen.

Kartlagret till ÖP visar miljöer som finns upptagna i kulturmiljöprogrammet inom orange markering. Torget ligger inom orange fält mitt i bild.

Vidare anges bl.a. följande av relevans för utredningsområdet under rubriken Bebyggelse:

Bebyggelse

Översiktsplanen ger möjlighet att utöka bebyggelsen både i staden, i tätorterna och på landsbygden. Den innehåller en tydlig viljeinriktning att bygga på den infrastruktur vi redan har, vilket innebär att bygga inåt.

- Inriktningen är en sammanhållen stad där utbyggnaden ska kopplas till redan utbyggd infrastruktur, i attraktiva lägen som är tillgängliga med gena gång- och cykelvägar samt god kollektivtrafik.
- Vid förtätning av staden och tätorterna ska ny bebyggelse komplettera det befintliga beståndet i syfte att skapa en mer blandad bebyggelse.
- Vid utbyggnad och förtätning av centrala Östersund, i stadsdelscentrum och längs kollektivtrafikens huvudstråk ska bebyggelsen ge möjlighet till blandade funktioner. Det vill säga att bostäder, service och verksamhet blandas i till exempel samma kvarter. Bebyggelsen ska sträva efter att också vara tillräckligt tät för att ge ett bra underlag för handel, service och kollektivtrafik.
- Skillnaden mellan **landmärkena** och **bebyggelsemassan i centrum** ska **fortsätta att vara tydlig** även om staden förtätas på höjden. Det för att stadens kända byggnader ska fortsätta att synas tydligt i stadssiluetten.
- Utsikten över Storsjön och fjällen som ett viktigt inslag i stadsbilden ska varsamt skyddas. Denna vy är viktig för välbefinnandet hos både invånare och tillfälliga besökare.

PLAN- OCH BYGGLAGEN

Plan- och bygglagen (PBL) reglerar hur mark- och vattenområden används samt hur markanvändningen skall utvecklas. Lagen fastställer att planläggningen av mark- och vattenområden är en kommunal angelägenhet och ställer krav på att kommunen upprättar en översiktsplan över hela kommunen. Lagen innehåller föreskrifter om bland annat detaljplaner och bygglov.

Planläggning enligt denna lag ska ske med hänsyn till natur- och kulturvärden, andra miljöaspekter samt mellankommunala och regionala förhållanden. Lagen fastställer att byggnader eller områden som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt inte får förvanskas. Dessa kan av kommunerna skyddas genom bestämmelse i detaljplan. Skyddet regleras i PBL:s 8 kapitel och de bestämmelser som läggs in i planen är juridiskt bindande.

Vid planläggning, i ärenden om bygglov och vid åtgärder avseende byggnader som inte kräver lov enligt Plan- och bygglagen är även 2 kap. 1§, 3§, 6 § tillämplig.

PBL 2 KAP. ALLMÄNNA OCH ENSKILDA INTRESSEN

1 § Vid prövningen av frågor enligt denna lag ska hänsyn tas till både allmänna och enskilda intressen.

3 § Planläggning enligt denna lag ska med hänsyn till natur- och kulturvärden, miljö- och klimataspekter samt mellankommunala och regionala förhållanden främja

1. en ändamålsenlig struktur och en estetiskt tilltalande utformning av bebyggelse, grönområden och kommunikationsleder,
2. en från social synpunkt god livsmiljö som är tillgänglig och användbar för alla samhällsgrupper,
3. en långsiktigt god hushållning med mark, vatten, energi och råvaror samt goda miljöförhållanden i övrigt,
4. en god ekonomisk tillväxt och en effektiv konkurrens, och
5. bostadsbyggande och utveckling av bostadsbeståndet.

6 § Vid planläggning, i ärenden om bygglov och vid åtgärder avseende byggnader som inte kräver lov enligt denna lag ska bebyggelse och byggnadsverk utformas och placeras på den avsedda marken på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till

1. stads- och landskapsbilden, natur- och kulturvärdena på platsen och intresset av en god helhetsverkan.

6 § Tredje stycket

Vid planläggning och i andra ärenden samt vid åtgärder avseende byggnader som inte ingår i ett ärende enligt denna lag ska bebyggelseområdets särskilda historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden skyddas. Ändringar och tillägg i bebyggelsen ska göras varsamt så att befintliga karaktärsdrag respekteras och tillvaratas.

PBL 8 KAP. KRAV PÅ BYGGNADSVERK, BYGGPRODUKTER, TOMTER OCH ALLMÄNNA PLATSER

Plan- och bygglagens åttonde kapitel reglerar krav på byggnadsverk, byggprodukter, tomter och allmänna platser. Vid en bygglovsprövning omfattas byggnader som bedöms ha särskilt kulturhistoriskt värde av förbud mot förvanskning av kulturvärden, 8 kap. 13§. För alla byggnader gäller även varsamhetskrav och särskilda krav vid underhåll enligt 8 kap. 17§ och 14§.

Förbud mot förvanskning

13 § En byggnad eller som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.

Enligt 13 § 1 st. p.4 ska förvanskningsförbudet även tillämpas på bebyggelseområden.

Underhåll och varsamhet

14 § Ett byggnadsverk ska hållas i vårdat skick och underhållas så att dess utformning och de tekniska egenskaper som avses i 4 § i huvudsak bevaras. Underhållet ska anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt.

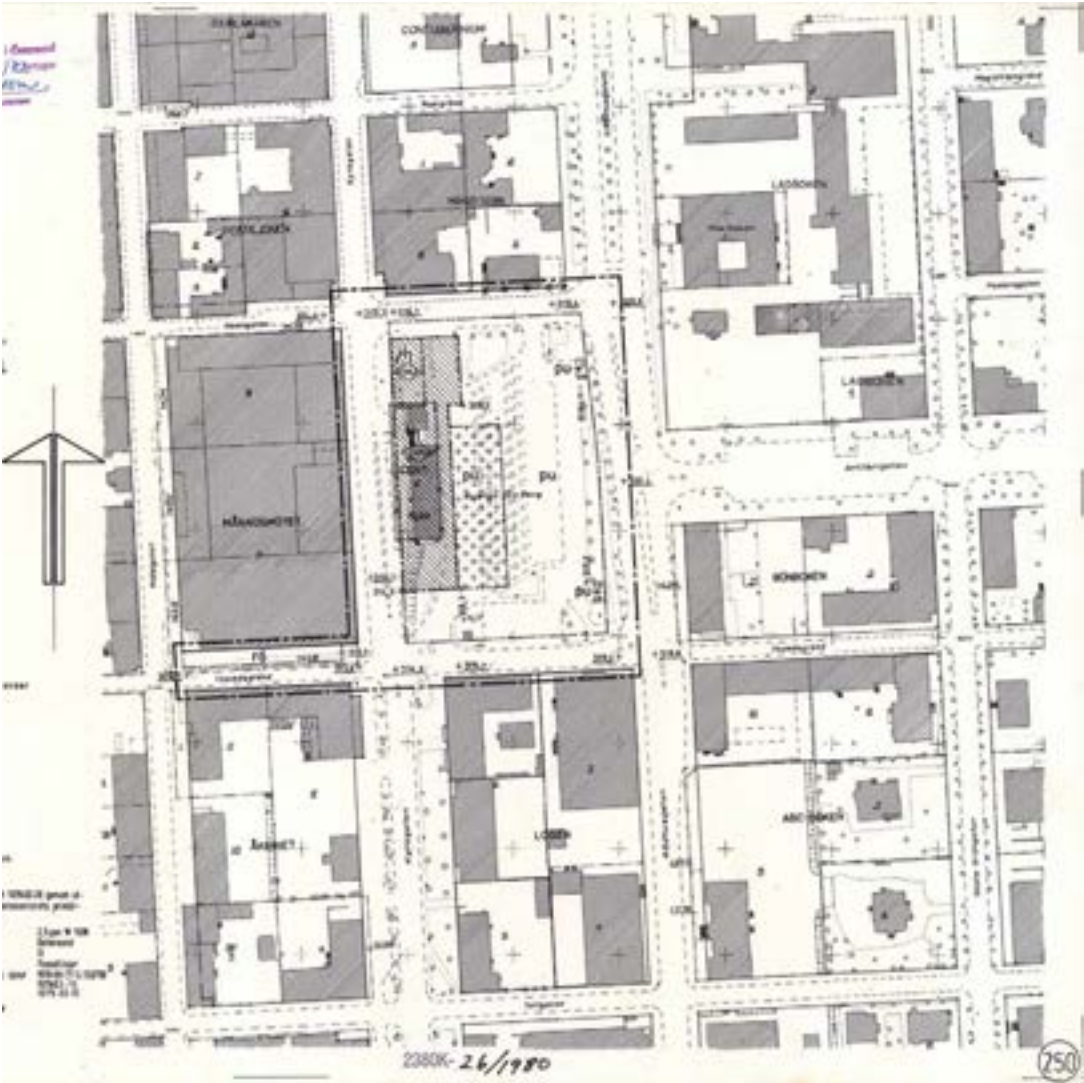
Om byggnadsverket är särskilt värdefullt från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, ska det underhållas så att de särskilda värdena bevaras.

17 § Ändring av en byggnad och flyttning av en byggnad ska utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.

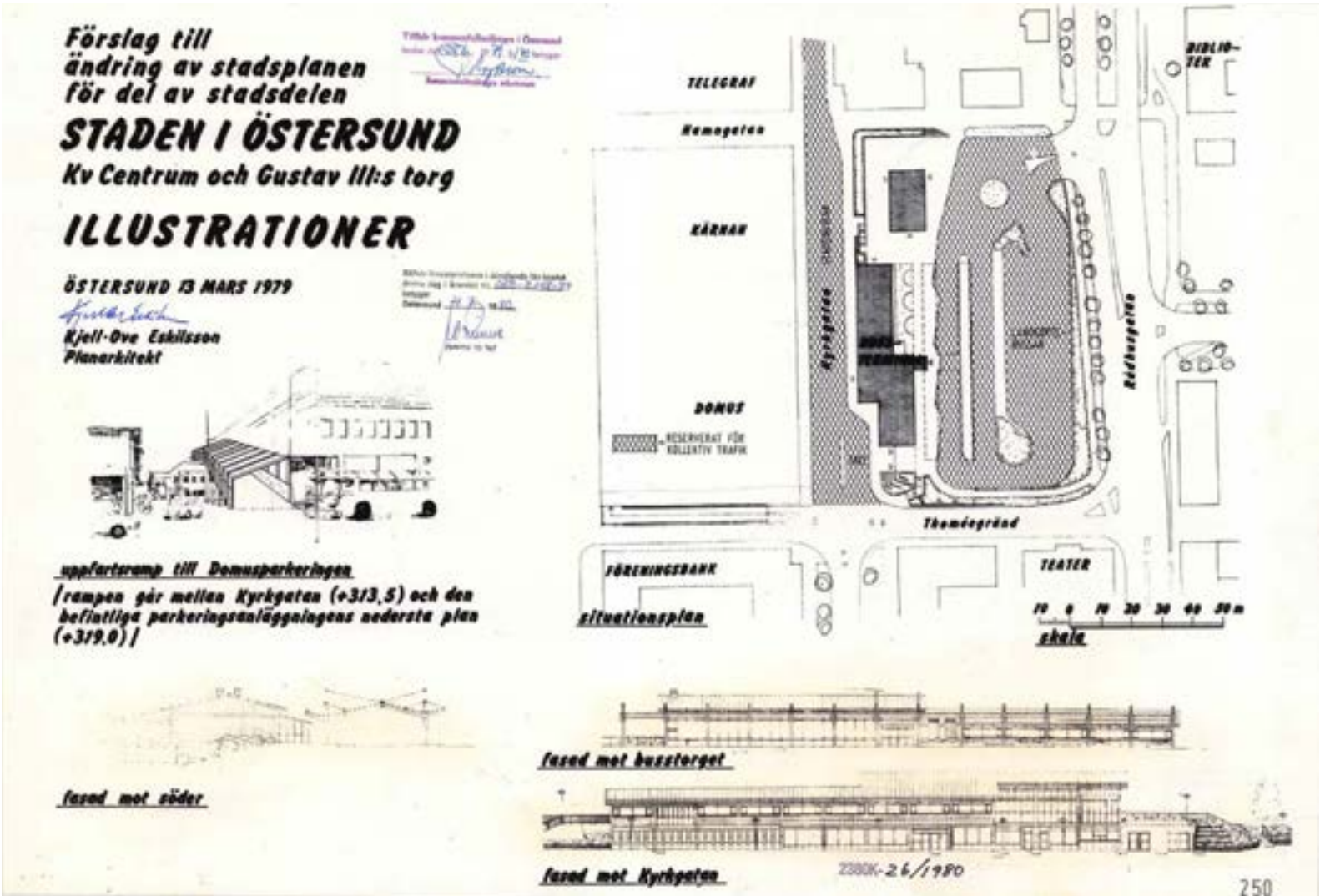
GÄLLANDE PLAN

Gällande plan för torget är 2380K-26/1980, antagen 1980-07-04. Planen upprättades i samband med ombyggnad av Gustav III:s torg till terminal för lokal- och fjärrbusstrafik samt taxi. Redan tidigare användes torget som uppställningsplats för landsortsbussar och angöringsplats för kommunala bussar. Östra och sydöstra delen av torget uppläts dock för bilparkering. Planförslaget inbegrep att Kv Centrum utökades för att ge plats åt ny bussterminal och ny byggnad för godshantering, samt att ny uppfartsramp skulle anläggas till parkeringshuset i Kv Månadsmötet. I och med ändringarna reserverades hela torget samt Kyrkgatan för kollektivtrafik, där Kyrkgatan kom att fungera som central busshållplats för lokalbussarna.

Planen anger inga skydds- eller varsamhetsbestämmelser för kulturvärden.

Utsnitt ur stadsplanekarta, "Förslag till ändring av stadsplanen för del av stadsdelen STADEN I ÖSTERSUND (kv. Centrum och Gustav III:s torg m.m.)". För stora delar av torget anges beteckningen pu, Allmän plats som får underbyggas. Skrafferad del är yta för bussterminal och därmed samhörigt ändamål.

Illustrationer av planförslaget, med ny terminalbyggnad, byggnad för godshantering och uppfartsramp till parkeringshus i Kv. Månadsmötet. Torget är reserverat för kollektivtrafik och behörig trafik till Magistern 5.

KULTURMILJÖPROGRAM

Kulturmiljöprogram etapp 1, Östersunds centrum antogs 2014 och är en del av översiktsplanen Östersund 2040. Inom ramarna för programmet har bebyggelse uppförd fram till år 1980 inventerats och klassificerats. Vidare belyser programmet olika utvecklingsskeden och tidsperioder som har satt sin prägel på staden och stadsbilden, och visar på värdefull bebyggelse som är representativ för dessa skeden. Under rubriken *Viktiga karaktärsdrag i stadsbilden* anges bl.a. följande av relevans för utredningsområdet:

- Rådhuset, som har stor synlighet från torget, lyfts fram som exempel på en framstående offentlig byggnad i kategorin *Stenhusbebyggelse i det sena 1800-talet och tidiga 1900-talet*.
- Hotell Östersund vid Gustav III:s torg samt varuhusen Kärnan och Domus vid Kyrkgatan i anslutning till torget lyfts fram som representanter för *Storskalig stadsomvandling på 1950-60-70-talen*.
- Stadens siluett beskrivs på följande sätt: *Sluttningsläget mot Storsjön gör att stadens karakteristiska siluett och varierade taklandskap framträder tydligt från omgivningen. Centrum har måttliga hushöjder med ett fåtal karakteristiska landmärken; Rådhuset, Kanslihuset, Stora kyrkan och Hotell Östersund (numera Scandic).*

Klassificering av byggnaderna kring torget

Listan inkluderar utöver byggnader som omgärdar Gustav III:s torg även landmärkesbyggnader som har stor synlighet från torget. Mot Kanslihuset finns en direkt siktlinje från torget via Artillerigatan. Rådhuset ligger strax norr om torget längs Rådhusgatan och är framträdande i stadsbilden genom sitt höga torn.

Blå- Särskilt värdefull, klass A. Byggnadsminne/kyrkligt kulturminne

1. Gamla teatern, Logen 3, Thoméegränd 20.
2. Rådhuset, Lagboken 3, Rådhusgatan 21
3. Kanslihuset, Artilleristen 1, Studentplan 2

Grön- Särskilt värdefull, klass A.

4. Citypalatset, Logen 6, Thoméegränd 18
5. Hotell Östersund, Åkeriet 8, Kyrkgatan 70
6. Varuhus (f.d. Domus) på del av Månadsmötet 9, Kyrkgatan 66
7. F.d. Thulebolagens hus, del av Magistern 5, Kyrkgatan 45

8. Länsbiblioteket, Lagboken 6, Rådhusgatan 25-27

9. ABC-boken 10, Rådhusgatan 31

Ljusgrön- Särskilt värdefull, klass B.

10. Bönboken 3 (Östersundshem), Rådhusgatan 29

11. Postiljonen 6, Kyrkgatan 62

Ljusbgrul- Allmänt värdefull

12. Varuhuset Kärnan på Månadsmötet 8 och del av 9
13. Del av varuhus på Månadsmötet 9
14. F.d. Essohuset, del av Magistern 5

Klassificeringskarta med torget inom rosa prickad markering. Torget omges av flertalet särskilt värdefulla byggnader, med blå, grön och ljusgrön klassning. Källa: Östersunds kommun.

Klass

- Särskilt värdefull. Klass A.** Är byggnadsminne/kyrkligt kulturminne
- Särskilt värdefull. Klass A**
- Särskilt värdefull. Klass B**
- Allmänt värdefull**
- Ej värderad - yngre än 1980 eller utanför inventeringsområdet**
- Riksintresse**
Byggnaden är uppförd före 1930 och bedöms vara värdefull för riksintresset Östersunds Stad

Särskilt värdefull byggnad Klass A

Innebär att förvanskningförbud enligt plan- och bygglagen gäller. Byggnaden har ett så högt värde att rivningsförbud/ skyddsbestämmelser bör övervägas vid upprättande av ny detaljplan.

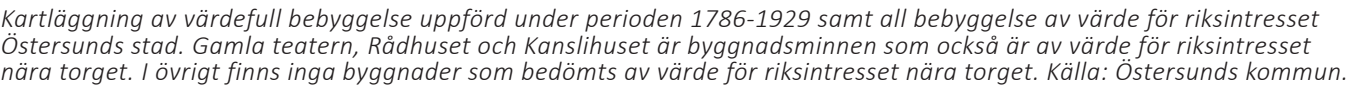
Befintligt skydd och varsamhet i gällande detaljplaner

- Staket med skyddsbestämmelse, q**
- Q** Kulturresevat
- k** Varsamhet
- q** Skydd och rivningsförbud
- q** Skydd, rivningsförbud och varsamhet

Särskilt värdefull byggnad Klass B

Innebär att förvanskningförbud enligt plan- och bygglagen gäller. Vardena bedöms dock inte vara av sådan art att de kan innebära hinder för andra allmänna intressen. I första hand bör varsamhetsbestämmelser övervägas vid upprättande av ny detaljplan.

Kartan visar även samtliga byggnader av värde för riksintresset
Östersunds stad (Z27)

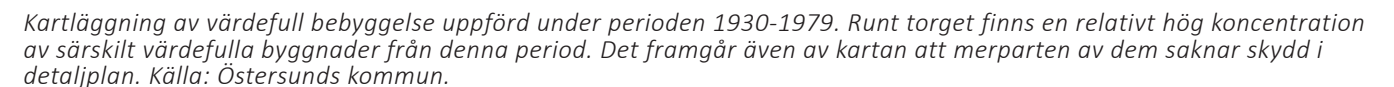
	Särskilt värdefull. Klass A. Är byggnadsminne/kyrkligt kulturminne
	Särskilt värdefull. Klass A
	Särskilt värdefull. Klass B
	Allmänt värdefull
	Riksintresse

Byggnaden är uppförd före 1930 och bedöms vara värdefull för riksintresset Östersunds Stad

- Q Kulturresevat
- k Varsamhet
- q Skydd och ränningsförbud
- q Skydd, ränningsförbud och varsamhet

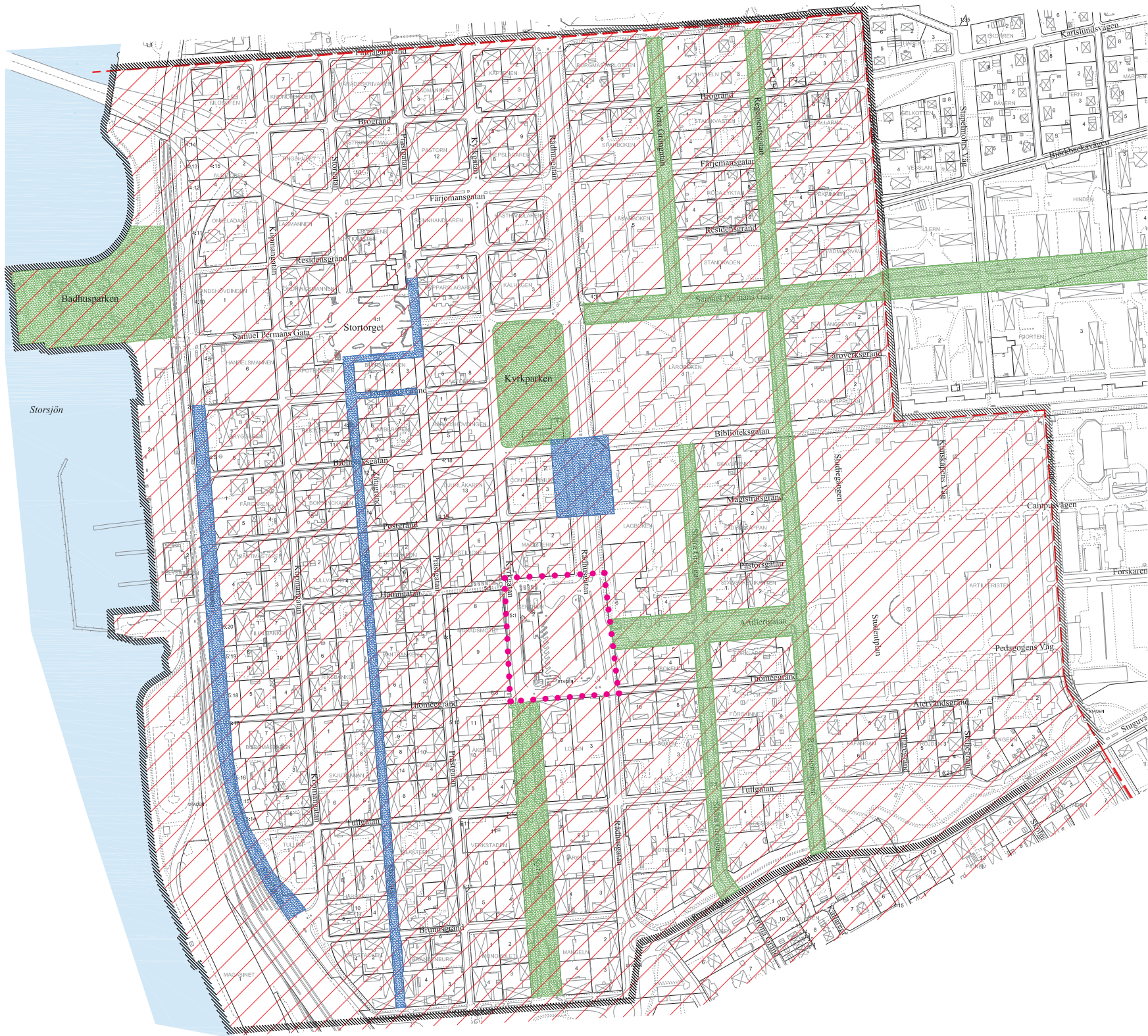
När det gäller den tidsepok som riksintresset omfattar är det kommunens tolkning att denna innehåller den äldsta bebyggelsen fram till 1920-talets slut. Riksintressetexten är inte helt tydlig på denna punkt men talar bland annat om det tidiga 1900-talet med stenhus i mer storstadsmässig skala och rikt utsmyckade villor. I den senaste byggnadsinventeringen från 2011 är i stort sett alla byggnader från den epok riksintresset omfattar utpekade som värdebärande för riksintresset.

Kartan visar särskilt värdefulla byggnader från perioden 1930 - 1979

 Särskilt värdefull, Klass A

- Q Kulturresevat
- k Varsamhet
- q Skydd och rivningsförbud
- q Skydd, rivningsförbud och varsamhet

8

Övergripande ställningstaganden

RUTNÄTSPLANEN

Inom riksintresseområdet ska den äldre rutnätsplanen respekteras. Ingen ytterligare breddning eller avstängning i form av igenbyggnad av långgator/ gränder får ske.

SÄRSKILT VÄRDEFULLA PARKER OCH GRÖNA GATOR
Esplanaderna Kyrkgatan, Artillerigatan och Samuel Permans Gata, samt Regementsgatan och Gröngatan värnas som trädkantade gator. Kyrkparken och Badhusparken värnas som parker.

SÄRSKILT VÄRDEFULLA BEBYGGELSEOMRÅDEN OCH GATURUM

Storgatan är en av Sveriges bäst bevarade 1880-tals miljöer. Den utgör tillsammans med delar av Törnstens gränd och Stortorget en omistlig bebyggelse- och gatumiljö.

Rådhusplatsen med omkringliggande byggnader är en särskilt värdefull bebyggelsemiljö. Samtliga äldre byggnader; Rådhuset, Ahlbergshallen (f.d. Bibliotek) och Gamla skolan med flyglar är byggnadsminnen.

Strandgatan med sina stora stadsvillor i lummiga trädgårdar, omgivna av trästaket är en särskilt värdefull bebyggelsemiljö.

Skydds- och varsamhetsbestämmelser finns redan i en del gällande detaljplaner för de särskilt värdefulla bebyggelseområdena och gaturummen. Fortfarande saknas dock skydd för ett antal mycket bevarandevärda byggnader. I samband med att nya detaljplaner upprättas bör särskilt värdefulla byggnader (Gröna, Klass A) av stor betydelse för den äldre bebyggelsemiljön ges skyddsbestämmelser/ rivningsförbud (q).

Anm. Rekommendationer om skydds- (q) och varsamhetsbestämmelser (k) gäller byggnaderna **utvändigt**.

Teckenförklaring

Områdesgräns för Kulturmiljöprogram etapp 1 Östersunds Centrum.

RIKSINTRESSE KULTURMILJÖVÅRD
Område för befintligt riksintresse Östersunds stad Z27, enligt Kulturmiljölagen, KML. Riksintresset omfattar framförallt stadens tillkomst och utveckling fram till och med 1920-talets slut. Inom riksintresset finns ett antal byggnader som redan är skyddade: byggnadsminnen/ kyrkliga kulturminnen och byggnader med skydds(q)-/ varsamhets((k)- bestämmelser i detaljplaner. Se även karta i kapitel Hus som har skydd idag.

Plankarta 1 ÖVERGRIPANDE STÄLLNINGSTAGANDEN FÖR ÖSTERSUNDS CENTRUM

Kulturmiljöprogram etapp 1

9

Karta över Kulturmiljöprogrammets **Övergripande ställningstaganden**. Gustav III:s torg inom rosa prickad linje. Allmänt gäller att rutnätsplanen ska respekteras inom riksintresseområdet, där Gustav III:s torg ingår. Kyrkgatan söder om Gustav III:s torg och Artillerigatan är identifierade som särskilt värdefulla gröna gator. Vidare är Rådhusplatsen med omkringliggande byggnader en särskilt värdefull miljö. Källa: Östersunds kommun.

MILJÖBALK (1988:808)

Miljöbalken (MB) syftar till att främja en hållbar utveckling som innebär att nuvarande och kommande generationer tillförsäkras en hälsosam och god miljö. I de allmänna hänsynsreglerna beskrivs vilka krav som ställs på en verksamhetsutövare för att förhindra skador på miljön.

Riksintressen regleras genom MB. Riksintressen ska skyddas mot påtaglig skada, övriga kulturmiljöer ska så långt som möjligt skyddas mot påtaglig skada. Länsstyrelsen har tillsynsansvar för områden av riksintresse och ska bland annat tillse att kommunerna beaktar riksintressena i den fysiska planeringen i samband med detaljplaner och översiktsplaner. Kommunerna är skyldiga att säkerställa riksintressena i sin översiktsplan. Om länsstyrelsen bedömer att ett riksintresse inte tillgodoses, eller att det finns risk för påtaglig skada i och med genomförandet av en plan kan länsstyrelsen upphäva planen. Påtaglig skada kan bedömas uppstå även vid förändringar utanför ett riksintresseområde.

Kulturmiljövårdens riksintressen ska sammantaget ge en bred bild av samhällets historia, så som den återspeglas i landskapet, med regionala variationer och särdrag. Att tillvarata kulturmiljövårdens riksintressen handlar dels om att förhindra att värdena skadas och dels om att områdets kulturhistoriska värden och potential ska vara fortsatt tongivande vid förändringar.

Östersunds stad [Z27]

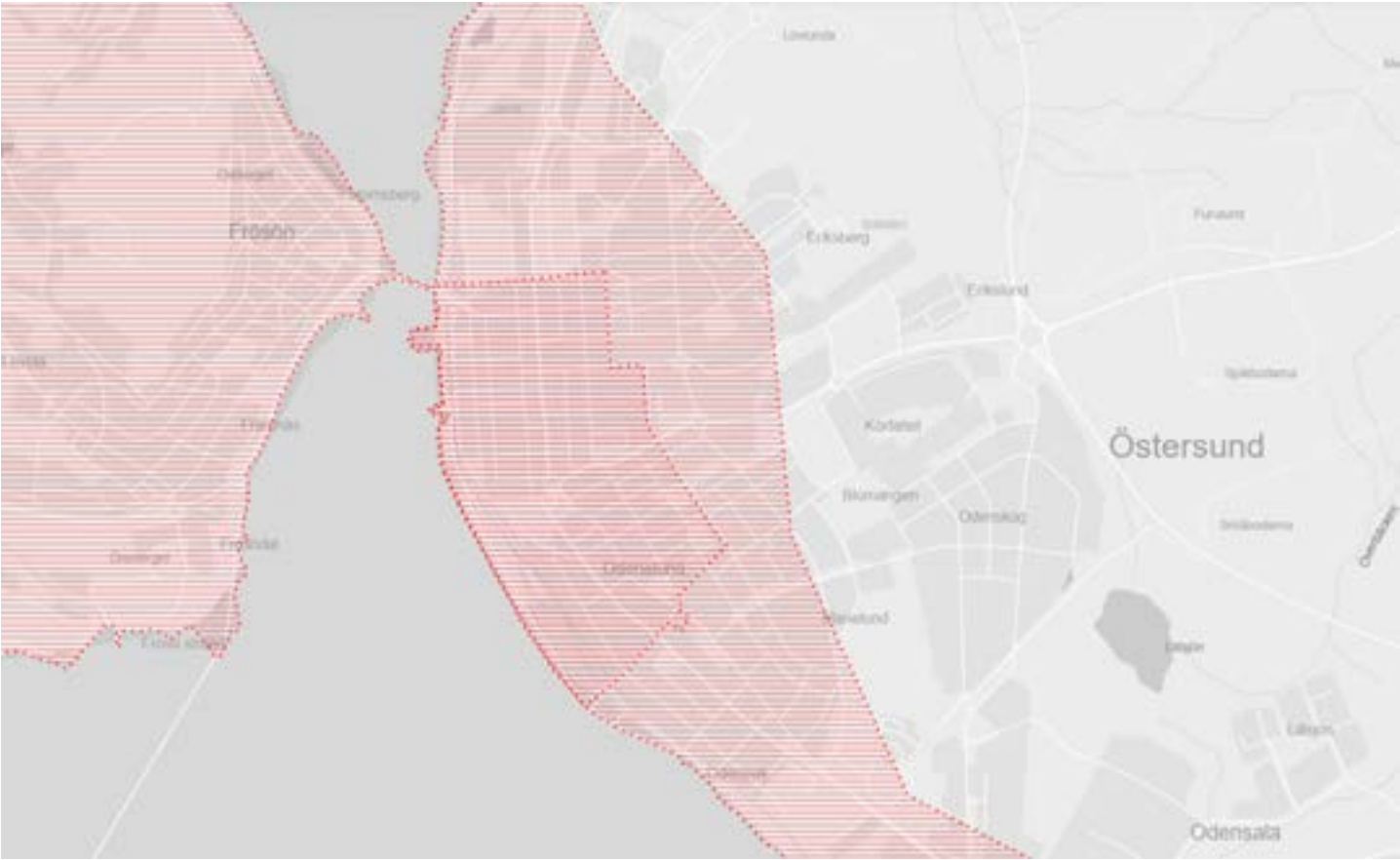
Torget ingår i Riksintresset Östersunds stad [Z27].

Motivering:

Residensstad som speglar svenskt stadsbyggande sedan 1700-talets slut och en strävan att utveckla handel och förvaltning samt järnvägens betydelse för stadsutvecklingen vid 1800-talets slut.

Uttryck för riksintresset:

Stadsplanen och dess olika utvecklingsskeden med den äldsta planen från 1788, nya kvartersrader i norr, öster och söder under 1800-talet samt den s.k. Nystan efter en plan från 1881 - gatunät, platsbildningar och tomtindelning. Den förindustriella stadens bebyggelsekaraktär med låg trähusbebyggelse, hus i gatuliv, större borgargårdar i centrala lägen och glesare bebyggelse mot stadens utkanter. Uttryck för byggandet under det sena 1800-talet och tidiga 1900-talet, med stenhus i mer storstadsmässig skala och rikt utsmyckade villor. Offentliga och i stadsbilden framträdande byggnader och bebyggelse som hör samman med funktionen som residens- och regementsstad. Järnvägen, som ett uttryck för drivkraften bakom den kraftiga expansionen decennierna kring sekelskiftet 1900, med intilliggande industrikvarter. Arbetarförstaden Odenslund. Parker med inslag av grönska och stadens anblick och siluett samt utblickarna mot Storsjön och det omgivande landskapet.

Utbredning av riksintressena Östersunds stad [Z27] och Storsjöbygden [Z25]. Källa: Boverket.

Storsjöbygden [Z25]

Landskapet inom det angränsande riksintresset Storsjöbygden [Z27] omger stadskärnan och präglar omgivningarna.

Motivering:

Centralbygd i kambrosilurområdet kring Storsjön, med förhistorisk bruknings- och bosättningskontinuitet med ett tiotal mindre lokalbygder, sedermera sockencentra med kyrkor och ursprungliga gårds- och bylägen, några med bevarade sakrala bebyggelsenamn som Hov och Vi men även gudsnamnen Frö och Njård som tillskrivs öarna Frösön och Norderön. (Fornlämningsmiljö, Borgmiljö, Skansmiljö, Bymiljö, Stenbrott, Institutionsmiljö, Kognitivt miljö).

Uttryck för riksintresset:

Öppet jordbrukslandskap med radbyar och äldre gårdar med 1800-talsgården som dominerande gårdstyp på höjd- och sluttningslägen med vida utblickar, medeltida kyrkor med bevarad karaktär i Hackås, Frösön och Norderön, ombyggda dito i Brunflo och Näs, en 1700-talskyrka i Lockne och 1800-talskyrkor i Sunne och Marieby. I Sunne även ruiner efter en medeltida kyrka samt intill en medeltida kastalruin och i Marieby en ruin efter en medeltida kyrka. På Frösön platsen för ytterligare en medeltida kyrka, Västerhus kapell. Bland skilda miljöer märks kulturlandskapet på Frösön med gravhögar, ödesbölet Grötomslädden, odlingsrösen, skans från 1600-talet, rester av fornborgen Mjälleborgen från romersk järnålder samt en runsten med text om

Jämtlands kristnande. Kyrkomiljö med prästgård, Frösö trivialskola grundad på 1600-talet med bevarad Scholare- och Collegie-bostad från 1700-talet och bibliotek samt folkskola från 1897. Wilhelm Peterson-Bergers sommarbostad Sommarhagen från 1914, Kungsgården samt välhållna byar och gårdar i TanneBerge-Långåker. På Norderön märks den centrala delen med gravhögar, kyrkomiljö med sockenstuga och välhållna gårdar. I Brunflo märks kyrkomiljön med medeltida kastal och prästgård, gravfält och spridda högar samt välhållna gårdar i Vamsta. I den centrala bygden området AkreGusta-Berge med gravfält, odlingsröseområden och ett kalkstensbrott samt i övrigt välhållna byar och gårdar i Torvalla och i området kring Lundsberget odlingsrösen, gravhögar och ett kalkstensbrott. I Locknebygdens centrala delar märks gravhögar, kyrkomiljö med prästgård och kyrkstallar samt välhållna byar och gårdar i Forsta-Ånge samt i övrigt välhållna jordbruksbyar i Bjärme, Klockåsen, Åsan, Berge, Haxäng och Börön. I Näs centrala delar bevaras ett fornlämningsrikt odlingslandskap med välhållna gårdar, kyrkomiljö med kyrkstallar och prästgård samt i miljön Sinnberg-Gäle välhållna byar och gårdar. I Sunne märks kyrkomiljön med kyrkstallar och härbren samt vid den medeltida kyrkoruinen prästgård och f.d. arrendegård och på Andersön rester av en skans från 1600-talet, gravhögar och fångstgropar. Området berör även Krokoms, Åre och Bergs kommuner.

ATT TA TILLVARA KULTURMILJÖVÅRDENS RIKSINTRESSEN

Riksantikvarieämbetet gav 2014 ut en handbok avseende kulturmiljövårdens riksintressen. Nedan följer ett av Tyréns bearbetat referat kring begreppen påtaglig skada, risk för påtaglig skada, kumulativ påverkan samt möjligheter att förstärka och berika ett riksintresse.

Påverkan

I bedömningen av påverkan på ett riksintresseområde är landskapets läsbarhet central, d.v.s. möjligheten att förstå och uppleva ett områdes kulturhistoriska sammanhang. Läsbarheten består av fysiska uttryck som objekt, karaktärsdrag, strukturer, funktioner och samband. Avgörande för bedömningen är i hur hög grad platsen fortsatt kommer att karaktäriseras av eller kunna återspegla det riksintressanta kulturhistoriska sammanhang som ligger till grund för utpekandet.

Det är åtgärdens konsekvenser för denna läsbarhet som ska analyseras vid bedömning av påverkan. Olika miljöer är känsliga för olika typer av förändring beroende på miljöns kulturhistoriska innehåll, d.v.s. vilka kulturvärden som legat till grund för riksintres-seutpekandet.

Påtaglig skada

Påtaglig skada på kulturmiljön kan uppstå om en åtgärd kan mer än obetydligt skada något eller några av de kulturvärden som utgör grunden för riksintresset eller om den mer än obetydligt inverkar på miljöns kapacitet att särskilt väl belysa ett riksintressant kultur-historiskt sammanhang. En negativ inverkan som är irreversibel med avseende på något värde som utgör grunden för riksintresset bör som regel anses utgöra påtaglig skada på natur- eller kultur-miljön. Om den negativa inverkan blir så stor att området i något avseende förlorar sitt värde som riksintresse kan påtaglig skada uppkomma. All skada på riksintressets uttryck – d.v.s. de inslag, egenskaper och karaktärsdrag som är centrala för förståelsen och upplevelsen av den riksintressanta kulturmiljön – innebär en risk för påtaglig skada. Skada på sådana egenskaper som har koppling till miljöns riksintressanta värden, men som inte är direkt avgörande för dess kapacitet att återspegla det riksintressanta kulturhistoriska utvecklingsförlopp som motiverat utpekandet, kan innebära risk för påtaglig skada men kan också bedömas som skada, beroende på skadans omfattning, typ och dess påverkan på helheten.

Vid bedömningen av om en åtgärd kan påtagligt skada kulturmiljön i ett område av riksintresse bör det analyseras hur mycket, på vilka sätt och för hur lång tid åtgärden kan inverka negativt på de värden som utgör grund för att området har bedömts vara av riksintresse. Vid bedömningen av om en skada skall anses påtaglig bör det vidare beaktas att olika områden är olika känsliga för påverkan.

Vid bedömningen bör också hänsyn tas till att ett ingrepp som endast berör en liten del av ett riksintresseområde kan ha en sådan grad av negativ inverkan på områdets värden att påtaglig skada uppstår. Detta gäller även sådana åtgärder utanför ett riksintresse-område som kan påverka värdena i området negativt så att påtaglig skada uppstår.

Vad försvinner och vad tillkommer?

- Försvinner enskilda objekt, strukturer eller visuella och funktionella samband som har betydelse för läsbarheten av den riksintressanta miljön?
- Tillkommer nytillskott som påverkar kulturmiljöns skalor, former eller karaktärsdrag på ett sådant vis som negativt inverkar på läsbarheten?

Är påverkan visuell eller funktionell?

- Påverkas siktlinjer, skala, sammanhang, rumsligheter, orientering eller andra aspekter av den visuella upplevelsen av miljön på ett sådant vis som inverkar negativt på möjligheterna att förstå och uppleva den riksintressanta miljön?
- Påverkas rörelsestråk, kommunikationsleder eller andra funktioner och förutsättningar med betydelse för möjligheten att bruka, förvalta och röra sig inom miljön?
- Kan åtgärden innebära att tillgängligheten till miljön minskar, att området fragmenteras, barriärer skapas eller att möjligheterna att besöka miljön på annat sätt försvåras?

Är påverkan direkt eller indirekt?

- Är det troligt att åtgärden kan komma att följas av andra åtgärder eller särskilda anläggningar vilka i sig kan medföra negativa konsekvenser?
- Finns det risk för att åtgärden på sikt minskar möjligheterna att bruka och förvalta miljön, eller leder till en sådan ändrad användning av miljön att läsbarheten av det riksintressanta kulturhistoriska sammanhanget påverkas negativt?

Förloras, förvanskas eller försvagas värden?

- Förloras eller förvanskas de värden som ligger till grund för utpekandet?
- Försvagas värden så att området mindre väl belyser det riksintressanta kulturhistoriska sammanhang som ligger till grund för utpekandet?

I de fall den föreslagna åtgärden innebär att de riksintressanta uttrycken och karaktärsdragen, eller delar av dessa, förloras eller förvanskas bör skadan bedömas som påtaglig. Det kan handla om att fysiska uttryck - objekt, karaktärsdrag, strukturer, funktioner och samband - försvinner eller att nytillskott dominerar över eller släcker ut de karaktärsdrag och samband som är avgörande för riksintresset. Att uttryck och egenskaper förvanskas innebär att de finns kvar men förändras på ett sätt eller i en omfattning att de inte längre tillräckligt tydligt återspeglar det riksintressanta kulturhis-toriska sammanhanget.

Risk för påtaglig skada

Om åtgärden innebär att riksintressets uttryck och karaktärsdrag försvagas föreligger risk för påtaglig skada. Det kan innebära att uttrycken förändras eller landskapets rumsliga samband och sammanhang fragmenteras på ett sätt som inte omöjliggör men som påtagligt försvårar läsbarheten av det riksintressanta kulturhis-toriska sammanhanget.

All skada på riksintressets uttryck – d.v.s. de inslag, egenskaper och karaktärsdrag som är centrala för förståelsen och upplevelsen av den riksintressanta kulturmiljön – innebär en risk för påtaglig skada. Skada på sådana egenskaper som har koppling till miljöns riksintressanta värden, men som inte är direkt avgörande för dess kapacitet att återspegla det riksintressanta kulturhistoriska utveck-lingsförlopp som motiverat utpekandet, kan innebära risk för påtaglig skada men kan också bedömas som skada, beroende på skadans omfattning, typ och dess påverkan på helheten.

FÖRÄNDRING						
Områdets värden kommer att:	Förtydligas	Förstärkas	Bibehållas oförändrade	Försvagas	Förvanskas	Försvinna
Innebörd:	Förbättring		Neutral påverkan	Skada	Påtaglig skada	
Förhållningssätt:	Stärka		Bruka varsamt	Undvika & minimera	Ej tillåtligt	

Förhållningssätt till påverkan på riksintresset enligt Riksantikvarieämbetets handbok för riksintressen (2014). Åtgärder som bedöms medföra att riksintressets värden förtydligas eller förstärks berikar riksintresset medan åtgärder som riskerar att försvaga områdets läsbarhet och värden innebär en skada och därför bör åtgärder för att minska skadan vidtas. Åtgärder som riskerar att medföra påtaglig skada på riksintresset får inte komma till stånd.

Kumulativ påverkan

Vid bedömningen av påtaglig skada bör även tidigare ingrepp och/eller skador beaktas. Att ett riksintresse är påverkat av sentida förändringar och moderna inslag behöver inte innebära att miljön redan är skadad, att den är mindre känslig för ytterligare förändringar av samma slag eller att den tål alla typer av tillägg. I de fall då tidigare förändringar har inverkat negativt på miljöns kapacitet att särskilt väl återspegla ett riksintressant kulturhistoriskt sammanhang bör dock dessa förändringar beaktas i bedömningen av påtaglig skada. Summan av tidigare skada och tillkommande skada kan tillsammans innebära att riksintresset påtagligt skadas (kumulativ skada). Moderna inslag som kan utgöra uttryck för, och kan läsas ihop med, den/de verksamheter eller aktiviteter som präglar platsen innebär t.ex. inte samma risk för påtaglig skada som inslag utan historisk förankring på platsen.

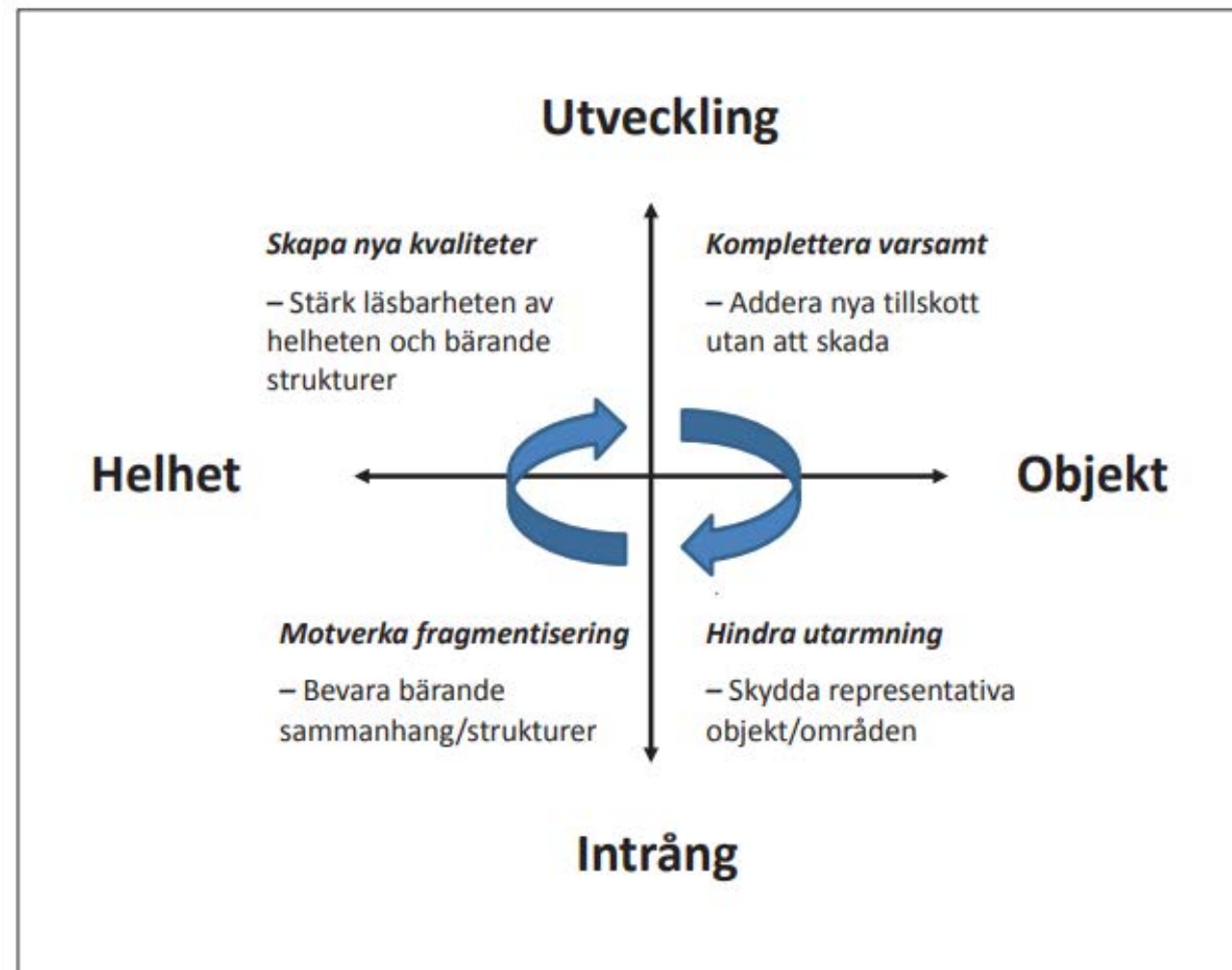
I flera rättsfall där detta prövats utgör sentida påverkan på delar av riksintresset skäl att inte tillåta dominerande förändringar i andra mer opåverkade delar. Även om delar av riksintresseområdet är kraftigt förändrat är detta alltså inte skäl att tillåta förändring i andra delar. Tvärtom kan inträffad påverkan ytterligare motivera att förändringar undanhålls från de mer opåverkade delarna

Att stärka kulturmiljön

Åtgärder, nytillskott och andra förändringar inom riksintressen kan medverka till att kulturmiljön stärks och berikas. En förstärkning av den riksintressanta kulturmiljön kan vara en sådan åtgärd som återskapar, stärker eller bygger vidare på läsbarheten av det kulturhistoriska sammanhang som ligger till grund för utpekandet. Det kan också vara en sådan åtgärd som inverkar positivt på betingelserna att bruka och förvalta kulturmiljön, som förbättrar tillgängligheten till eller möjligheterna att på olika sätt använda och röra sig inom miljön. Med stärkande åtgärder för riksintresset menas inte primärt att återskapa försvunna enskildheter, utan snarare att genom fysisk planering till skapa eller återskapa samband – strukturer, siktlinjer, rörelsestråk och andra former av rumslighet – som förbättrar läsbarheten, d.v.s. möjligheterna att förstå och uppleva kulturmiljön.

Projektet stärker och berikar kulturmiljön:

- Projektet medverkar till att läsbarheten av det kulturhistoriska sammanhang som ligger till grund för utpekandet stärks,
- Projektet medför att tillgängligheten eller möjligheten att använda, bruka, förvalta och röra sig inom miljön förbättras.
- Projektet stärker, reparerar eller återskapar siktlinjer, sammanhang, rumsligheter eller andra aspekter av den visuella läsbarheten av kulturmiljön.
- Projektet stärker, reparerar eller återskapar rörelsestråk, kommunikationsleder eller andra funktionella förutsättningar för möjligheten att bruka, förvalta och röra sig inom kulturmiljön.

Modell över olika typer av åtgärder och insatser för att tillvarata kulturmiljön och dess ingående beståndsdelar. Åtgärderna kan vara av hindrande, sammanbindande, stärkande eller utvecklande karaktär och aktualiseras av skilda anledningar. Åtgärderna kan röra enskilda objekt eller hela miljöer och gälla skydd och bevarande såväl som utveckling och tillägg.
Illustration: Riksantikvarieämbetet

KULTURMILJÖLAG (1988:950)

FORNLÄMNINGAR

Fornlämningar skyddas enligt kulturmiljölagen (KML). Inom torget finns inga fornlämningar, men i närheten inom fastigheten Lagboken 6, finns en övrig lämning efter en fyndplats, Östersund 35:1. Fornlämningar är lämningar efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna.

KML kap. 2, 2 och 6 §§

Det är förbjudet att utan tillstånd enligt kulturmiljölagens 6 § att rubba, ta bort, gräva ut, täcka över eller genom bebyggelse, plantering eller på annat sätt ändra eller skada en fornlämning. Enligt 2 § hör till en fornlämning ett så stort område som behövs för att bevara fornlämningen och ge den ett tillräckligt utrymme med hänsyn till dess art och betydelse. Detta område benämns fornlämningsområde. Fråga om fastställelse av gränserna för ett fornlämningsområde prövas frågan av länsstyrelsen.

En övrig fornlämning finns nära torget inom fastigheten Lagboken 6, öster om Rådhusgatan. Källa: Fornsök RAÄ

BYGGNADSMINNEN

Byggnadsminnen skyddas enligt kulturmiljölagen (KML). Gamla teatern, Logen 3, vid Gustav III:s torg är byggnadsminnesförklarad sedan år 1990. I byggnadsminnesförklaringen anges följande motivering:

I ett riksperspektiv är godtemplarrörelsens snabba genombrott och den mycket stora omfattning den fick i Jämtland mycket märklig. Ordenshuset i Östersund är inte bara en symbol för denna historiska händelse, utan byggnaden är också landets bäst bevarade godtemplarlocal från rörelsens genombrottsperiod. Byggnaden är således i flera bemärkelser ett enastående exempel på nykterhetsrörelsens genombrott och därmed också på det historiska skede då "Folkrorelse-Sverige" växte fram. I Östersund intar ordenshuset från 1884 den centrala plats i stadens historia. Byggnaden var under lång tid centrum för stadens sociala, kulturella och organisationsmässiga liv. Inte bara var ordenshuset samlingspunkt för länets logemedlemmar, här försiggick också frikyrkosammankomster, arbetarmöten, filmvisningar, fester, basarer, och caféet var mötesplats för många Östersundare. Dessutom blev ordenshuset mycket tidigt centrum för Östersunds teaterverksamhet - och i senare tid också starkt förknippad med just denna.

Som minnesmärke över Östersunds offentliga liv har således ordenshuset mycket stort värde. Till detta kommer att byggnadens läge vid Nytorget/Gustav III:s torg gjort den till en viktig del av stadsbilden. Ordenshuset är numera också den äldre byggnaden som finns kvar vid torget. Byggnaden har därmed inte bara betydelse för stadsbilden, utan är också ett uttryck för kontinuitet i stadsmiljön. Genom sitt läge och sin tydlighet har ordenshuset också ett stort pedagogiskt, som påminner oss om framväxten av det moderna samhället.

Gamla teatern, fasad mot Gustav III:s torg. Källa: BeBR.

Följande skyddsföreskrifter gäller:

1. Byggnaden får inte rivas eller flyttas.
2. Byggnaden får utan länsstyrelsens tillstånd ej till sitt yttre byggas om eller på annat sätt förändras.
3. Av interiören omfattas följande delar och deras äldre fasta inredning av skyddsföreskrifter, som innebär att eventuella förändringar kräver länsstyrelsens tillstånd.
 - a. Den stora samlingslokalen med läktare samt scenutrymme med scenen, utrymmet därunder, scenvind och scenmaskineri.
 - b. Logelokalerna (rum 356, 357, och 358)
 - c. Cafélokalerna (rum 267, 266, 265, 258, 259)
4. Byggnaden skall underhållas så att den ej förfaller.
5. Underhållsåtgärder som rör exteriören såsom ommålning samt reparation av skorsten, tak, puts, fönster, dörrar, stensockel liksom underhåll av interiören som avses under punkt 3 ovan skall utföras på sådant sätt att byggnadens kulturhistoriska värde inte minskas.
6. Tomten får utan länsstyrelsens tillstånd inte ytterligare bebyggas eller bli föremål för annan förändring som minskar byggnadens kulturhistoriska värde.

HISTORIK

AVGRÄNSNING

Följande historikkapitel ska i första hand ses som en resumé som ger en övergripande bild över torgets historiska utveckling. Historiken gör inte anspråk på att vara heltäckande. Den är sammanställd efter litteraturstudier och med den information som historiska fotografier förmedlar. Vissa arkivalier från kommunens arkiv har undersökts. Kulturmiljöanalysens tids- och budgetramar har dock inte medgivit tillräckligt omfattande studier i arkiv. Exempelvis har inte stadens/kommunens protokoll och årsberättelser gått igenom, inte heller lantmäterihandlingar. Bygglovhandlingar avseende fastigheterna runt torget har inte varit möjliga att studera på ett heltäckande sätt, endast ritningar har funnits tillgängliga. Vidare skulle utökade studier i dagstidningarnas arkiv kunna ge viktig information.

Gregoriemarknaden flyttade från Frösön till den nya staden 1798. Bild av marknaden på Stortorget 1886. Källa: Föreningen gamla Östersund.

1700-TALET

Att anlägga en stad i Jämtland var en segdragen process. Gustaf godkände 1786 det föreslagna läge på östra sidan om Östersundet som härads-hövding J. von Engeström och lantmätare Johan Törnsten lagt fram. För ändamålet tillhandahöll kronan s.k. donationsjord i Brunflo socken. Första stadsplanen utarbetades efter beslutet om stadsgrundning av Törnsten 1786 och godkändes av Kungl. Maj:t 1788.

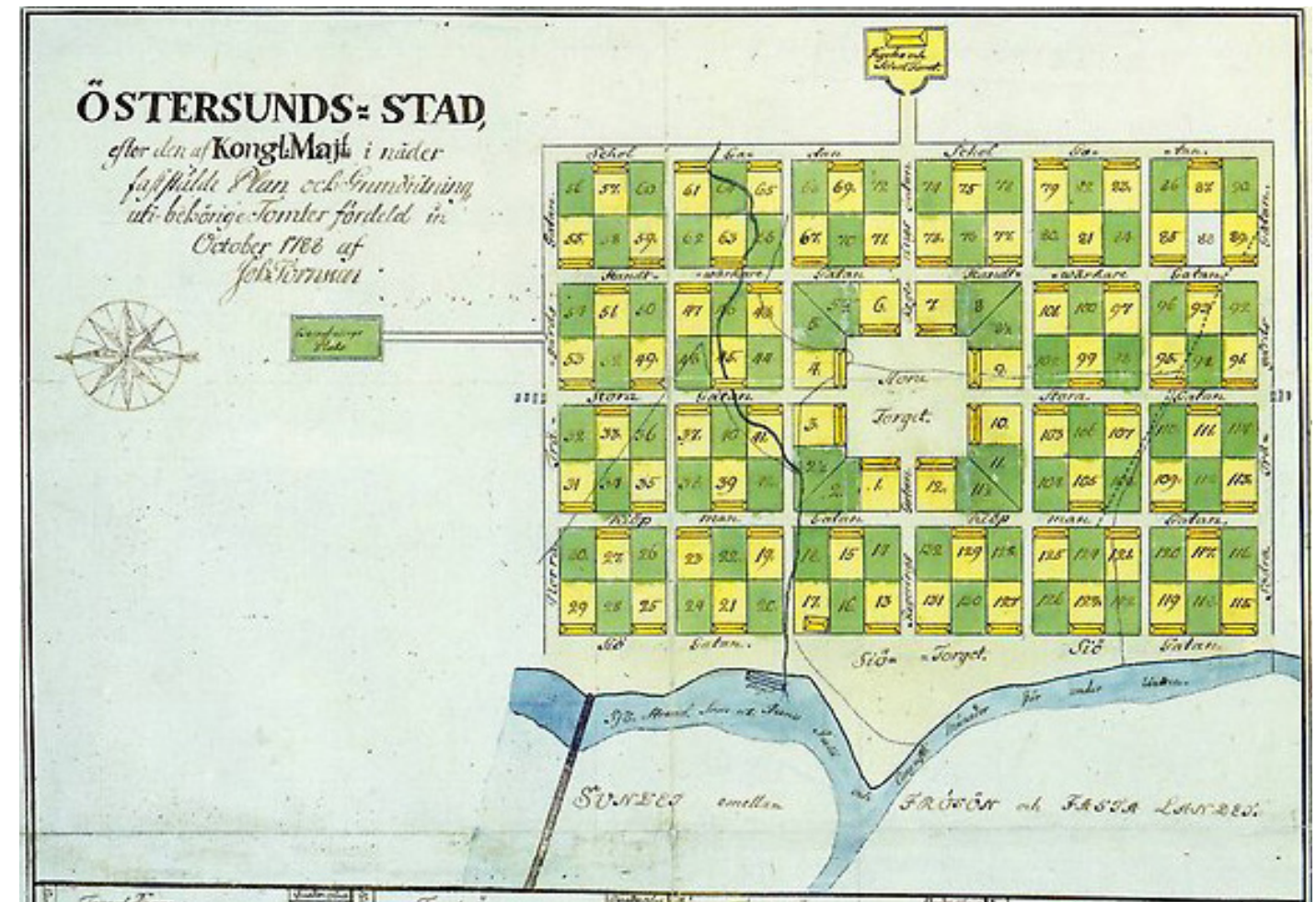
Staden var orienterad nära sjön. Den strikta, rektangulära rutnätsplanen som lades ut över obebyggd mark omfattade fem långgator i nord-sydlig riktning och sju tvärgator, totalt 24 kvarter varav 20 med sex tomter och de fyra

kvarteret vid torget med fyra tomter. Varannan tomt var en kryddgård som inte fick bebyggas. Syftet med denna gleshet var dels att få bebyggelsen att breda ut sig snabbt, dels förhindra brandspridning. Gatubredderna var ca 12 m för långgator och 7,5 m för tvärgator eller gränder som de ofta kallats.

1791 lades det till ett band av kålgårdskvarter runt stadsplanen. Med denna gröna krans var det fråga om en mycket grön stad, stadsplanen hade ingen motsvarighet i det avseendet. En symboliskt viktig förändring var att den årliga och mycket välbesökta Gregoriemarknaden flyttades från Frösön till den nya staden år 1798.

1700-TALET GUSTAV III:S TORG

Platsen för dagens Gustav III:s torg omfattades inte av den första stadsplanen.

Första stadsplanen, godkänd 1788.

1800-TALET

Att få en nygrundad stad att växa sig stor och livaktig hade ofta visat sig svårt tidigare och så blev även fallet i Östersund. Den säregna stadsplanen med sin inbyggda gleshet och en tröghet i tillväxten fick staden att likna en bondby långt in på 1800-talet. I början av seklet försökte man mota misslyckandet genom att göra Jämtland-Härjedalen till ett eget län med Östersund som residensstad. Men det lantliga intrycket bestod. På torget (dagens Stortorget) gick kreatur och här fanns stubbar som inte togs bort förrän ett kungligt besök år 1835

Trots den tröga starten och bebyggelse i huvudsak i form av "oansenliga kojor" gjordes smärre utvidgningar av stadsplanen 1804 och 1828 i söder, 1828 också något mot öster.

1830-talet innebar en nedgångsperiod med missväxt och epidemi. Årtiondet följdes av en kraftig expansion på 1840-talet med byggande av länsresidens, färdigställande av kyrkan och uppförande av läroverket som flyttat hit från Frösön. Ångbåtstrafiken på Storsjön kom igång. Avregleringar i handeln och en begynnande kontantersättning för böndernas skog och timmer spelade in. Östersund började bli en köpstad att räkna med.

År 1846 fastställdes en ny stadsplan som innebar att man nu fick bebygga kålgårdstomter, d.v.s. en förtätning av bebyggelsen möjliggjordes. Stadsområdet vidgades söderut men endast väster om Prästgatan. De befintliga långgatorna förlängdes och nya tvärgator tillkom i samma strikta rutnåtsform som tidigare.

Under 1850-talet drabbades länet av nya missväxtår med tillbakagång av befolkningen i staden som följd.

1864 ÅRS STADSPLAN

Kommisionslantmätare Erik Olof Åkerstedt utvidgade 1864 stadsplanen till att omfatta nuvarande Fältjärgargränd-Gröngatan-Grängsgatan-Strandgatan, totalt 17 nya kvarter. Ett kvarter undantogs från bebyggelse, Nytorget. Här föreslog man att bygga stadens rådhus.

Under 1860-talets andra hälft blev det åter missväxtår och konkurs för många handlare, vilket var ett hårt slag mot en stad där handeln var helt avgörande. Från denna tid finns flera foton som visar en förvisso välordnad men synnerligen enkel bebyggelse med lantlig karaktär och staketomgärdade gårdar och odlingar. Bebyggelsen var ännu tätast vid Stortorget och glesnade längre ut.

1881 ÅRS STADSPLAN

År 1878 utarbetade kommissionslantmätare W Härnqvist en stadsplan för utvidgning av stadsområdet. Denna plan omtalas som 1881 års plan och kom att bli styrande för stadens utveckling. År 1874 hade den första landsomfattande byggnadsstadgan för rikets städer börjat gälla och 1881 års stadsplan hade att förhålla sig till bestämmelser som dessa och som fick stor betydelse för Östersund:

Vissa bestämmelser kom att få betydelse för Östersunds stadsbild: Av hänsyn till "[...] största möjliga trygghet mot mera utbredda eldsolyckor" skulle gatorna göras breda, torg och hamnplatser rymliga och "[...] att breda esplanader, anordnade med planteringar i mitten och gator på sidorna eller andra dylika anordningar dragas genom staden, helst på flera ställen och i flera riktningar, att även andra allmänna planteringar i staden bredas så ymnigt som möjligt".

Sweco har också framhållit att den brand som drabbat Gävle år 1869 var känd och att den av kontinentens storstäder influerade nya stadsplanen som där utarbetats kan ha varit en förebild för 1881 års plan.

Det föreslogs i 1881 års plan en väsentlig breddning av många gator men allt realiserades inte. Bland annat skulle Artillerigatan dras ned hela vägen till Strandgatan och ha en bredd av 36,5 m. Dessa gator blev esplanader: Rådhusgatan breddades norr om Nytorget, Samuel Permans gata breddades (men inte ned till Stortorget som avsett) liksom Kyrkgatans södra del. Esplanadsystemet kunde inte tränga in i den befintliga stadsplanen. De nya esplanaderna enligt byggnadsstadgan kom således inte att forma någon verkligt sammanhållen gatubild. För Nytorget innebar esplanaderna dock att platsens roll förstärktes och torget fick en mer monumental karaktär. Två av esplanadgatorna möttes i varsitt hörn medan en av esplanaderna mynnade centralt på torgets östra långsida. Genom att delar av planen inte realiserades menar man i Östersunds historia III (1986) att 1881 års plan blev en pappersprodukt.

De esplanader som förverkligades gavs inte centrala planteringar utan trädrader och gröna ytor längs kvarteren, likt förgårdsmark. Nystans tomter ska i hög grad ha bebyggts av inflyttare och större putsade trähus karaktäriserade denna del av staden.

1881 års plan fastställde för första gången officiellt namn på platser och gator. Ett annat resultat av planen var även en utvidgning av Stortorget till nuvarande form.

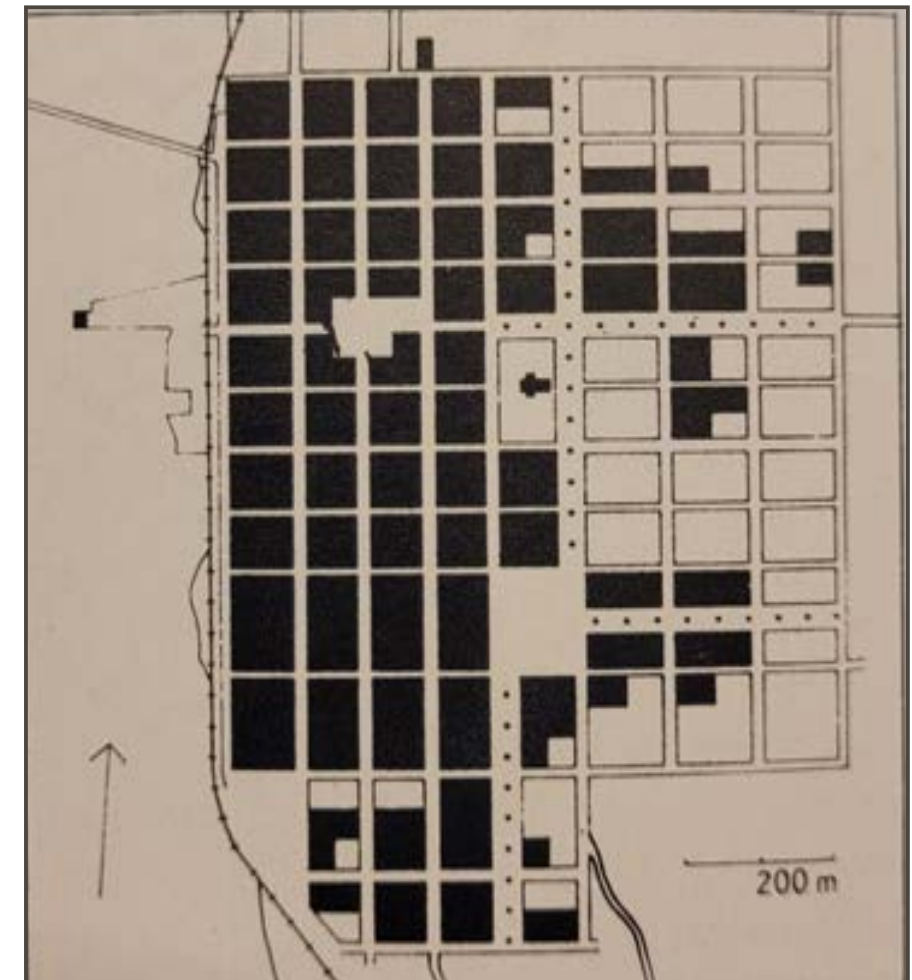
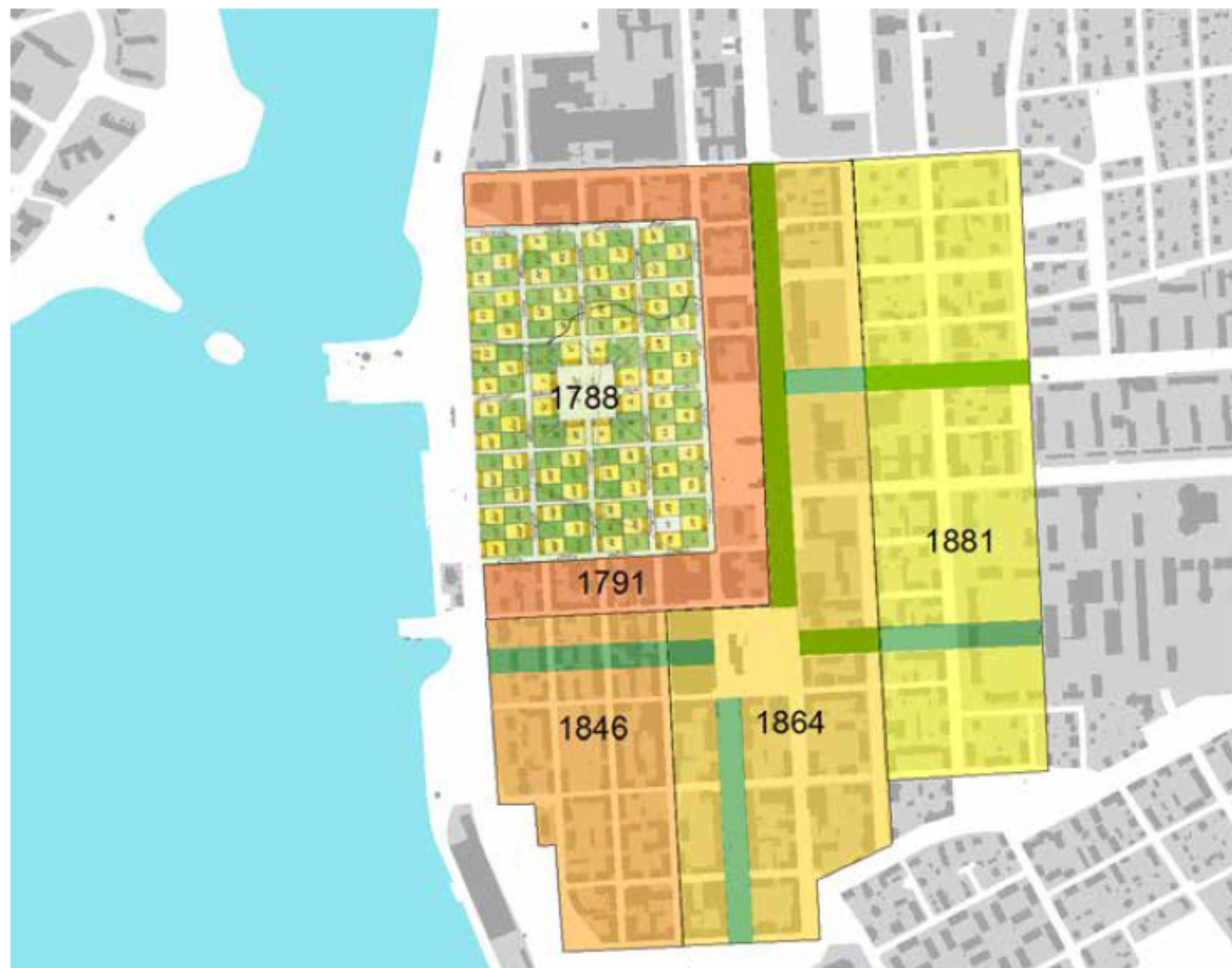

Illustration som visar vilka av esplanaderna (prickmarkerade) i 1881 års stadsplan som förverkligades. Källa: Östersunds historia III.

Stadsplanerna mellan 1788 och 1881. Översikten över de olika stadsplanerna från kulturmiljöprogrammet visar hur Nytorget är beläget i anslutning till 1791 års utvidgning av stadsplanen med kålgårdar. 1846 års plan nådde inte upp till platsen utan sträckte sig fram till Prästgatan. 1864 års plan är den där torget läggs ut. 1881 års plan innebär en ny kontext då gator breddas eller läggs ut som esplanader som ansluter till torget. Notera att Artillerigatan aldrig kom att dras vidare väster om torget. Översikten visar heller inte omfattningen av utvidgningarna av stadsplanen åren 1804 och 1828. Källa: Östersunds kommun, kulturmiljöprogram

JÄRNVÄG OCH EXPLOSIONSARTAD UTVECKLING

Efter att järnvägen nått Östersund växte befolkning, företag och organisationer som aldrig annars.

I slutet av 1870- och början av 1880-talet växte staden relativt sett snabbare än någon annan i landet, något som är särskilt anmärkningsvärt eftersom de flesta städer då expanderade kraftigt. Detta födde tankar på att Östersund skulle bli Norrlands storstad. Genom utvidgningarna av stadsplanerna som gjorts var staden väl förberedd för denna kraftiga tillväxt. Ryktet om järnvägen ledde till livligt byggande redan innan den fanns. En sträckning via Östersund beslutades 1876. 1879 anlände det första tåget. 1881 fanns förbindelse med Stockholm.

Från 1870-85 tredubblades befolkningen. Mellan 1877 och 1880 gavs tillstånd till uppförande av inte mindre än 129 hus. Fortfarande på 1870-talet byggdes stall och fähus på gårdarna. Magasin var viktiga för köpmännen.

Handeln fick ett väldigt uppsving när varor kunde anlända kontinuerligt. Men marknaderna, som var så viktiga av såväl kommersiella som sociala skäl, behöll en stark attraktionskraft och betydelse. Köpmännen blev dock snabbt fler. Hantverket var också starkt i staden och det tog lång tid innan industrin växte om i betydelse.

En viss stagnation i utvecklingen ska ha uppstått på 1890-talet, trots att beslut om att förlägga Norrlands artilleriregemente fattades 1892 och att kanslihus och kaserner fanns på plats redan 1893. För officerarna blev tomterna i Nystan attraktiva för bosättning och mellan Rådhusgatan och Regementsgatan började man tala om Villastaden efter att större friliggande bostadshus utan karaktär av stadsgårdar satte sin prägel på miljön.

GODTEMPLARHUSET OCH NYKTERHETSRÖRELSEN

Gamla teatern, ursprungligen Godtemplarhuset, är en av Östersunds mest betydelsefulla byggnader från kulturhistorisk synpunkt. Byggnaden uppfördes 1883 efter ritningar av L R Bergström som var medlem av logen 307 Breidablick. Lister och foder tillkom 1887 i samband med att byggnaden målades med slamfärg. 1894 reveterades byggnaden och då tillkom takkupor.

Nykterhetsorganisationen Godtemplarorden startade sin svenska verksamhet 1879 och etablerades snabbt i Östersund, flera loger fanns efter endast några år. Behovet av samlings-salar var stort. Godtemplarhuset uppfördes på mark som var s.k. vretlotter av "Verlds Good Templar Ordens i Östersund Byggnadsaktiebolag". Huset invigdes 1884 med stora festligheter och beskrevs som Sveriges största trähus och som världens största godtemplarbyggnad, det senare var sant. Den väldiga byggnaden som rymde 3000 personer blev ett mått på de enorma framgångar som nykterhetsarbetet nått. Godtemplarna startade flera verksamheter i Östersund, bl a egen bank och tivoli. Orden var en maktfaktor i samhället.

I Östersunds historia III skriver man att godtemplarorden fick större betydelse i Sverige än någon annan stans och allra störst betydelse i Jämtland. "Det är ingen överdrift att påstå att denna omständighet tillhör de mer anmärkningsvärda inslagen i Östersunds och Jämtlands historia". År 1883 var 700 av stadens 3000 invånare medlemmar. Åren efter bildades även flera andra nykterhetsorganisationer i staden.

Redan 1886 flyttades stadens teaterverksamhet till Godtemplarhuset. Byggnaden har även använts av frikyrkorörelsen och arbetarrörelsen, Hjalmar Branting talade här. Här hölls boxnings- och brottningsmatcher, kongresser, utställningar och kurser. Byggnaden var ett kulturpalats och under årtionden stadens centralpunkt.

Storlogemöte utanför ordenshuset på 1890-talet. Byggnaden ska då ha varit världens största goodtemplarehus. Källa: Jämtli, Kringla RAA

FRIKYRKOR OCH VÄCKELSE

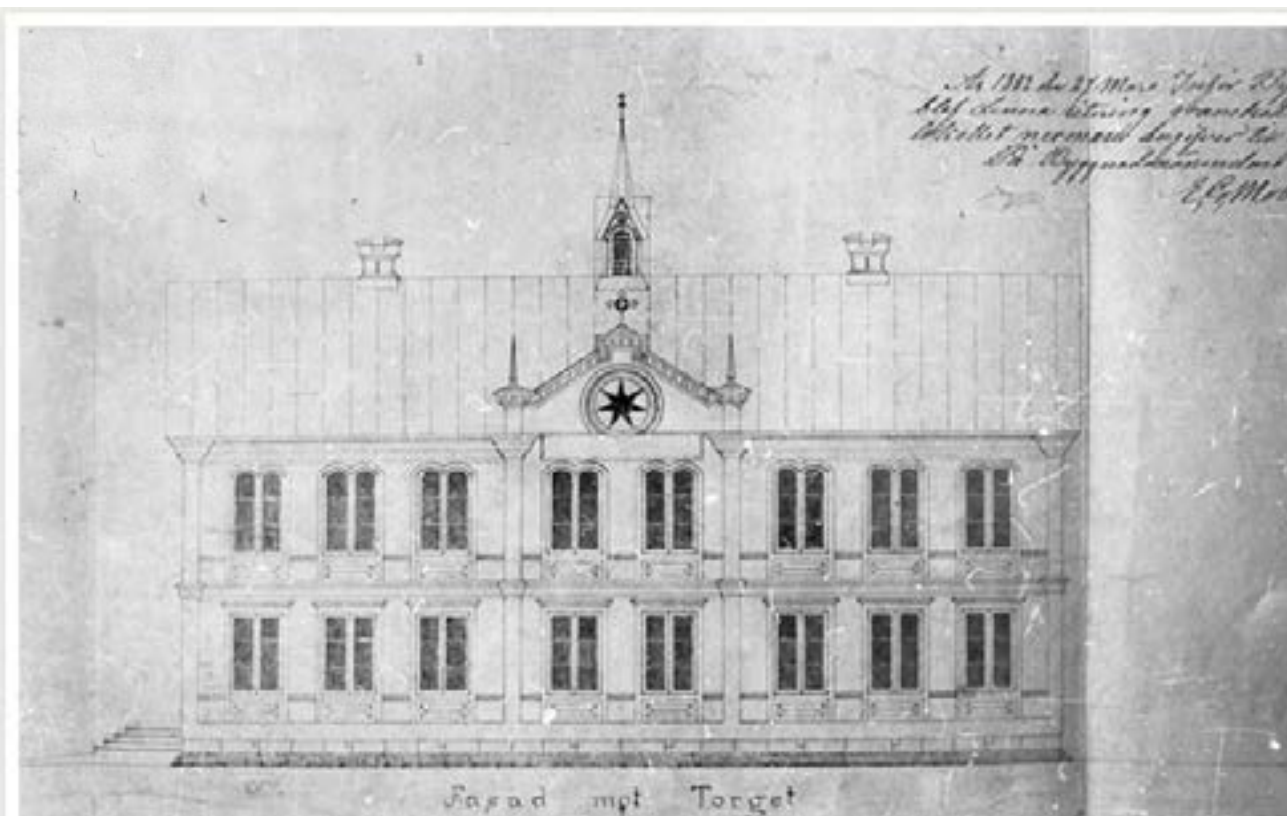
Den tredje stora folkrörelsen under 1800-talets andra hälft och det tidiga 1900-talet, frikyrkorörelsen, fick också fäste i Östersund. Baptisterna var först på plats med en församling 1864. Missionsföreningen började verka samtidigt med väckelse utan att bryta med statskyrkan.

Svenska Missionsförbundets/Brödraföreningens missionskyrka som var en utbrytare från Evangeliska Fosterlandsstiftelsen uppfördes 1881-83 vid Nytorget på den tomt Östersundshems byggnad idag står. Den hade nygotisk prägel, byggdes om i 1920-talsklassicistisk stil och revs 1968. "Byggnaden torde haft stor betydelse för helhetsupplevelsen av bebyggelsen runt Gustav III:s Torg samt gatumiljön vid uppfarten till A4:s kanslibyggnad".

Betel vid Kyrkgatan, i närheten av Godtemplarhuset, uppfördes också 1883 av en baptistförsamling som sedan växte sig stor. Byggnaden finns kvar idag.

Järnvägsarbetare och "småfolk" hade stor betydelse för spridningen och frikyrkorna blev viktiga i förändringen av samhället. Frikyrkorörelsen bidrog till en uppluckring av traditionella överheter.

Frikyrkornas tradition runt Nytorget/Gustav III:s torg var stark och Pingstkyrkan uppförde sin byggnad vid Artillerigatan på 1950-talet.

Ritning över Missionskyrkan, Rådhusgatan 29, daterad 1882. Källa: BN:s Arkiv, Föreningen Gamla Östersund

1800-TALET

GUSTAV III:S TORG

Det är oklart när man kan tala om Nytorget som ett torg. Att platsen reserverades för ett torg i 1864 års stadsplan betyder inte att platsen definierades eller ställdes i ordning. På 1865 års karta framgår att landsvägen från sydost sneddade över den blivande torgytan. Bebyggelse fanns endast i mycket begränsad omfattning i kv. Månadsmötet.

Kring frågan om rådhus vid Nytorget skrivs det i Östersunds historia (III) att det först var avsett att ligga vid Stortorget men på 1860-talet ändrades planerna till en lokalisering vid det då planerade Nytorget. Byggekostnaderna ska dock ha varit för stora för staden att mäka med.

Det finns få uppgifter om hur torget var utformat eller användes under 1800-talet. Klart är att det i 1881 års plan var avsett att bli planterat längs samtliga gator som omgav det. Dessa planteringsytor ska enligt planen inte ha varit del av planteringarna längs Esplanaderna utan självständiga vad gäller utformning och plantering. Förverkligandet av planteringarna kom dock att dröja till åren efter sekelskiftet 1900.

Ett foto som visar Gamla teatern ca år 1900 visar att torgytan är obelagd och att relativt stora stenar förekom i ytskiktet.

Under 1800-talets sista del torde torget ha trafikerats och använts en hel del. Landsvägstrafiken utgjorde en del i detta men torget bör nu också ha använts för mer stadigvarande vistelse. Eftersom Godtemplarhuset blev ett kulturellt centrum och stadens ojämförligt största samlingspunkt och eftersom nykterhetsrörelsen även hade programverksamhet utanför byggnaden bör det ha varit livaktigt åtminstone periodvis. Besökare till byggnaden bör ha sammanstrålat utanför före och efter aktiviteterna i byggnaden. Även den stora missionskyrkan som stod färdig samma år som Godtemplarhuset genererade rörelser i denna, den sydöstra delen av torget.

Efter 1893 bör även soldater och officerare från artilleriregementet ha rört sig över torget. Det ska tydligen ha förekommit stora slagsmål mellan artillerister och anställda vid SJ:s verkstäder.

Nytorget ska också ha kallats Kotorget. Det fanns pålar att binda kreaturen vid och särskilt vid septembermarknaden ska det ha handlats mycket med nötkreatur. Kreatursmarknaden ska ha flyttat hit från ett läge som berördes av järnvägsutbyggnaden.

Bebyggelsen runt torget utgjordes under 1800-talets sista år av Godtemplarhuset, Missionskyrkan och två mindre träbyggnader på platsen för Citypalatset (Logen 6) och stallar och målarverkstad vid dess västra sida (kv Månadsmötet). I kv Magistern var bebyggelsen orienterad mot läroverket och inte mot torget. Öster om Rådhusgatan, på nuvarande bibliotekstomten (mellan Artillerigatan och Hamngatan) fanns den Dalénska gården med mangårdsbyggnad från 1880.

Tillkomsten av artilleriregementet medförde en ny bebyggelsepunkt och nya rörelsemönster i den sydöstra delen av staden. Bilden visar också hur det ännu ca 20 år efter att 1881 års plan utarbetats ännu var fråga om en gles bebyggelse i Nystan. Källa: Gamla Östersund i bilder

Esplanaden Artillerigatan, eller Nytorgsgatan som var dess ursprungliga namn, har här planterats med dubbla trärader. Källa: Östersundsbilder från Oscar II:s och Gustaf V:s tid

Dalénska gården hade ett framträdande läge vid Nytorgets nordöstra hörn, Artillerigatan och Hamngatan. Mangårdsbyggnaden ska ha uppförts 1880 av lektor Johan Erik Dalén. Källa: Gamla Östersund i bilder

Missionskyrkan vid Rådhusgatan 29 gav med in långsida mot torget och med takryttaren en representativ karaktär åt torget i dess möte med Artillerigatan. Källa: Gamla Östersund i bilder

Denna bild kan vara tagen efter sekelskiftet men ger en bild av den obelagda ytan och hur besökare till Godtemplarhuset och missionskyrkan kan ha stannat upp eller släntrat över torgytan i anslutning till möten och evenemang. Källa: Kringla

1900-1929

I *Östersund - Hus med historia* kallar man åren från sekelskiftet 1900 fram till världskriget för "dådkraftens tid." Till stor del härrör utnämmandet säkerligen till byggandet av det storslagna rådhuset som stod färdigt 1912. Men både före och efter att rådhuset planerades och uppfördes genomgick staden en påtaglig förändring. Stenhus i en ny skala och reveterade trähus med anspråksfulla fasader och takformer kom i allt högre grad att kontrastera mot 1800-talets tvåvåningsbyggnader i trä. Likt i andra städer tog nu bankpalats, televerkets borg vid Kyrkgatan och imposanta affärs- och bostadshus plats i staden.

Parallellt med denna skalförskjutning gjordes under 1900-talets första årtionde en satsning på att försköna staden. Nu förverkligades de planteringar som var en del av 1881 års plan. Grästäckta ytor med björkalléer anlades på Rådhusgatan mellan Samuel Permangatan och Hamngatan, kring Nytorget, längs Artillerigatan och södra delen av Kyrkgatan.

Första världskriget drabbade staden hårt i form av dyrtid och varubrist delvis till följd av svartabörshandel. Byggandet kom här liksom på andra håll av sig under krigsåren.

1920 års karta över Östersund visar gles bebyggelse i Nystans östra delar. Längs Artillerigatan är det nu relativt utbyggt.

1920-talet var för Östersunds del en stabil återhämtningsperiod utan betydande förändringar i samhällslivet och utan någon större byggnadsaktivitet.

Stadsarkitekt Ivar Stål utarbetade 1923 en ny stadsplan som fastställdes 1926. Enligt litteraturen som behandlar Östersunds historia fick planen ingen större betydelse för utvecklingen. Att den medgav hög bebyggelse konstaterades senare under 1900-talet då man såg annorlunda på saken och åter eftersträvade en lägre skala.

År 1928 bytte Nytorget namn till Gustaf III:s torg. En namnberedning kom med förslaget eftersom det blev missvisande med förleden ny- på redan befintliga gator och torg i takt med att staden växte.

Vykort, Kyrkgatan norrut under 1900-talets första årtionde. Bilden är starkt representativ för utvecklingen under denna tid med stenhuss i en ny skala, ofta med livliga taklandskap, och prydliga planteringar längs de nya esplanaderna. Källa: Föreningen Gamla Östersund.

1900-1929

GUSTAV III:S TORG

För Nytorget/Gustaf III:s Torg innebar de planteringar som gjordes efter sekelskiftet att platsen fick en ny mer bearbetad prägel och att den integrerades med de trädkantade esplanaderna som sammanstrålade här. Planteringarna var dock inte av helt samma art utan mjukare i konturerna än längs Esplanaderna. Markytorna, som krympte något genom planteringarna var obelagda. Värt att notera är också att det endast förekom sparsam plantering längs Rådhusgatan.

Från tiden efter sekelskiftet finns ett rikt fotomaterial som visar att torget nu fick en breddad användning. Rollen som mötesplats utanför folkrörelsebyggnaderna bestod. Det anordnades marknader av olika slag, varav ibland med exotiska inslag (enligt Föreningen Gamla Östersund, cirkus och friluftsmöten.

Kreatursmarknader förefaller ha ersatts av hästmarknader. Hästen verkar ha haft en stark ställning vid torget. Förutom marknader hölls här hästpremieringar och vid världskrigets utbrott mönstrades hästar här. En butik för seldon fanns i kv. Månadsmötet vid torgets möte. I samma kvarter fanns även en större stallbyggnad.

Handel i övrigt ska inte ha förekommit i någon större omfattning. Stortorget var alltjämt den viktigaste marknadsplatsen.

Hästens efterträdare, bilen, började också göra sig gällande vid torget. Den första körskolan i staden ska ha startat 1912 och fordon och förare dokumenterades på torget. Sannolikt uppfördes en bensinstation vid Kyrkgatan, i kv. Magistern, under 1920-talet.

Den nya bilismen hade kunnat bli tydligare manifesterad, ett projekt till centralgarage på nuvarande Citypalatsets tomt stannade på planeringsstadiet.

Bebyggelsen runt torget utvecklades stillsamt under perioden. Undantaget var i kv. Månadsmötet där två reveterade byggnader med tongivande gavlar och butikslokaler uppfördes i gott kommersiellt läge. Mellan dem låg en större träbyggnad som också nyttjades för handel. På den södra tomten etablerades Östersunds sortens mejeri vilket bör ha medfört mjölktransporter över torget.

Flygfoton och foton från rådhusstornet visar "krysset" över torget såväl sommar- som vintertid. Fotgängare och fordon diagonalade över torget mellan Rådhusgatan och Kyrkgatan.

Mönstring av hästar längs torgets södra sida i samband med första världskrigets utbrott 1914. Torgytan är obelagd men nu inramad av gräsytor med unga träd, sannolikt björkar. Källa: Nils Thomasson, Jamtli/Kringla

Hästmarknader och hästpremieringar förekom under 1900-talets första årtionden. Här hästmarknad 1905. Källa: Jamtli, Kringla

Rådhuset gav nya möjligheter att fotografera översikter över staden. Här, 1916, framgår den prydliga esplanadplanteringen längs Rådhusgatan och hur kv Magistern vid torgets norra sida mötte torget med planterade ytor. Att viktiga stråk korsar torget i ett kryss framgår väl. Representativ bebyggelse i kv Månadsmötet gör att stadens centrala delar möter torget med en relativt tydlig front. Källa: Jamtli/Kringla

Torget sydöstra hörn år 1908. Det är ännu en sömlös övergång mellan torget och Rådhusgatan, en solitär björk markerar övergången. Fotgängare sneddar eller tvärsar över torget. Källa: Kringla/Jamtli

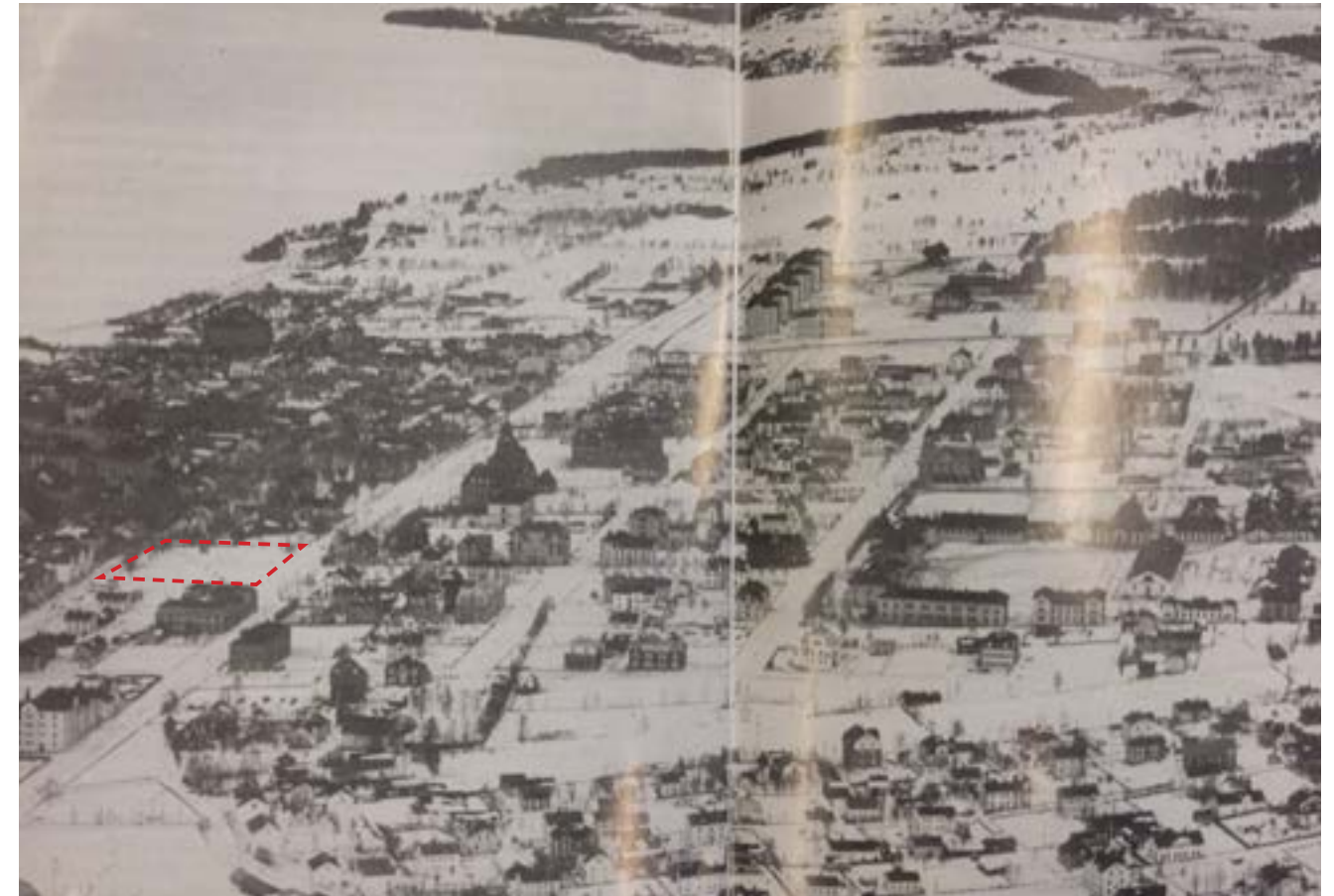
Begynnande bilism. Körsköleverksamhet kom igång 1212 och verkar ha nyttjat den öppna torgytan. Källa: Jamtli, Kringla

Godtemplare i bil år 1922. Källa: Jamtli/Kringla

Marknad och tivoli på Nytorget 1905. I kv. Magistern var det utpräglat grönt under 1900-talets första del.
Källa: Föreningen Gamla Östersund

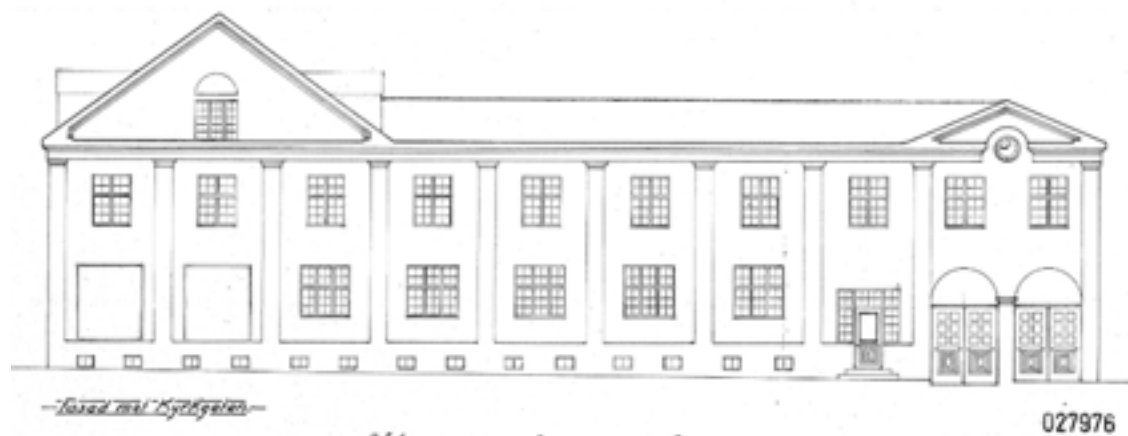
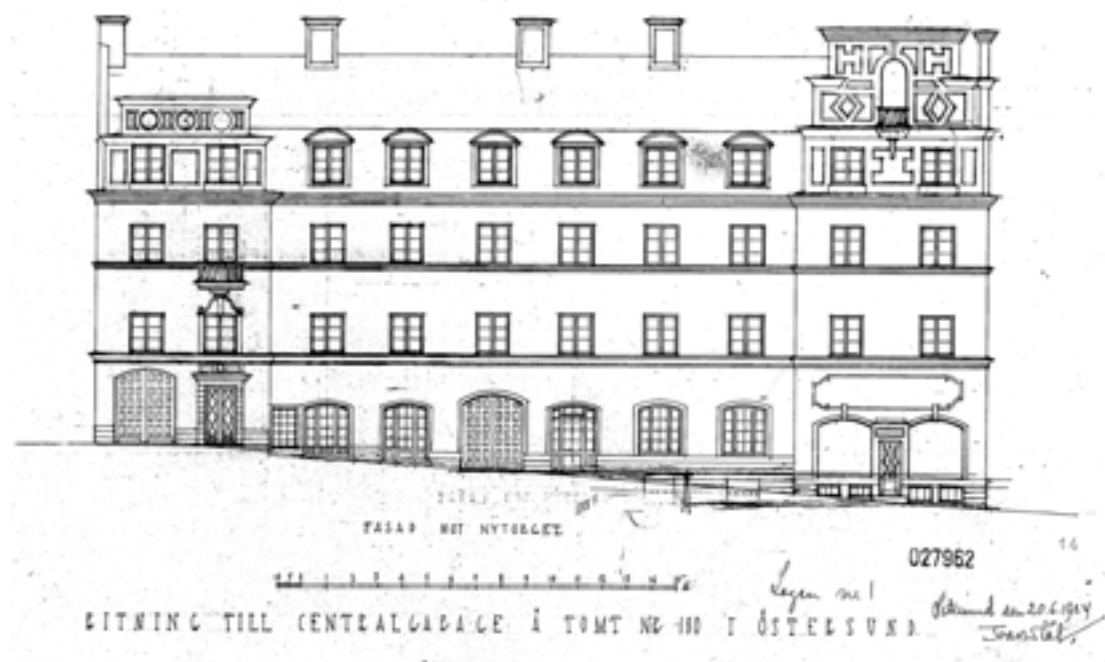
Flygfoto från 1913. Vid Gustav III:s torg (markerat med röd streckad linje) framgår Godtemplarhusets väldiga skala jämfört med den glesare bebyggelsen på granntomten. De korsande stråken över torgytan framgår även från hög höjd. Källa: Krigsarkivet/Föreningen Gamla Östersund

Foto från A4:s kanslihus visar hur en lerig Artillerigata når torget och hur ett av de två putsade husen med gavlar närmast har betydelse av ett fondmotiv. Träden på torget har hunnit växa till sig. Källa: Föreningen Gamla Östersund

Samling på torget, tidigt 1900-tal. Foton togs ofta i samband med större händelser, här torde något särskilt vara i görningen. De stora högarna på torgets norra del syns inte på andra foton. Bebyggelsen på den norra sidan vänder sig ännu inte mot torget. Källa: Martin Zetterström, Föreningen Gamla Östersund

1924: Övan två av flera utförda förslag till Centralgarage inom Logen 6 där Citypalatset kom att utföras tioåret år senare. Källa: Östersunds bygglovarkiv.

THE TEXAS COMPANY A.S.
RITNING TILL BENSINSTATION
PÅ NYTORGET I ÖSTERSUND

Fasad mot väster

Fasad mot öster

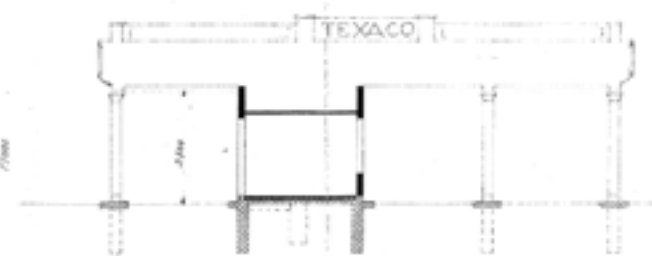
Snitt

Situationsplan
1:2000

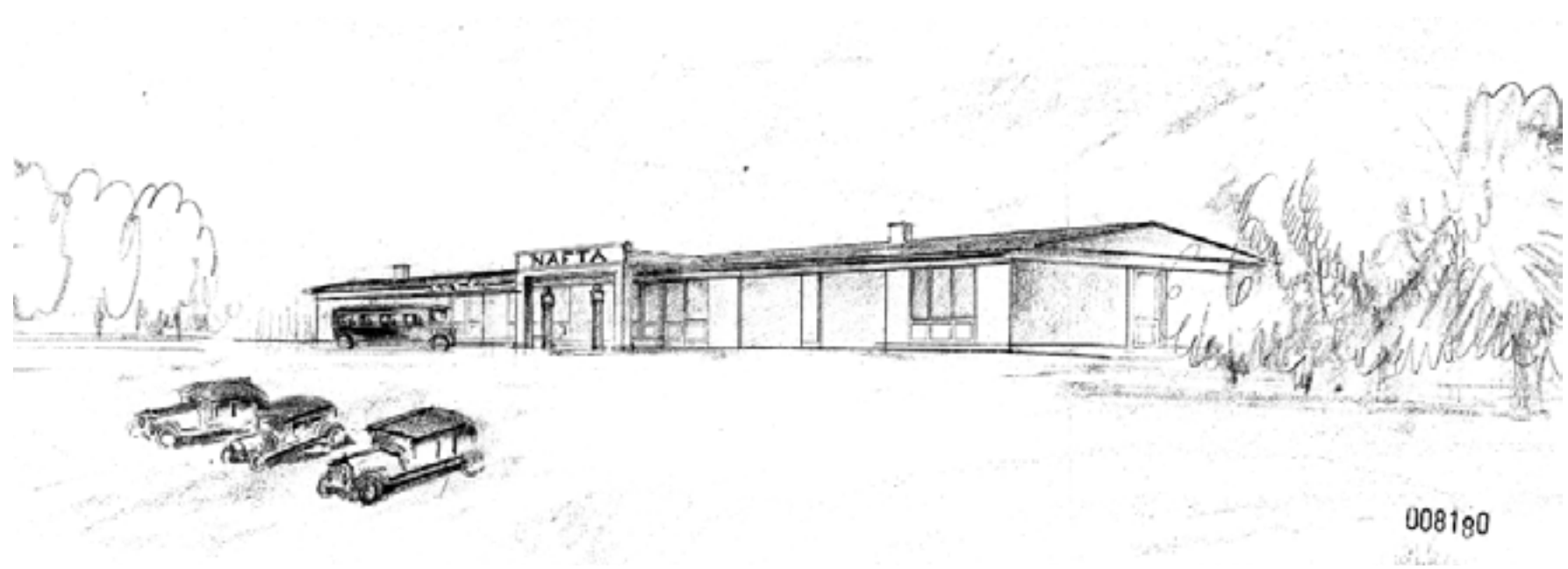

Plan

Snitt

1927 ansökte The Texas Company om att få uppföra en bensinstation på Nytorget. Bolaget föreslog tre alternativa placeringar men föredrog en placering i anslutning till Rådhusgatan. Källa: Östersunds bygglovarkiv.

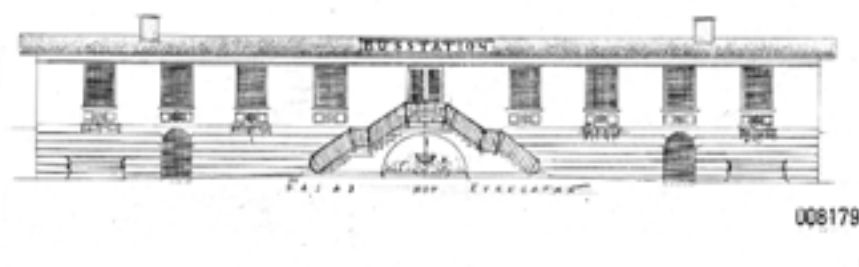

Perspektiv med uppdaterat förslag för NAFTA bensinstation, maj 1930. Funktionalismen vann snabbt mark under året 1930. Arkitekt möjligen Anders Ekman. Källa: Östersunds bygglovarkiv

1930-TALET

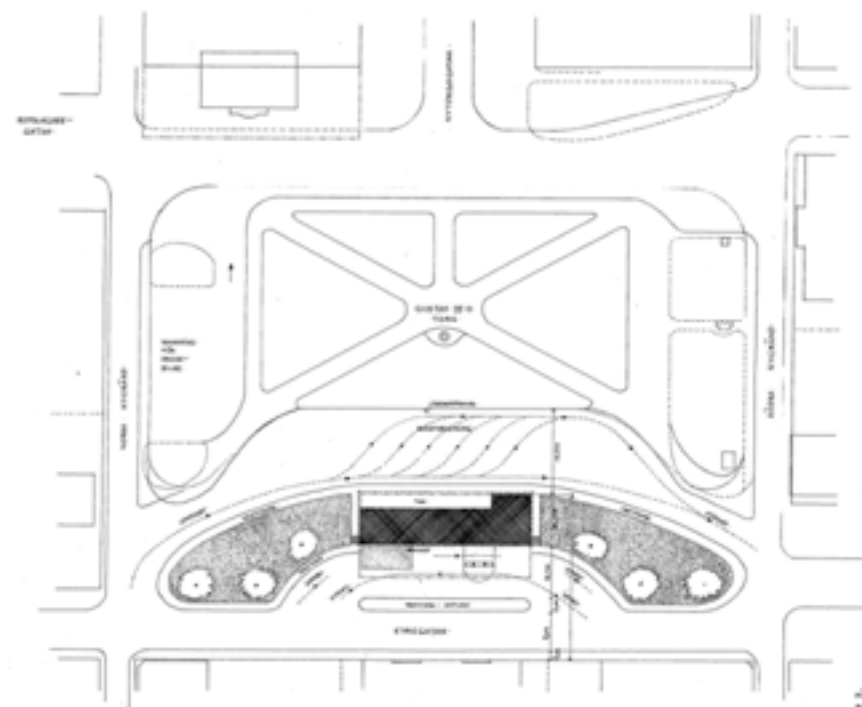
1930-talet var en lugn period ifråga om utvecklingen av de centrala delarna av staden. Ett badhus uppfördes vid Rådhusgatan och dess arkitekt Cyrillus Johansson fick även uppdrag att bygga ut Wargentinskolan. Tingshuset tillkom. Vid det torg som nyligen bytt namn till Gustaf III:s torg innebar detta årtionde dock en betydande förändring (som gjort att det här ägnas ett eget kapitel). Det kombinerade affärs-, kontors- och bostadshuset Citypalatset uppfördes år 1935-37 intill Godtemplarhuset.

Kring 1929-30 påbörjades skisser till en betydande förändring och milstolpe i torgets historia: En av de stora aktörerna på drivmedelsmarknaden, Svenska Naftabolaget, ansökte om att få uppföra en kombinerad bensinstationsbyggnad och väntsal för bussresenärer samt lokaler för busschaufförer. Efter ett antal skissförslag uppfördes byggnaden år 1931 och staden hade nu fått en busstation för landstrafiken. Byggnaden uppfördes inom en ny fastighet som styckades av från torget, i delen närmast Kyrkgatan. Kvarteret fick namnet Centrum.

Förslag till buss- och bensinstation från 1929 med 1920-talsklassicistiska drag. Arkitekt möjligen Anders Ekman. Källa: Östersunds bygglovarkiv

1935 togs ett förslag fram av stadsingenjören till omdaning av torget med plattformar för ett 20-tal busslinjer, parkeringsplats för 10-talet drogbilar och för ca 40 privatbilar. Detta grepp realiserades och befäste torgets nya roll som buss- och taxistation.

Wennerholms situationsplan från 1931 visar hur man tänkte sig en indelning och anordnande av torgytan. Det enda som realiserades var grässlänterna runt infarten vid Kyrkgatan. Källa: Östersunds bygglovarkiv

CITYPALATSET

Citypalatset, en funktionalistisk byggnad med fem våningar i högdelen i hörnet Kyrkgatan-Thoméegränd, uppfördes 1935-37 efter ritningar av den i Östersund födde arkitekten Robert Berghagen (1892-1987, artisten Lasse Berghagens farbror).

Namnskicket "palats" var populärt i bl. a Stockholm vid samma tid ifråga om moderna affärs- och kontorshus. Byggnaden inrymde bl.a. en mindre saluhall och indragen under hörndelen fanns en Shell-station.

År 1953 förvärvades byggnaden av Länsförsäkringsbolaget som hade kontor här och byggnaden kom att kallas för Länsförsäkringshuset.

Bensinstationen på hörnet stängdes 1973 och den öppna ytan byggdes in för att disponeras som kontor.

Citypalatset har tidvis haft en rik skyltflora som ytterligare stärkt dess betydelse i stadsbilden.

Citypalatset, Kyrkgatan 47, med Shell-stationen indragen under hörnet. Källa: Gamla Östersund i bilder

BILAR OCH BUSSAR

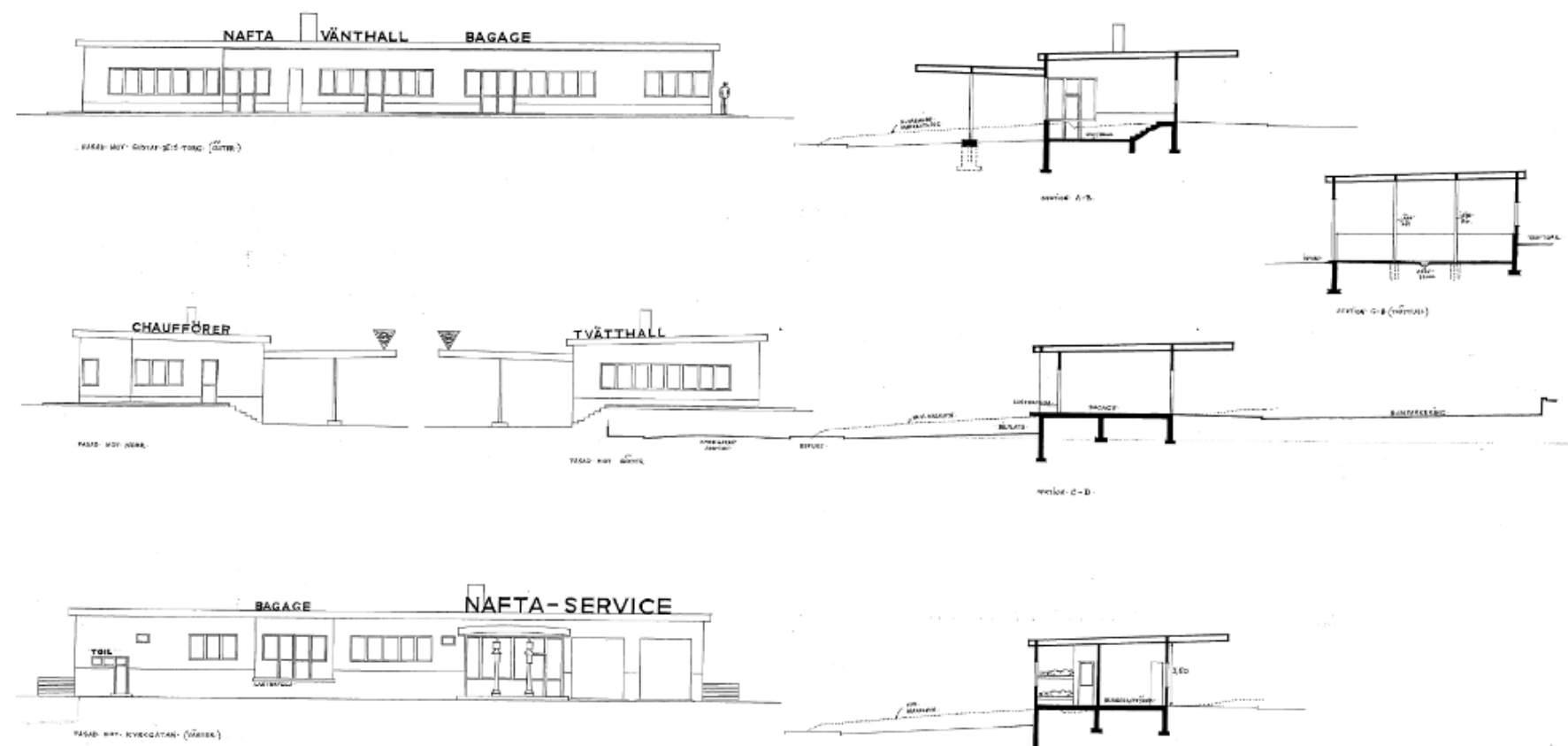
Vid sekelskiftet 1900 började den första biltrafiken i Jämtland, i ytterst liten skala.

1911 ska Östersund första bilstation ha funnits och året därpå öppnade stadens första bilskola. Då fanns det dussinet bilar i Östersund.

Busstrafiken smög igång kring 1920 men genomgick en remarkabel utveckling. År 1921 påbörjades reguljär trafik Östersund-Brunflo station och pionjären K. E. Bohman som drev trafiken byggde om lastbilar till bussar. Flera av de första linjerna trafikerade främst området närmast staden men snart kom trafik igång till Näliden, Ragunda och Valsjöbyn. I mitten av 1930-talet fanns det inte mindre än 44 linjer som nådde Östersund

År 1950 fanns 254 bussar i länet och linjenätet omfattade 422 mil.

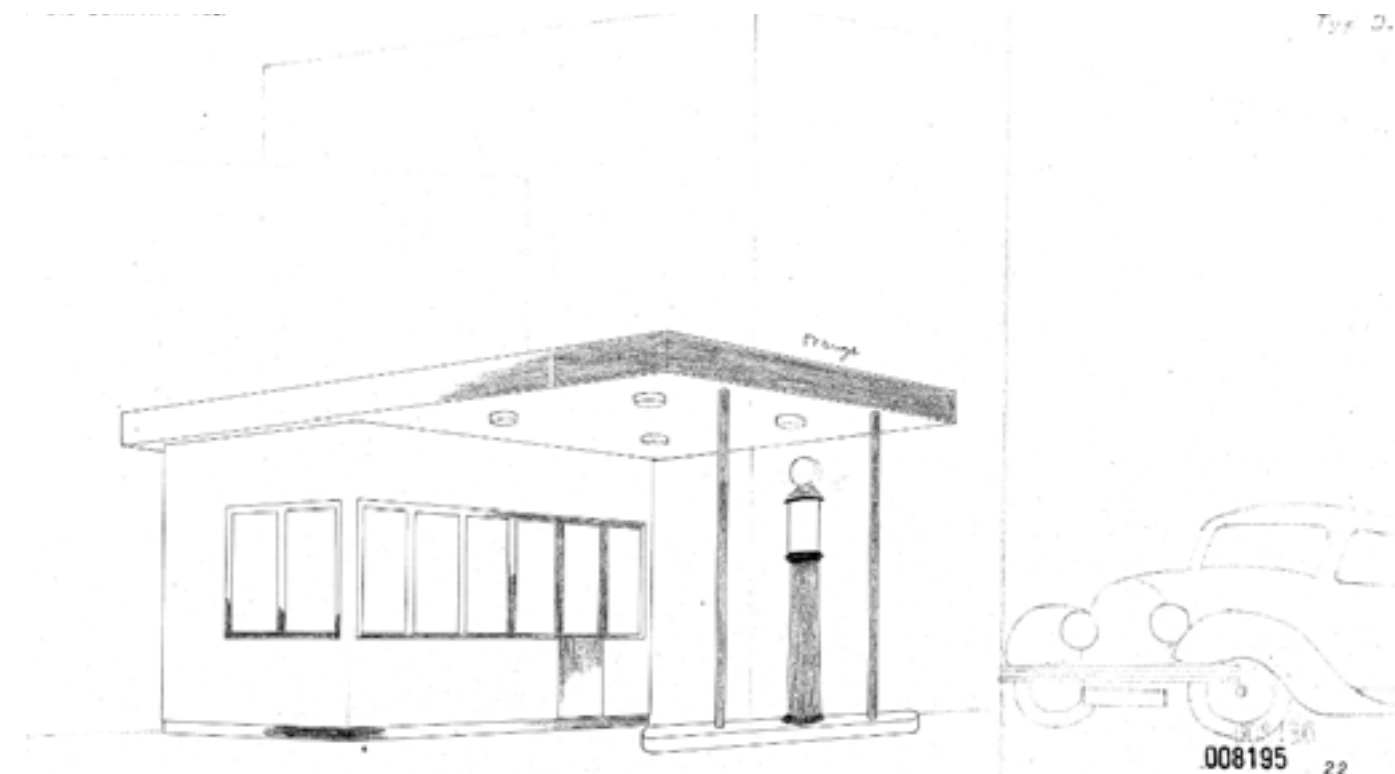
År 1931 byggdes den s.k. busscentralen på Gustav III:s torg och den blev navet och hjärtat i den jämtländska busstrafiken.

Arkitekt Ture Wennerholm, en framstående funktionalist som är mest känd för att ha ritat LM Ericssons telefonfabrik vid Telefonplan i Stockholm, var den som fick uppdraget av AB Naftasyndikat att rita busstationen. Den uppfördes 1931 och inrymde förutom bensinstation tvätthall, väntrum och bagageförvaring för busspassagerare samt rast- och väntlokaler för chaufförer. Källa: Östersunds bygglovarkiv

Taxibilar höll till på torgets norra del. På denna bild från ca 1940 framgår hur Missionskyrkan under 1920-talet fått en stramare fasad. Källa: Föreningen Gamla Östersund.

År 1937 ansökte Gulf om att få bygga en för 1930-talet starkt typisk bensinstationsbyggnad inom eller i anslutning till kv Centrum. Den förverkligades sannolikt inte. Källa: Östersunds bygglovarkiv

1930-TALET

GUSTAV III:S TORG

Torget förändrades nu genom att det för första gången minskade till ytan och bebyggdes. Det hade tidigare funnits en enklare bod längs Thoméegränd, i övrigt hade torget varit utan byggnader. Den kombinerade buss- och bensinstationen uppfördes centriskt vid Kyrkgatan med en förplats vid gatan där bilarna angjorde pumpar och verkstadslokaler. Byggnaden uppfördes i viss souterräng och marken kring byggnaden arrangerades om med slänter i en planform som kan betecknas som klassicistisk.

Grönytorna längs Thoméegränd och Hamngatan minskade i omfattning, sannolikt för att möjliggöra uppställning av bilar och taxibilar. Däremot tillkom en trädrad längs Rådhusgatan (den kan ha planterats under 1920-talet). Rådhusgatan stensattes med smågatsten under årtiondet och trottoarer med nivåskillnad mot körbanorna anordnades. I denna del påbörjades alltså en utveckling mot en mer renodlad trafikmiljö.

Själva torgytan användes för uppställning av bussar. De tog inte upp hela ytan och ännu gick och cyklade man på tvärs över torget som ännu inte var stensatt.

Byggandet av den imposanta hörnhuset Citypalatset i funkisstil och den nya renodlat funktionalistiska, vita stationsbyggnaden innebar att en ny årsring tog ordentlig plats vid torget. Två av stadens mest moderna och framåtblickande byggnader gav en ny aura och utstrålade att torget med busstationen fått en helt ny betydelse i staden. Längs torgets östra sida stod ännu 1800-talsbebyggelsen, missionskyrkan dock med uppdaterade fasader, och på västra sidan de tidiga 1900-talshusen.

Torget norra sida var ännu "trasig" med brandgavlar och osammanhängande bebyggelse. Ingen byggnad frontade torget. I kv. Magistern upprättades flera förslag till verkstäder och smörjhallar men inget realiserades. Det fanns en bensinstation i nordvästra hörnet, inom kvartersmark, den kan ha tillkommit före 1930.

Foto taget från Citypalatset, 1930-talets andra hälft. Stationsbyggnaden med utpräglad funkiskaraktär som trots sin modesta skala tycks utmana de tidiga 1900-talsbyggnaderna rådhusets och telegrafverkets större och skulpturala volymer. I kv. Magistern har Standard Oil en bensinstation med skärmtak. Här anordnades en taxistation. Bygga av en tillbyggnad för smörj- eller verkstadshall pågår. Den prydliga planteringen längs Hamngatan har luckrats upp men nya träd har planterats längs Rådhusgatan. Källa: Jamtli/Kringla

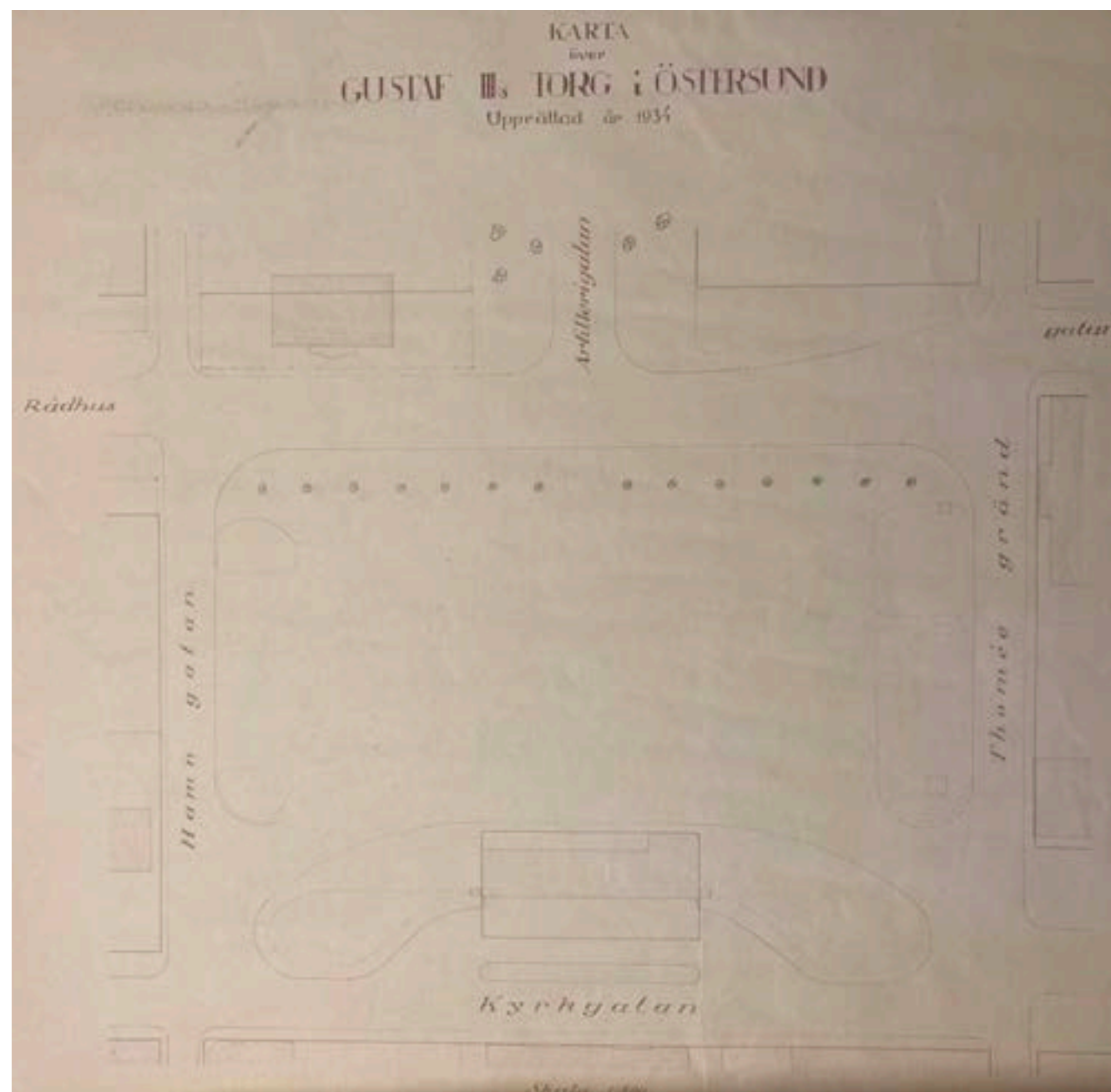
Stensättning av Rådhusgatan. Träden på södra sidan har nu vuxit till sig. Den låga busstationen med sitt låglutande tak ger ännu utrymme åt de tidiga 1900-talsbyggnaderna i bebyggelsefronten. Dessa byggnaders kommersiella attraktivitet stärktes av busstationen. Källa: Jamtli/Kringla

Väntsal för resande samt inlämningsställe för bussgods, foto från 1950-talet. Källa: Föreningen Gamla Östersund.

Stationsbyggnaden förlängdes redan under 1930-talet och senare 1959. På denna bild, som av björkarnas storlek att döma kan vara från 1940-talet, från korsningen Thoméegränd-Rådhusgatan framgår hur en ny fyravåningsbyggnad uppförts vid Kyrkgatan. Rådhusgatan har blivit en mer framkomlig trafikled. Källa: Jamtli/Kringla

Uppmätning av torget år 1934. Uppbyggnaden är synnerligen enkel bortsett från planteringarna runt busstationen.
Källa: Kommunarkivet Östersund.

1934 års karta upprättades inför en planerad omgestaltning av torgytan. Delar av detta förslag förefaller ha realiserats, parkeringsytorna med mjukt svängda former och utfarten mot Rådhusgatan syns på foton från 1947.
Källa: Kommunarkivet Östersund.

1940-50-TALEN

Årtiondena kring 1900-talets mitt innebar en påtaglig expansion av Östersunds bebyggelse och en ökad decentralisering. Det moderna samhället med dess funktionsuppdelade, zonerade samhällsbyggande förändrar staden i grunden, den integrerade struktur som hittills varit rådande ifråga om arbetsplatser och bostäder i centrala Östersund luckrades upp fort. I Östersund- Hus med historia menar man att 1950-talets kommersialisering, kontorisering och sanering bröt balansen mellan boende och arbete.

Förutom allmänna tendenser i tiden lyfts i litteraturen stadsarkitekt Henric Nordlunds visioner om ett koncentrerat kommersiellt city och 1948 års generalplan (utarbetad 1944-47) som pådrivande faktorer för en omvandling av centrala Östersund.

Gustav III:s torg hade en särskilt viktig betydelse i citybildningen. I Östersunds historia III menar man att det under 1940- och 50-talen fanns en strävan att "med en rad monumentala byggnader tillskapa ett nytt city kring Gustav III:s torg som nu utgjorde kommunikationscentrum för landsbusstrafiken."

En av dessa byggnader var ett planerat medborgarhus på den plats där länsbiblioteket ligger. En arkitekttävling hölls 1945. Medborgarhuset skulle inrymma bl a teater, restaurant och samlingssalar. Det planerades även några affärshus varav två, Thulebolagens och Svenska Essos byggnader, uppfördes i kv. Magistern under 1950-talets första hälft.

Hotell var en annan önskvärd city-funktion. Behovet av hotellrum var stort. Ett storhotell i nio våningar fanns på skisstadiet för bibliotekstomten när planerna på ett medborgarhus svalnat. 1956 kom äntligen hotell Östersund på plats i nära anslutning till den nu verkligt livaktiga busscentralen.

Tillsammans gav de byggnaderna en ny prägel av affärscentrum åt Gustav III:s torg. Men den kommersiella strukturen var ännu bristfällig. Stadsarkitekten Nordlund som var drivande i planerna för hotell och medborgarhus hade också vid 1940-talets andra hälft en långt framskriden vision om en sorts utökning av busstorget med ett kringbyggt torg i kv Månadsmötet, ett torg helt inriktat på handel. Nordlund ville se renodlade handelsmiljöer i city och även om det dröjde bidrog säkert idéerna till att ett koncentrerat affärscentrum vid Gustav III:s torg realiserades med Domus och Böndernas hus med Kärnan.

I 1948 års generalplan fokuserades naturligt nog på den växande biltrafikens konflikt med 1700- och 1800-talets stadsplan med de smala gatubredderna. Framkomligheten behövde bli bättre, parkeringsmöjligheterna fler. Man föreslog omfattande gatubreddningar och igenläggningar av gränder för att främja biltrafiken. Ifråga om busstrafiken såg planförfattarna att situationen var bättre, busstationen hade ett utmärkt läge i förhållande till infartsvägarna och man föreslog att funktionen skulle bli kvar och utvecklas på platsen.

1947 tog arkitekt Sven-Bertil Jansler fram ett förslag till en ny komplett anläggning med busscentral under ett stort däck, bilhall för 82 bilar och en stor servicestation. I en ny byggnad mot Kyrkgatan skulle det finnas butiker och kontor. På södra delen av däckets kunde en kontorsbyggnad om 7000 kvm uppföras.

1948 års generalplan med dess gatubreddningar fick många byggnader att byggas indragna i väntan på breddningar, breddningar som man beräknade kunde dröja 60 år eller ännu längre. Redan 1953 förklarades planen som icke aktuell och 1954 beslutades att en omarbetning behövdes.

Oavsett generalplanens relevans och efterlevande kom bilismen att vinna mycket mark i Östersund. Stortorget genomkorsades av trafik och dominerades av parkeringsplatser för privatbilar.

Foto från Rådhusornet, 1940-tal. Torget har karaktär av en plan för bilar och bussar med grönska som både uppfattas som planerad, längs Rådhusgatan och vid busstationen, och mer spontan, d.v.s. de träd som planterades i början av seklet och som nu förlorat sitt sammanhang. Den södra byggnaden i kv. Månadsmötet har nu fått en förenklad, mer funktionalistisk fasadutformning. Källa: Kringla

GENERALPLAN 1948

1923 års stadsplan, utarbetad av stadsarkitekt Ivar Stål, som fastställdes 1926 var efter 1931 års stadsplanlag inte tillfyllest. Den reglerade inte vilka delar av tomterna som fick bebyggas. Detta var en del i bakgrunden till att en ny plan behövdes. Generalplaner var också ett instrument tillämpades för att försöka strukturera mer komplexa städer med växande ytterområden.

Generalplanarbetet utfördes år 1944-47. Generalplanberedningen bestod av höga tjänstemän och politiker med bl.a. byggnadschef och stadsarkitekt Henric Nordlund som sakkunniga. Arbetet utfördes till stor del av konsulten och civilingenjören Einar Nordendahl i Stockholm som utsåg sina medarbetare arkitekt Nils Grafström och civilingenjören Karl Nordgård, båda Stockholm. Nordendahl hade arbetat med utbyggnad av stockholmsförorter och ansvarat för generalplan för Norrköping.

Generalplanen skulle gälla i årtionden men författarna förstod att den behövde revideras "tid efter annan". Allt kunde inte förutses till de "ständigt förändrade förhållandena".

Man konstaterade att centrala staden hade ett utomordentligt vackert läge. Man såg hur en förskjutning i handeln ägt rum mot öster och söder och hur den kommersiella mittpunkten vandrade från Stortorget mot Gustav III:s torg. Staden hade för smala huvudgator, för smala tvärgator. Det saknades en bekväm förbindelse med Hornsberg på Frösön. Kvarterens innanmäten var för hårt nyttjade med hopgyttad och eldfarlig bebyggelse. 1926 års stadsplan medgav också för höga byggnader.

I planen lyfts fram att man velat nå en koncentration av stadsbebyggelsen och inte sprida ut den men ändå tillgodose ett "nutida hygieniskt, ljusst, luftigt och trivsamt samhälle". Man sökte begränsa dyra gatuarealer men det "hindrar icke att infartsvägar, genomfartsgator och andra huvudgator ha utbildats med stora breddmått för att tillfredsställa den moderna trafikens stora utrymmeskrav".

Busstationen på Gustav III:s Torg skulle bibehållas och kunde byggas ut. För stadsbuss-trafiken, som vid denna tid var begränsad och som man inte förutsåg skulle växa dramatiskt, ansåg man att den borde använda sig av gator som man föreslog skulle breddas men att många gator var tillräckligt breda. Denna trafik

krävde endast hållplatser, ingen ändstation. En utrymmeskrävande ändstation behövdes dock för bussar i landstrafik som nästan alltid hanterade gods och som dessutom klumpades ihop vid vissa tidpunkter på dagen. När generalplanen utarbetades utgick ca en tredjedel av landstrafiken från Stortorget. Postens linjer gick från Tullgatan. Det var dock önskvärt med en koncentration till ett ställe. Där behövdes ett stationshus med väntrum och godshantering. Det behövdes plats för service och reparationer och för uppställning av bussar. Man menade att i många städer gavs busstationen för lite utrymme. Gustav III:s torg sågs dock som rymligt och gott ur flera synpunkter, inte minst tack vare läget i "city" men också för läget vid Rådhusgatan som hade direkt anslutning till Stugu- och Litsvägen samt till Frösöförbindelsen via en breddad Färjemansgata (som föreslogs i planen). Man var dock medveten om att avståndet var väl stort till centralstationen. Det fanns dock inget utrymme för en busstation av den typ man ville se vid tågstationen. Planerarna tänkte sig att bristen kunde avhjälpas genom att ha en särskild Stadsbusslinje mellan stationen och busstorget eller genom att låta landslinjerna passera centralstationen. Torgets lutning var "en viss teknisk olägenhet" men "föga mer än ett skönhetsfel".

Planförfattarna såg att torget kunde fylla behovet för busstrafiken även på lång sikt. De förutsåg att lastbilar kunde komma att ersätta delar av godstrafiken och om mer utrymme behövdes kunde bilparkering utgå, likaså drokstationen. Man kunde också tänka sig att bussarna inte behövde stå uppställda här utan köra fram när det var dags för körning. Så gick det till i större städer. Med sådana insatser kunde busstriken bli kvar på lång sikt. Men det var önskvärt att torget utökades med kv. Magisterns södra del, antingen genom utökning av torget eller genom att det i byggnaderna här inrättades bussknuten verksamhet. I planen föreslogs att staden skulle förvärva dessa tomter, den befintliga bebyggelsen var av ringa värde. Byggnadsförbud borde också införas för att hindra att nya byggnader som hindrade dessa planer uppfördes. Kring denna fråga var man i beredningen inte enig.

Den s.k. Nytorgskommittén hade lagt fram ett förslag med busstationen under torget (sannolikt Janslers förslag från 1947). Ett sådant grepp skulle ge utrymme men också skydda trafikanterna för väder och vind.

Generalplaneberedningen såg detta förslag som intressant men kostbart. Man kunde istället tänka sig skärmtak på torgytan.

Rådhusgatan var sedan tidigare utpekad som genomfartsled. Den hade mycket gott läge och planprofil, det fanns dock alldeles för många tvärgående gator och alldeles för många tomtut-farter. Det sågs dock inte som möjligt att i någon avsevärd utsträckning kunna komma till rätta med detta. Norr om Fältjägargränd var gatan dock ideal som genomfartsgata.

För ökad gatubredd, drivkraften förefaller främst ha varit för att få till parkeringsplatser, insåg planförfattarna att det fanns en stor komplexitet. Staden kunde inte lösa in bebyggelse i stor skala och breddningen skulle behöva ske genom självreglering under mycket lång tid, kanske 40 eller 60 år eller ännu längre vid vissa gator. Stenhus sågs som särskilt besvärliga med tanke på det ekonomiska värdet och därför föreslogs breddningar på den sida gatan som hade minst antal sådana.

Breddning av Prästgatan föreslogs ändå söder om Postgränd, man förutsåg snar förnyelse av bl a kv Månadsmötet. Hör fanns Nordlunds förslag om en torgplats, "Mötestorget", en "merkantil koncentrationspunkt i intim kontakt med busscentralen och en entré från denna till stadskärnan". Detta torg som skulle definiera cityområdets södra punkt och som stöddes av stadsarkitekt Nordlund sågs som positivt men avstyrktes av beredningen.

Att lägga igen tvärgator såg man som starkt önskvärt och mindre problematiskt. Det föreslogs även att vissa av tvärgatorna breddades.

Bebyggelsen i kvarter som saknade värdefulla byggnader skulle saneras genom s.k. kvarterssanering, d.v.s. att hela kvarterens bebyggelse ersattes med en ny efter samtida ideal. Gårdsbebyggelse fick bara förekomma i "citykvarteren".

Generellt märks i planen tidens vilja att separera, dela in staden i affärs- och bostadsgator, eller åtminstone delar av gator i affärs- och bostadsgator.

Utsnitt ur Generalplan för Östersund, upprättad 1944-47. Kartan med sina färgmarkeringar åskådliggör tydligt den förhärskande ideologin med en funktionsuppdelad stad. Stadskärnans utsträckning är densamma som under 1800-talet.

1940-50-TALEN

GUSTAV III:S TORG

Under krigsåren torde bussrörelserna på torget ha minskat men efter kriget blomstrade åter trafiken. Godstrafiken ser ut att ha varit intensiv, bussarna hade i regel släpvagnar. Många bussar kom med mjölk till mejeriet i kv Månadsmötet.

Någon gång under 1940-talet genomfördes en gestaltning och anordning av markytorna med mjukt svängda hårdgjorda körytor och obelagda uppställningsplatser.

Ifråga om ny bebyggelse runt torget hände mycket under det expansiva 1950-talet. Kv. Magistern i norr byggdes "äntligen" med mer citymässiga byggnader. Thulebolagens hus blev en uppdaterad pendang till Citypalatset, uppfört i tegel som under 1950-talet befäste sin roll som stadens främsta karaktärsmaterial. Gustaf Clason som ritade byggnaden hade ritat Thulebolagens hus vid Sveavägen i Stockholm några år tidigare. Byggnaden hade en utpräglad kommersiell karaktär med butikslokaler mot både Kyrkgatan och Hamngatan/torget.

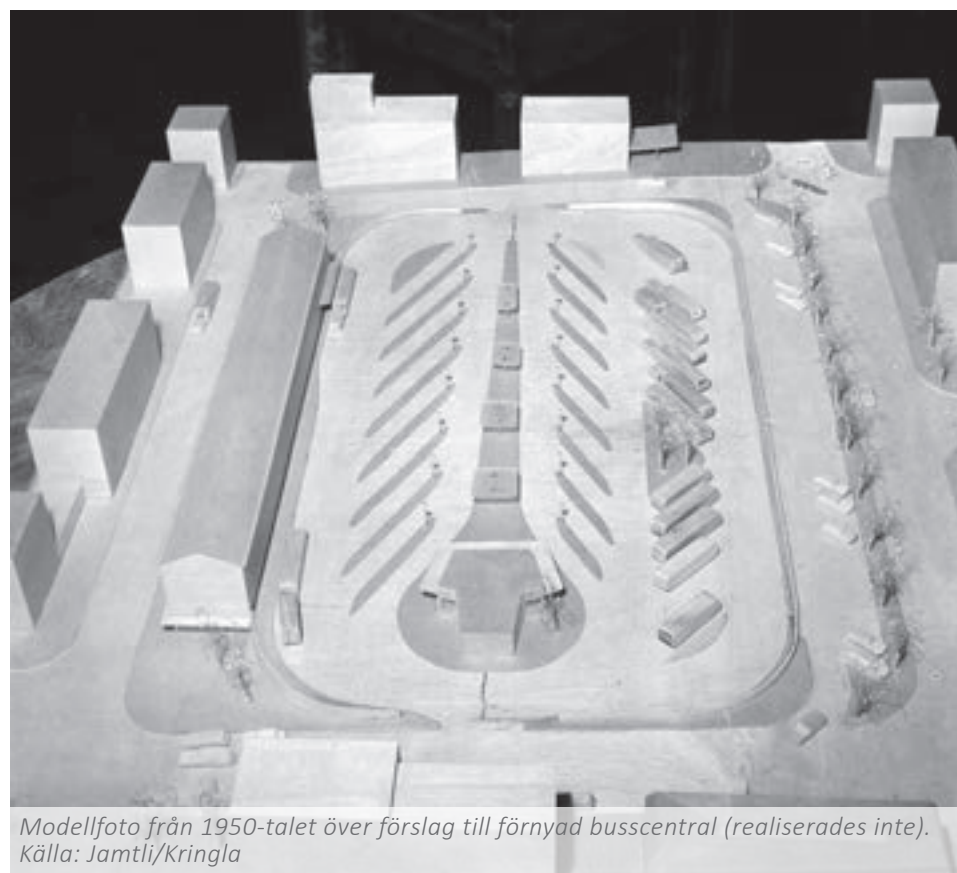
Grannhuset som Svenska Esso lät uppföra 1954 efter ritningar av Olov Söderman var enklare men med en elegant bensinstation som nu vände sig ut mot Rådhusgatan. Nu fanns en bensinstation i nordöstra hörnet och en i sydvästra. Möjligen kunde man fortfarande tanka vid busstationsbyggnaden. Essos hus inrymde även tvätt- och verkstadslokaler.

Nya länsbiblioteket uppfördes öster om Rådhusgatan efter en arkitekttävling och stod färdigt år 1958. Den låga biblioteksbyggnaden med sobra tegelfasader var inte riktigt närvarande vid torget.

På östra sidan av torget låg ännu 1800-talsbebyggelsen kvar. I väster fanns de tidiga 1900-talsbyggnaderna kvar, nu utpräglad kommersiella. Nya hotell Östersund gav dock en helt annan inramning i denna del och förstärkte kontrasterna runt torget. Framtidsstadens city fick ännu dras med några otidsenliga inslag.

Mjölkkannor från landsbygden fraktades fortfarande på 1950-talet med bussarna till mejeriet i kv. Månadsmötet. Foto 1956. Källa: Kringla

Modellfoto från 1950-talet över förslag till förnyad busscentral (realiserades inte). Källa: Jamtli/Kringla

Godshantering vid busstationen år 1956. Nu har en ny bebyggelsefront tillkommit i kv. Magistern i form av Thulebolagens imposanta hörnhus och det mer nedtonade Svenska Essos bensinstation och kontorshus. Standard Oil/Esso hade varit på plats i kvarteret i årtionden men fick nu en mer ändamålsenlig kostym. Källa: Jamtli/Kringla

Hotell Östersund stod färdigt 1956 och gav torget en ny hörninramning. Med sin höjd och det uppglasade hisschaktet som reser sig över volymen fick byggnaden ett släktskap med Citypalatset och Thulebolagens hus men med ytterligare resning. Byggnaden ritades av Carl-Axel Acking och Sven Hesselgren, Stockholm. I kv Månadsmötet har nu Bilbolaget en butik. Källa: Jamtli/Kringla

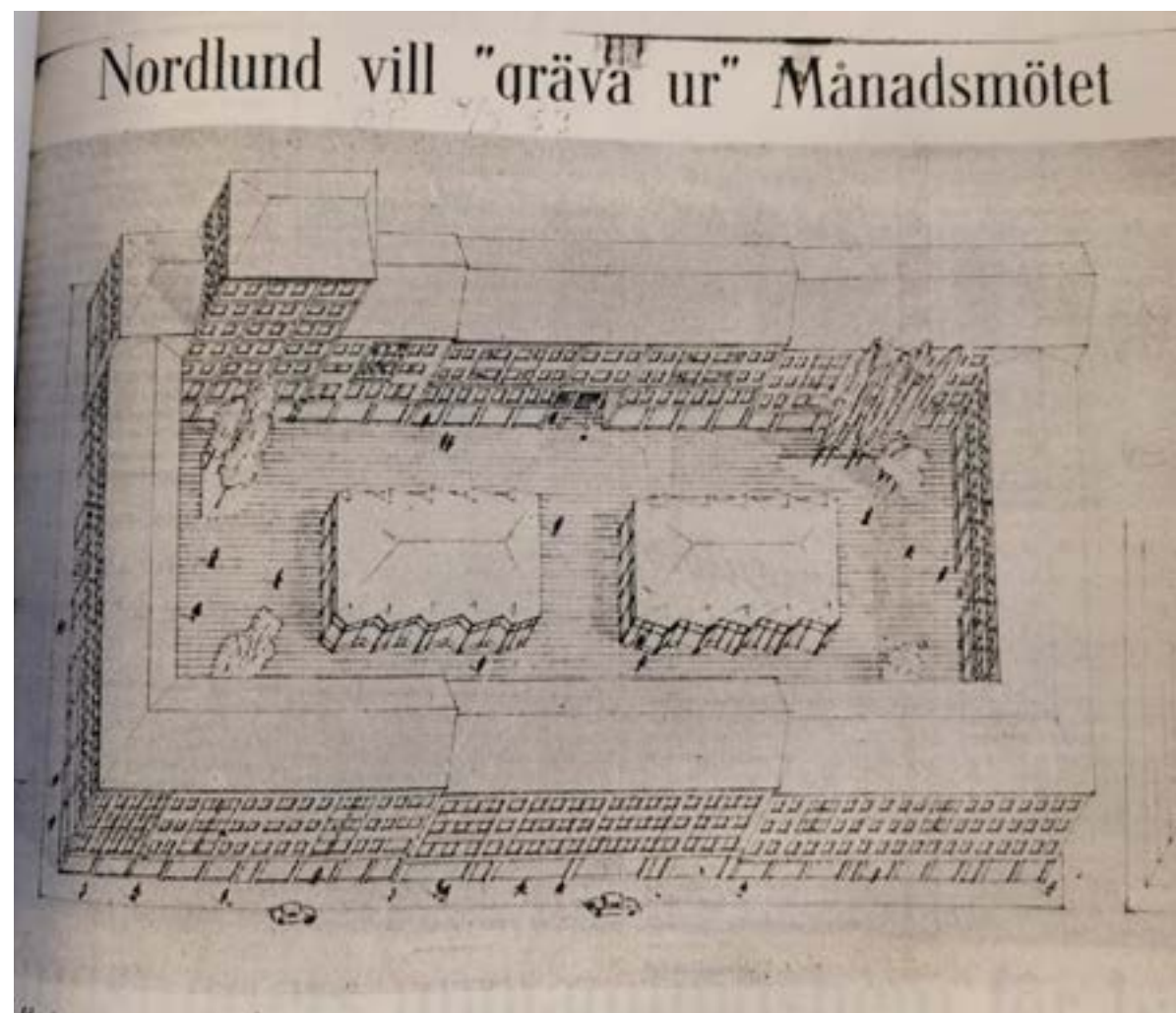
Flygfoto från 1940- eller tidigt 1950-tal där de svängda planteringarna vid busstationen framgår. Källa: Kringla

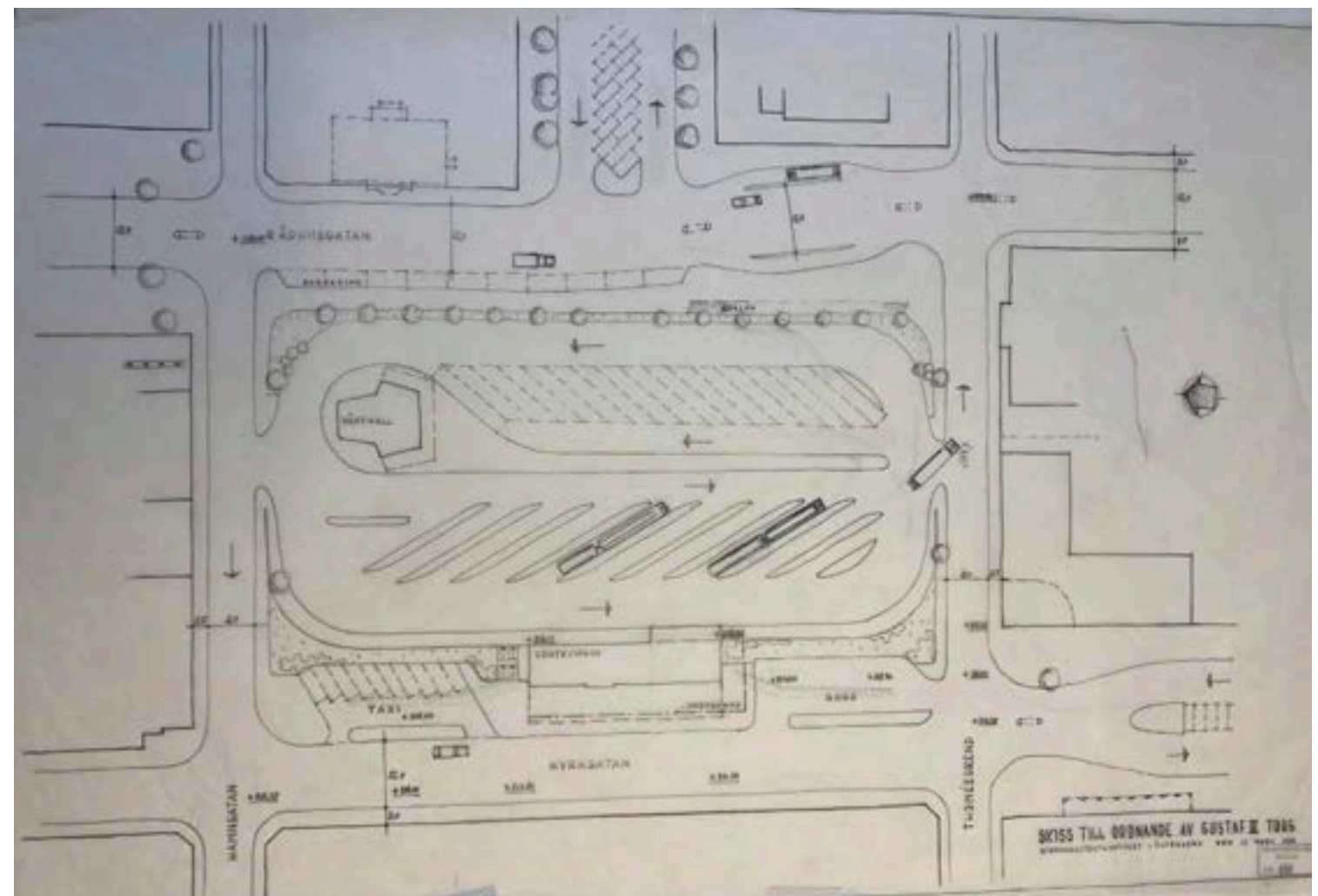
Foto från 1940-talet längs Rådhusgatan med upphöjda gångbanor och en rad björkar som lite olyckligt minskar Gamla teaterns monumentalitet. Under 1940- och 50-talen ska man, enligt Östersunds-posten, ha varit övertygad om att Gamla teatern snart skulle rivas. Källa: Östersund och Frösön 1950

Foto från Citypalatset år 1947. Torgytan har här delats in i belagda körytor och obelagda uppställningsplatser. Trafik sneddar fortfarande över torget men inte i det tidigare renodlade "krysset". Foto: Hallings foto, Jamtli/Kringla

Skiss i Östersunds-posten 1953 med stadsarkitekt Nordlunds idé om ett kommersiellt mötestorg i kv. Månadsmötet, väl avskilt från det bullrande Busstorget. Källa: Östersundsposten

Stadsarkitektkontorets förslag till ordnande av torget år 1954, 20 år efter föregående omdaning. Sannolikt var en av drivkrafterna att minska antalet korsningar med Rådhusgatan, en annan att tydligare separera passagerare från gods. Stationsbyggnaden föreslogs byggas om till "centrumhus" och en ny väntpaviljong placerades omgärdad av bussarnas körspår. Vänthallen realiserades inte utan blev kvar i det befintliga stationshuset.

Foto från Citypalatset, taget vid mitten av 1950-talet, över ett intensivt nyttjat torg med uppställda cyklar, bussar med släpvagnar, taxi- och privatbilar. Källa: I våra kvarter - Östersund på 50-talet

Foto från 1950-talet, troligen taget från Rådhuset. Essos byggnad inrymmande bensinstation m.m. till höger, Hotell Östersund rakt fram, Citypalatset till vänster. Källa: Jamtli/Kringla

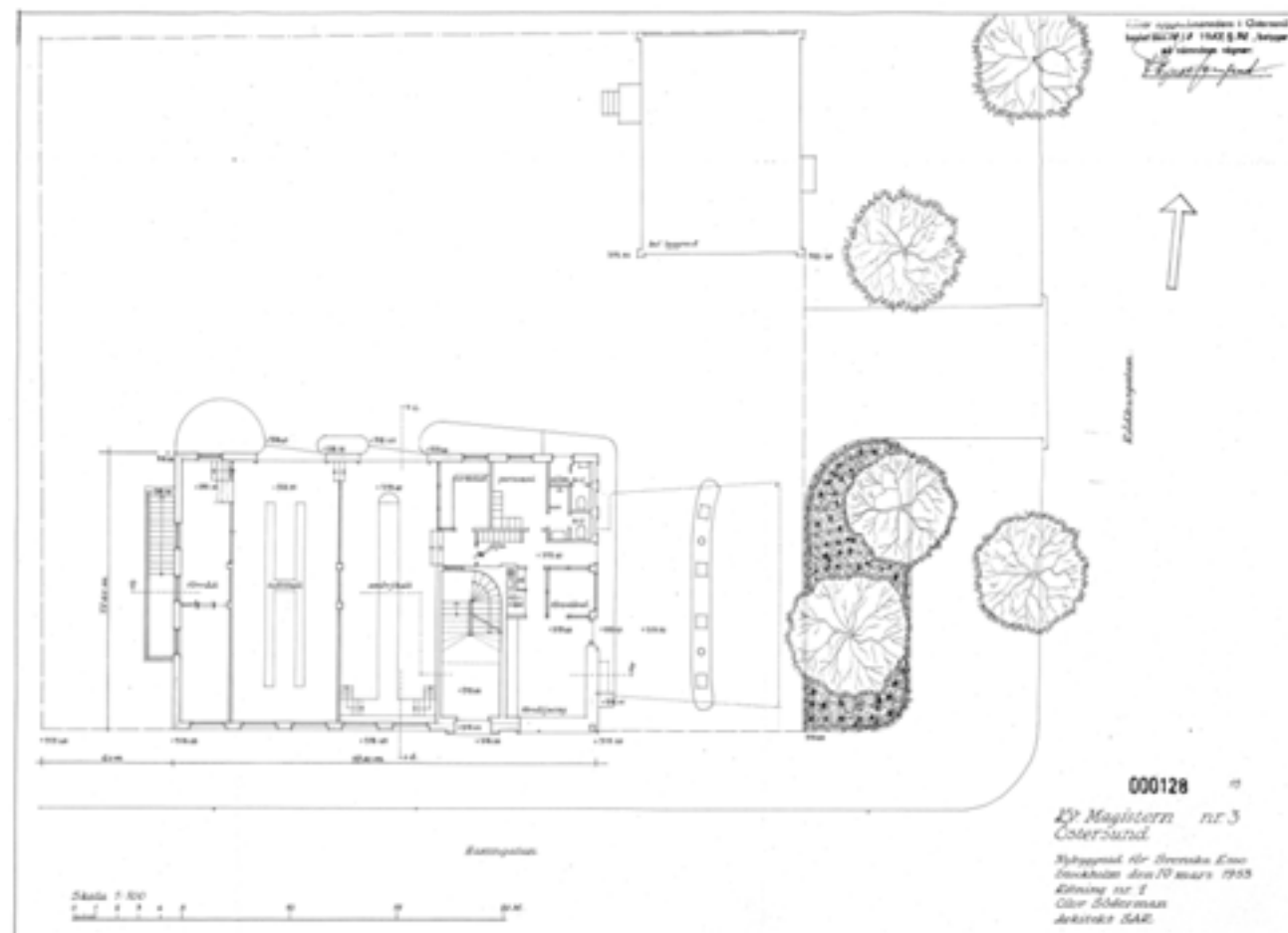
Källa: I våra kvarter - Östersund på 50-talet

Källa: I våra kvarter - Östersund på 50-talet

Taxitrafiken höll under 1950-talet till i torgets norra del. En taxikur fanns i anslutning till Hamngatan. Källa: I våra kvarter - Östersund på 50-talet

I Svenska Essos nybygge var bottenvåningen ämnad för bilvård med bensinstationens försäljningsavdelning, smörj- och tvätthall. I källaren fanns en gummiverkstad. Källa: Östersunds bygglovsarkiv

Essos byggnad med det eleganta skärmtaket ca 1970. Kombinationen servicestation och kontorshus är sannolikt ovanlig men talande för 1950-talets positiva syn på bilen. Foto: Föreningen Gamla Östersund

Bygglovshandling (1953), fasad mot Hamngatan, Essos byggnad. Källa: Östersunds bygglovsarkiv

Modell över Essos nya hus och bensinstation med intilliggande byggnader vid Gustav III:s torg, fotograferad 1950. Byggnaden vid Rådhusgatan uppfördes aldrig. Källa: Kringla

Ridande "tigrar" på Esso, Hamngatan, vid "Esso-dagar" 19 maj 1966. Foto: Hallings foto, Jamtli

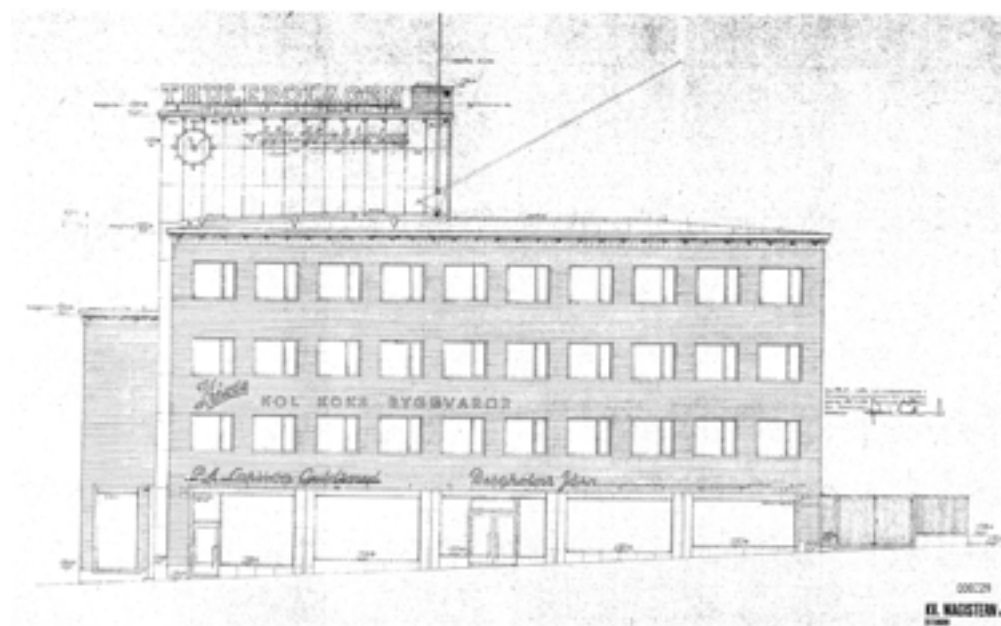
Thulebolagens hus 1954. Till höger i bild är Esso-huset under uppförande. Källa: Jamtli

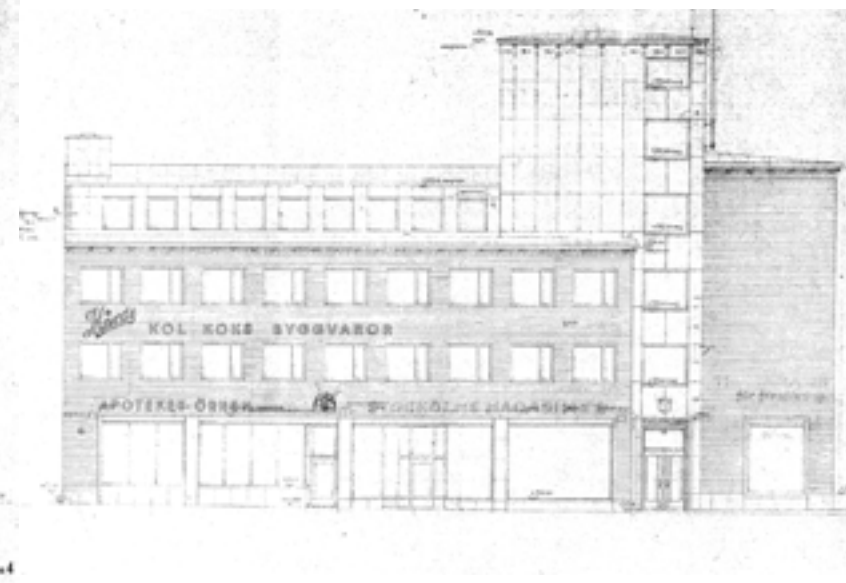
Thulebolagen, Bergholms järnhandel, skyltfönster, 5 december 1954. Källa: Bengt Weilert, Jamtli.

Thulebolagens hus försågs från början med de för tiden så typiska neonskyltarna, självklara på ett modernt affärshus. P. Larsson guldsmeds skylt är ännu bevarad. Foto: Svenska stadsmonografier – Östersund med omgivningar

Thulebolagens hus, bygglovsritning 1952, upprättad av Gustaf Clason Ark SAR. Fasad mot Hamngatan. Källa: Östersunds bygglovsarkiv

Thulebolagens hus, bygglovsritning 1952, upprättad av Gustaf Clason Ark SAR. Fasad mot Kyrkgatan. Källa: Östersunds bygglovsarkiv

Länsbiblioteket, Lagboken 6, 1959. Foto: Hallings foto, Jamtli

Länsbiblioteket 1963. Foto: Hallings foto, Jamtli

Länsbiblioteket, fasad mot norr. Foto: Hallings foto, Jamtli

Nya länsbiblioteket 1958. Möllerbergs skulptur beundras av stadsarkitekt Nordlund, vägdirektör Lundin, konsul Ragnar Ohlson och arkitekt Bo Larsson. Foto: Hallings foto, Jamtli

1960-70-TALEN

1950-talet och 60-talet innebar ett stort antal rivningar i spåret av generalplanen, citybildningen och den allmänna utvecklingen i landets städer där omodern bebyggelse som ansågs undermålig genom "sanering" ersattes med modern bostadsbebyggelse med hög standard. Urbaniseringen var kraftig under perioden och inflyttningen från landsbygden var större än någon kunnat ana endast något årtionde tidigare.

Bilismen vann ytterligare mark i samhället och i Östersund vilket avspeglades i såväl befintliga som nya stadsmiljöer. Den nya storskaliga förbindelsen till Frösön som varit en del av 1948 års generalplan realiserades kring 1970.

1960-talet var varuhusbyggandets tid och de nya och utbyggda varuhusen stärkte citybildningen vid Gustav III:s torg.

Den offentliga verksamheten växte också vilket fick en dramatisk avspiegning under 1970-talet. Nu tillkom Storsjöteatern, polishuset, länsstyrelsens nya byggnad, socialhögskolan och det gjordes en kraftfull utbyggnad av lasarettet.

Den växande kommunala förvaltningen behövde nya lokaler och detta kom att resultera i ett infekterat ärende. Stadsarkitekt Henric Nordlund skissade på en utveckling i anslutning till Rådhuset, i kvarteren Lagboken och Kokboken. 1965 föreslog Wimanarkitekterna att ansluta en serie byggnader i dessa kvarter till rådhuset. Förslaget förutsatte rivning av dess södra flygel, något som orsakade stora protester, den kanske största opinionsyttringen i stadens historia (1970). Rivningen och tillbyggnaderna verkställdes kort därefter. Hamngatan lades igen i denna del, öster om Rådhusgatan. I det nya storkvarteret ingick biblioteket. År 1958 stod Bo Cederlöfs biblioteksbyggnad klar. I slutet av 1960-talet var byggnaden för trång och en genomgripande om- och tillbyggnad gjordes i slutet av 1970-talet med återinvigning först 1982. Wimanarkitekterna svarade för ritningarna.

GENERALPLANEN 1968

Planen utarbetades av stadsarkitektkontoret med Henric Nordlund, stadsingenjörskontoret, arkitekt Sixten Bladh i Gävle samt konsultfirman Kjessler & Mannerstråle i Stockholm som hade en stark ställning i Östersund under 1960- och 70-talen. Generalplanarbetet pågick 1962-68. 1969 års trafikledsplan var en del av planen. 1968 års plan var framtagen inför kommunsammanslagningen och fokuserade på tidstypiskt sätt på en expansion av stadsområdet och rationella trafikförbindelser.

Inledningsvis konstaterades att staden vuxit enligt de stadsplaner som tagits fram löpande men att man vid 1900-talets mitt hamnat i en oredig situation som gjort generalplanen 1948 nödvändig. Den hade enligt författarna blivit vägledande men innehöll brister i en rad frågor, bl a skolor och den alltför försiktiga prognosen för befolkningsutvecklingen, den förutsåg inte inflyttningen från landsbygden.

Det konstaterades också att avseende byggnadsminnen av intresse fanns få kvar i staden efter de senaste årens rivningar.

Ifråga om busstrafiken som fortfarande sågs som en företeelse med växande betydelse påpekade man att det förslag om koncentration av all busstrafik till Gustav III:s torg som fanns i 1948 års plan nu var genomförd. Stadsbusstrafiken som hade haft sin terminal på Stortorget och senare i polishuskvarteret (Handelsmannen) flyttade till Gustav III:s torg i slutet av 1960-talet (inför polishusbygget).

Generalplanen hade ifråga om trafikplaneringen en skedesindelning där planerarna tänkte sig en etappvis utveckling med milstolparna 1972, 1980 och slutår 1990. På tidstypiskt sätt indelades alla gator i olika kategorier efter deras roll i trafikapparaten.

1972: Parkeringshus skulle vara byggt i kv Månadsmötet. Färjemansleden och nya Frösöbron skulle anslutas till en breddad Rådhusgata. Thoméegränd skulle bli återvändsgata öster om Rådhusgatan. Prästgatan skulle bli omdanad till gågata mellan Stortorget och Biblioteksgatan. Torget omgavs av primärleden Rådhusgatan, och matarleder i övrigt.

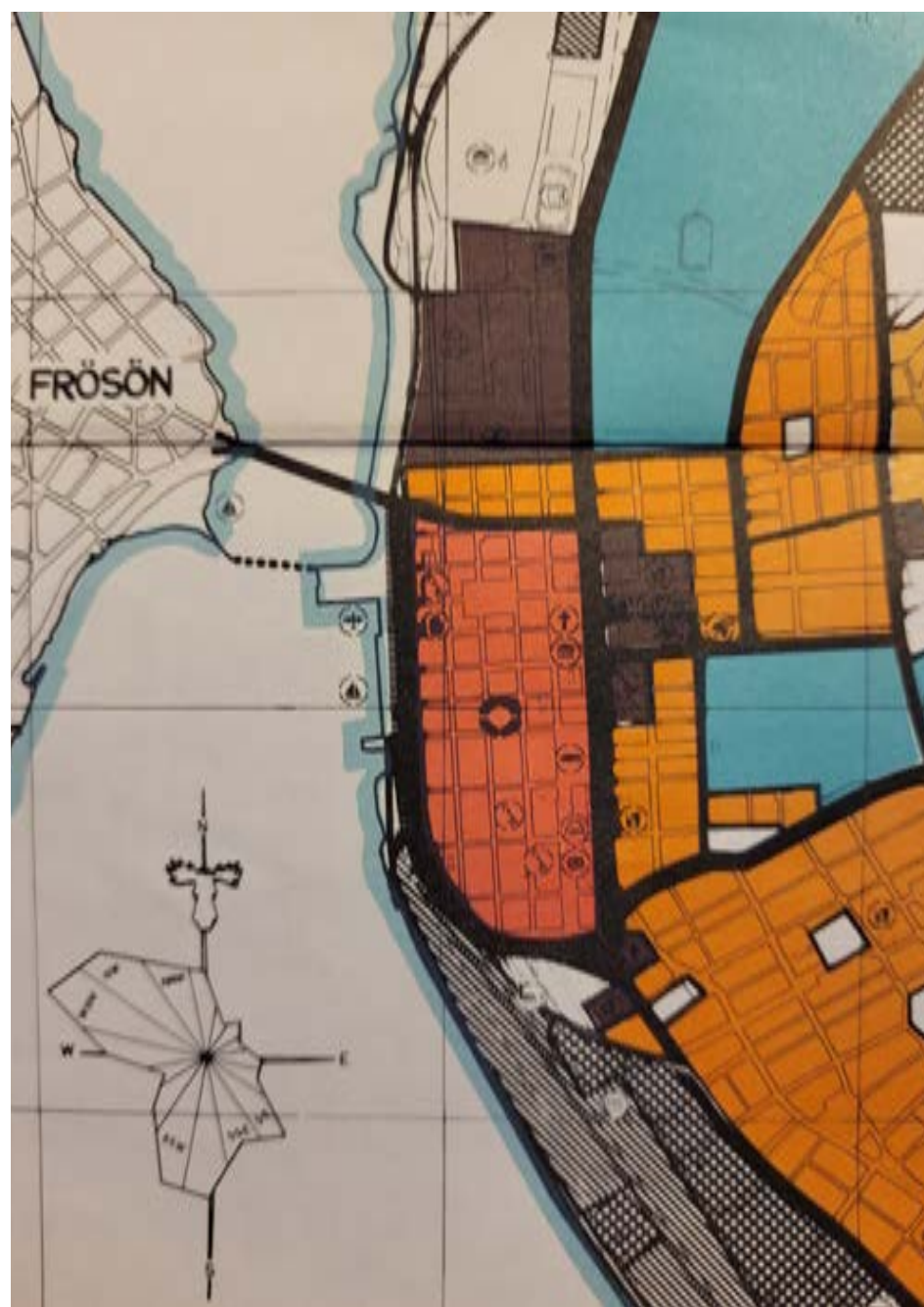
1980: Parkeringshus skulle nu också finnas i östra delen av kv Magistern, på Essotomten. Hamngatan väster om Rådhusgatan skulle vara återvändsgata. Gustav III:s Torg skulle vara ombyggt.

I övrigt skulle två stora parkeringshus om 700 och 800 bilar tillkomma i centrala staden. Prästgatan skulle vara gågata fram till Hamngatan och Hamngatan skulle få breda gångbanor för att ge en bra gångförbindelse mellan Stortorget och Gustav III:s torg.

1990: Bussterminalen på Gustav III:s torg skulle nu vara avvecklad och istället skulle Storgatan omvandlas till bussgata. Ytterligare ett parkeringshus och parkeringsgarage under Stortorget för 500 bilar.

Framsidan visar på Östersunds förstärkta roll som länets självklara mittpunkt.

Karta som visar hur trafiklederna bildar en ringled runt stadskärnan och hur den Färjemansleden blir ett avslut för cityområdet mot norr. Källa: Generalplan 1968.

1959 års karta kan ses som utgångspunkt för de ändringar som kom att genomföras under 1960- och 70-talen. För Gustav III:s torg hade en påtaglig förnyelse av bebyggelsen ägt rum men busstorget hade ännu stort samma utformning som vid mitten av 1930-talet. Källa: Kommunarkivet.

Trafikledsplanen, första skedet. Samtliga gator runt Gustav III:s torg har klassen primärled eller matarled. Parkeringsanläggningen i kv. Månadsmötet uppfördes samma år som planen gavs ut i tryckt form, 1969.
Källa: Generalplan 1968

I andra skedet, ca 1980, förutsattes ett parkeringshus ha tillkommit i kv Magistern.
Källa: Generalplan 1968

1960-70-TALEN

GUSTAV III:S TORG

Vid ingången i 1960-talet fungerade torget på samma sätt som under 1930-talet även om trafiken var mer intensiv och parkerings-behoven större.

År 1967 genomfördes högertrafikomläggningen och samma år gjordes en större ombyggnad där man frångick ett direkt möte med Rådhusgatan utan återgick till att använda Thoméegränd och Hamngatan. Någon ny stationsbyggnad eller väntsal tillkom inte, den befintliga byggdes till under 1960-talets första hälft och genomgick i övrigt fasadändringar.

Med den nya dispositionen kunde all busstrafik samlas hit. Platsen fick en mer bearbetad karaktär med en modernistisk helhets-gestaltning, dock utan några särskilt påkostade eller gestaltade inslag. Gräsytor dominerade bland de icke hårdgjorda delarna men även buskplanteringar rymdes. Parkering för privatbilar upptog de östra delarna och ytorna framför Gamla teatern.

År 1972 gjordes vissa ändringar i 1967 års lösning, 1974 tillkom separata offentliga toaletter.

Rådhusgatan fick under 1960-talet förstärkt karaktär av trafikled med flera filer, refuger och svängfält. Som en följd av bygget av Färjemansleden breddades Rådhusgatan efter en debatt i fullmäktige 1970. Många var oroad över Rådhusets monumentalitet när Rådhusplan förändrades. Breddningen av gatan genomfördes och det äldre trädbeståndet borttraderades. Strävandet efter en rationell genomfartsgata kulminerade 1979 då det fanns planer på en gångtunnel under Rådhusgatan i höjd med torget. Förslaget kom inte till utförande.

Ifråga om bebyggelse runt torget blev 1960-talet i lika hög grad som 1950-talet ett dramatiskt årtionde. I kv. ABC-boken mitt emot Gamla Teatern uppfördes ny bostadsbebyggelse runt 1960 (Ark. Holger Jonsson) i ett för tiden utpräglat och högst samtida utförande med fasader av keramikplattor och skivmaterial.

I kvarteret Månadsmötet kom en total förvandling till stånd men förnyelsen tog hela 1960-talet i anspråk. Kooperativa Förbundet uppförde Domus-varuhuset i kvarterets centrala del 1960-62 och det byggdes ut i söder år 1969. För ritningarna svarade förbundets egna arkitektkontor som vid tiden var fullt upptagna med liknande projekt i landets städer. I den norra delen uppfördes Böndernas Hus med ICA och varuhuslokaler 1964-67. Varuhus- och kontors-bebyggelsen hölls i tidstypiskt ljusa kulörer och hade framsidor med kommersiell karaktär både mot Prästgatan och Kyrkgatan. Då Domus byggdes breddades Thoméegränd till 15 m samt ordnades gångbana på kvartersmark för att ge utrymme för "Inre trafikringen" enligt 1969 års trafikpolitiska beslut.

I televerkets kvarter gjordes en tillbyggnad som bidrog till att tydligare sluta torgrummet i nordväst och som ytterligare stärkte det modernistiska greppet runt platsen.

På östra sidan revs 1880-talshuset för breddning av Rådhusgatan och för utvidgning av biblioteket, och missionsföreningen revs 1968 för att ge plats åt ett nytt bostadshus och affärshus i tegel. Byggnaden uppfördes på Bönboken 3 år 1969 efter ritningar av arkitekt L. Söderholm (SAR), Orrje & Co., och inrymde tvätt, kontor och butik samt bostäder.

Utvidgningen av länsbiblioteket byggde vidare på Cederlöfs tegelarkitektur med en ny, tvåvåningsvolym vars entré placerades i anslutning till en planterad förplats indragen från hörnet Rådhusgatan – Artillerigatan.

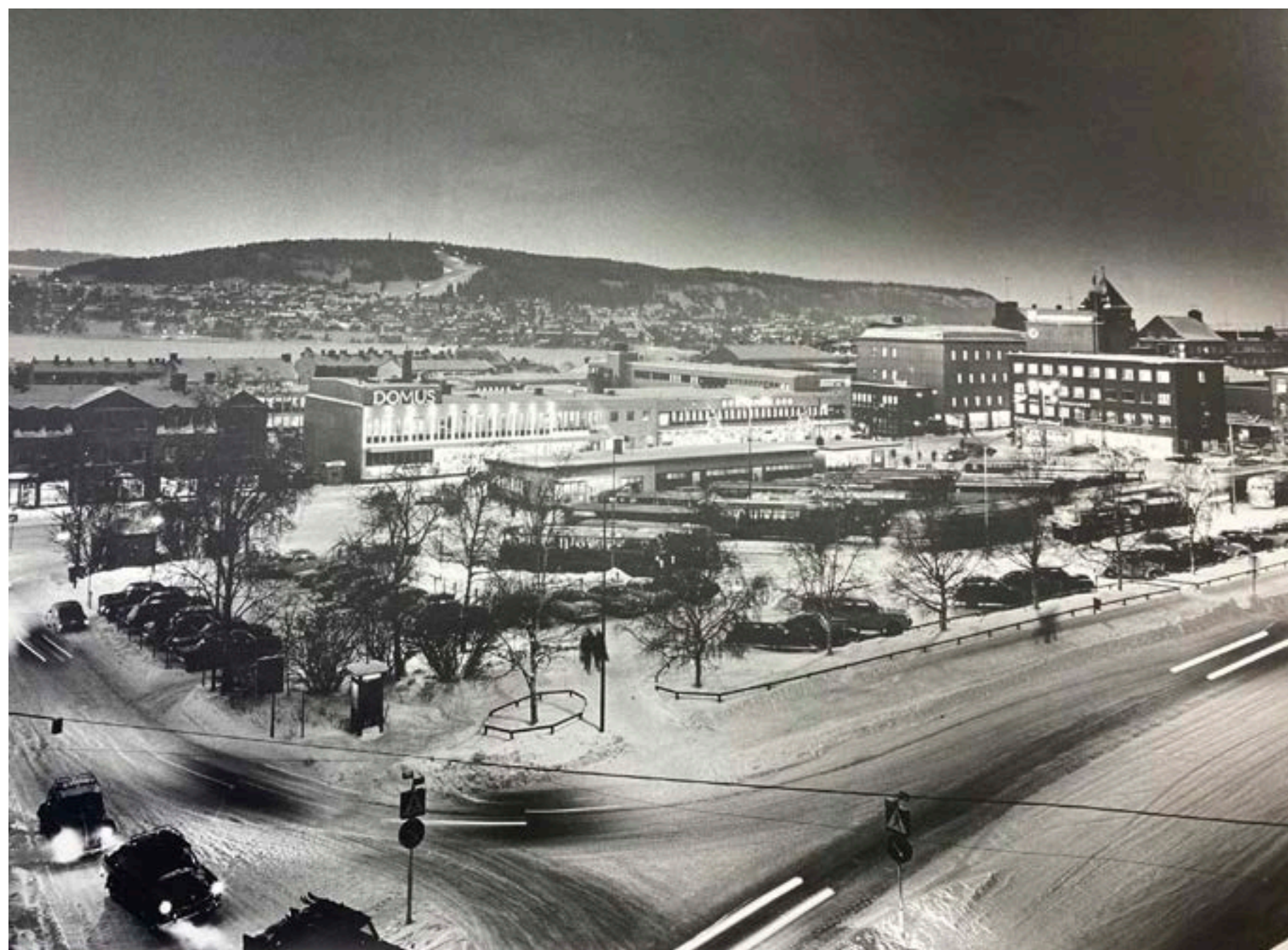
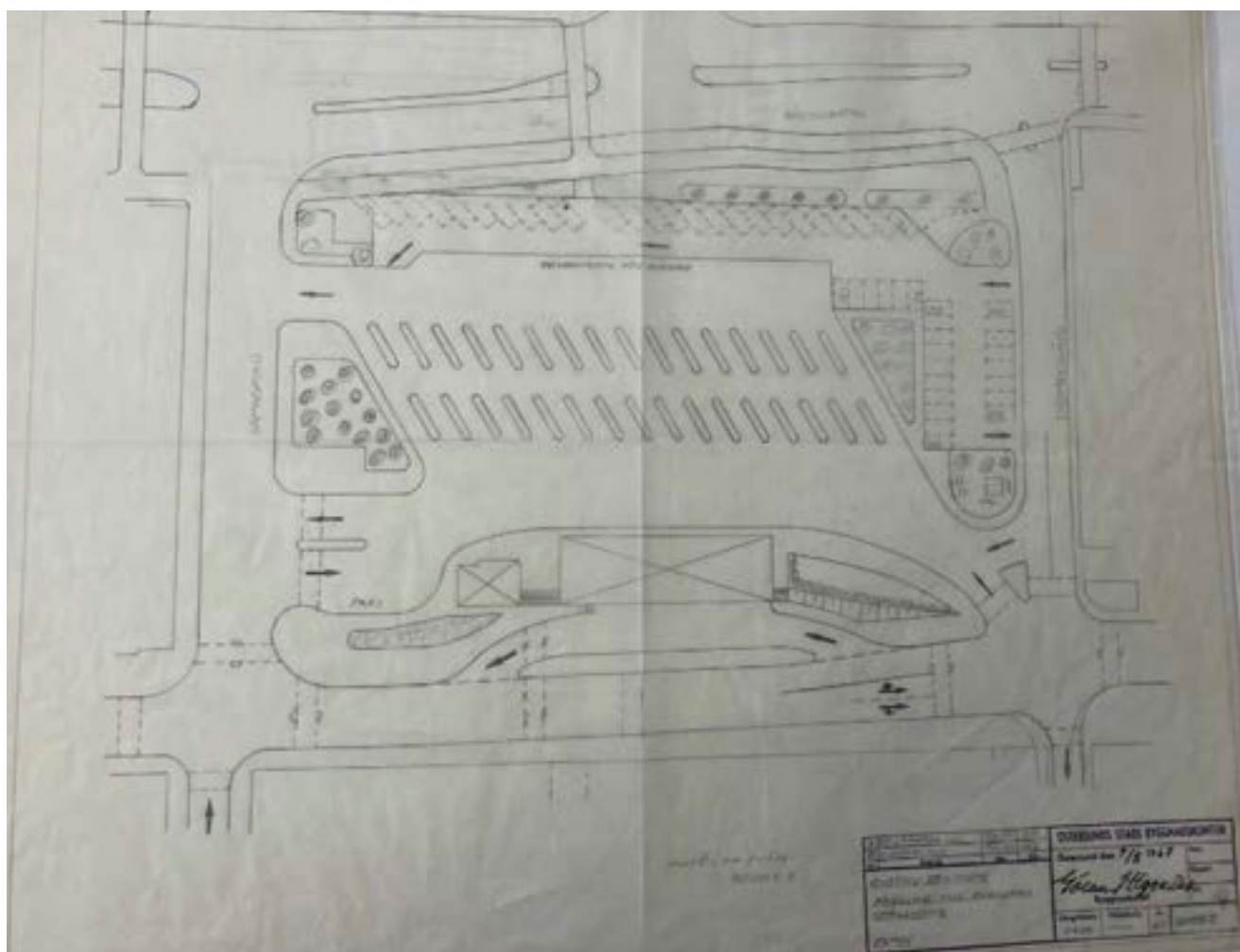
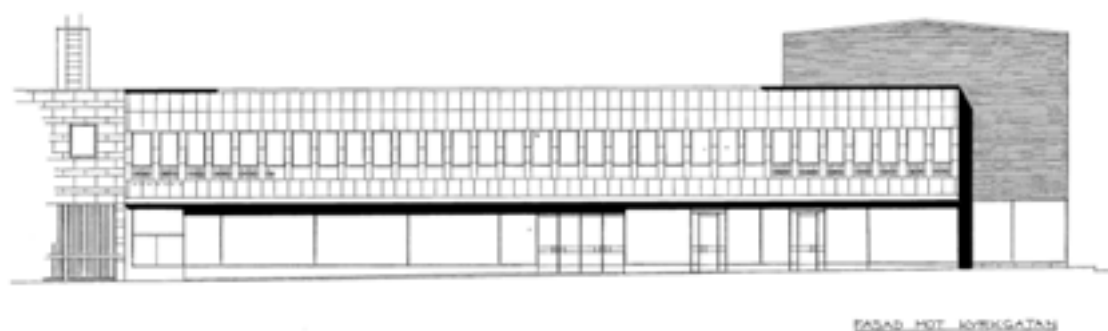

Foto från ca 1967-69 där 1967 års omgestaltning av platsen är genomförd. Högertrafik råder. 1930-talets björkar omges nu av låga räcken. Privatbilar står uppställda längs södra och östra delen. Vid Thoméegränd finns träd från seklets början kvar och en telefonkiosk står i samma läge som på foton från 1920-talet. Tillbyggnaden till stationshusets norra sida är uppglasad mot bussuppställningen. Domus, Kärnans och Thulebolagens hus bjuder in med upplysta butiksvåningar. Källa: Kommunarkivet

1967 års förslag till anordnande av torget med flöden anpassade till högertrafik. Rådhusgatan har här fått en tydlig karaktär av trafikled och skillnader i gatubredd mellan torgets båda sidor tas upp genom sneddande kör- och gångbanor. Källa: Kommunarkivet

Bygglovritning (1964) för Kärnan i Månadsmötet, fasad mot Kyrkgatan. Bottenvåningen var helt uppglasad i detta nya kommersiella nav i staden. Källa: Östersunds bygglovarkiv

Från A4:s kanslihus togs denna bild 1965, från "sekelskiftesstaden" mot det nya city där Domus är en ny fondbyggnad. Från gatunivå var inte effekten som fondbyggnad lika slående eftersom busstationen skymde delar av byggnaden. Foto: Hallings foto, Jamtli

Varuhuset längs Kyrkgatan i Kv Månadsmötet vid tiden för uppförandet av Domus tillbyggnad 1969. Kärnan längst bort till höger, Domus från 1962 i mitten, och tillbyggnaden närmst till vänster. Foto: Hallings foto, Jamtli

År 1973 har delar av 1967 och 1972 års planer genomförts men ännu inte de förändrade planteringarna längs Rådhusgatan. Varuhusen och televerkets tillbyggnad förstärker den riktning mot blockformade byggnader som inleddes på 1930-talet. Busstationsbyggnaden har vid denna tid en mer sluten karaktär mot bussupställningen. Foto: Bengt Weilert, Jamtli/Kringla

Foto från 1973, taget från Hotell Östersund. Stationsbyggnadens tillbyggnad inrymmer taxistation. Vid Hamngatan finns en iordningställd gräsyta med västervända bänkar. I söder finns nu blommande prydnadsplanteringar. Björkraden mot Rådhusgatan har nyligen kompletterats i norra delen. Öster om torget har merparten av 1800-talsbebyggelsen rivits och marken asfalterats för parkering. Nämndhusbyggnaderna och bibliotekstillbyggnaden har ännu inte påbörjats. Källa: Kringla

Kjessler & Mannerstråles illustration från år 1979 med den ramp och de räcken som hade krävts för att möjliggöra en gångtunnel under Rådhusgatan. Källa: Kommunarkivet.

Bygglösningsritning (1967) för affärs- och bostadshuset på Bönboken 3, fasad mot väster (Rådhusgatan). Byggnaden uppfördes 1969 efter ritningar av Orrje & Co., L. Söderholm Ark. SAR, och inrymde tvätt, kontor och butik samt bostäder. Källa: Östersunds bygglovarkiv

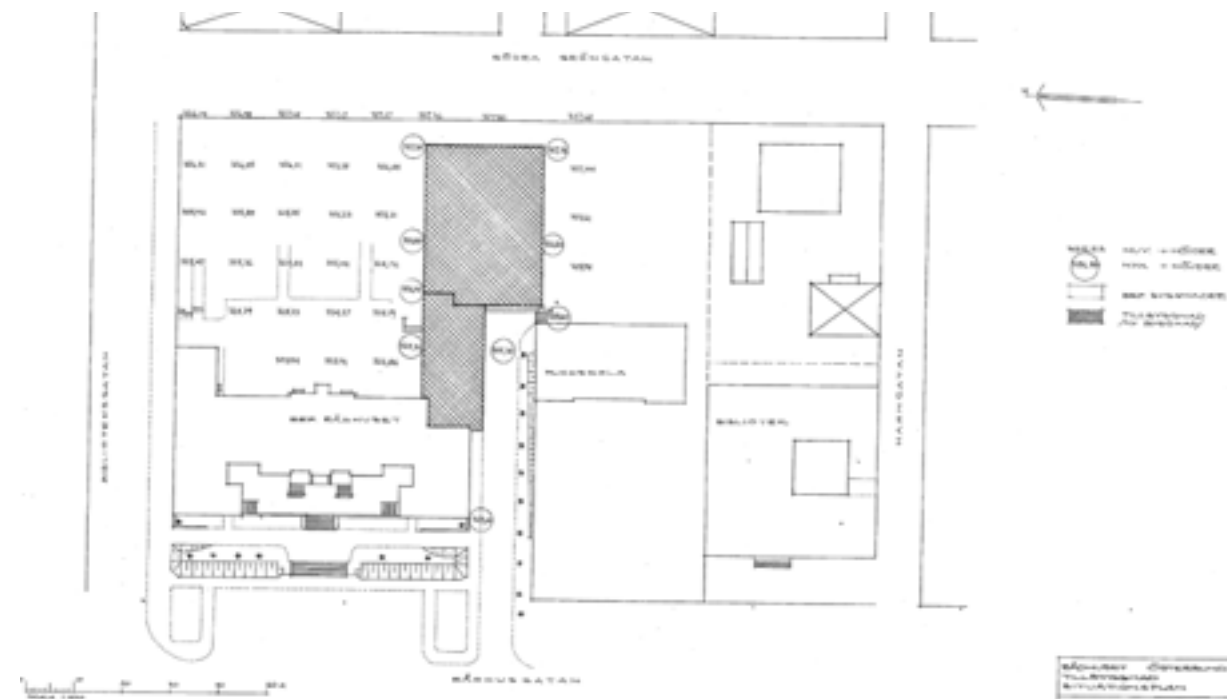
Tillbyggnad till Televerkets hus, foto från 1963. Foto: Hallings foto, Jamtli.

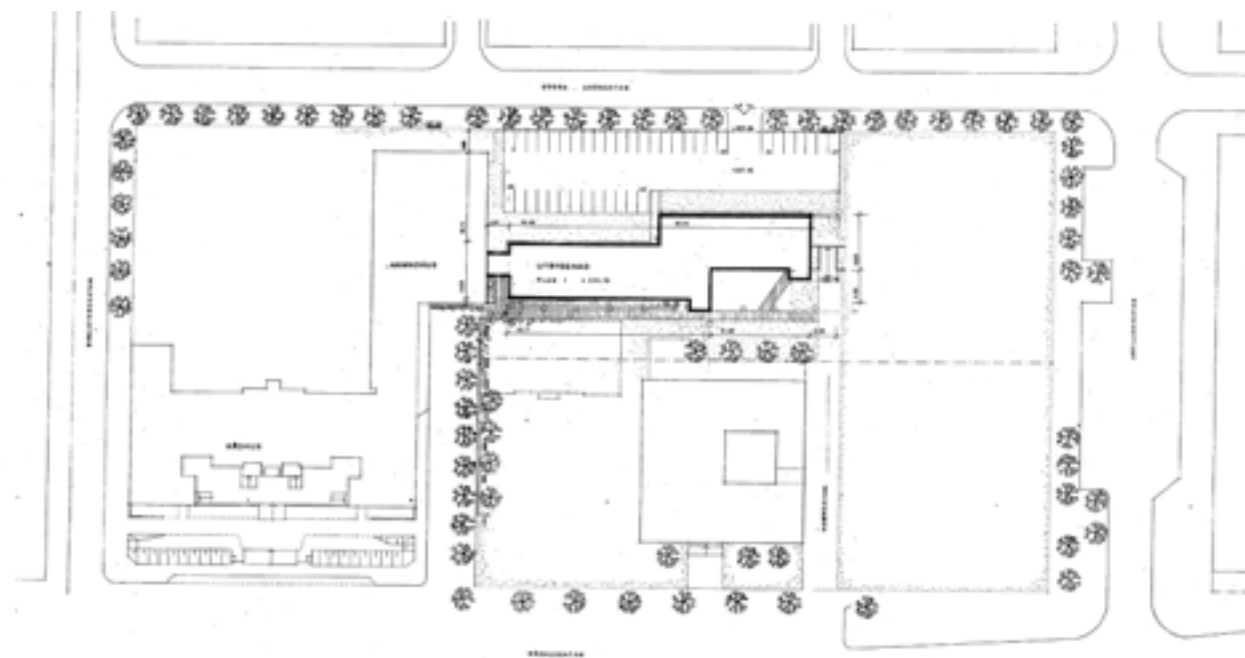
Vy över torget år 1970. På Rådhusgatans östra sida syns nyttillkommen bebyggelse på ABC-boken och Bönboken, där missionshuset tidigare legat. Källa: Kringla

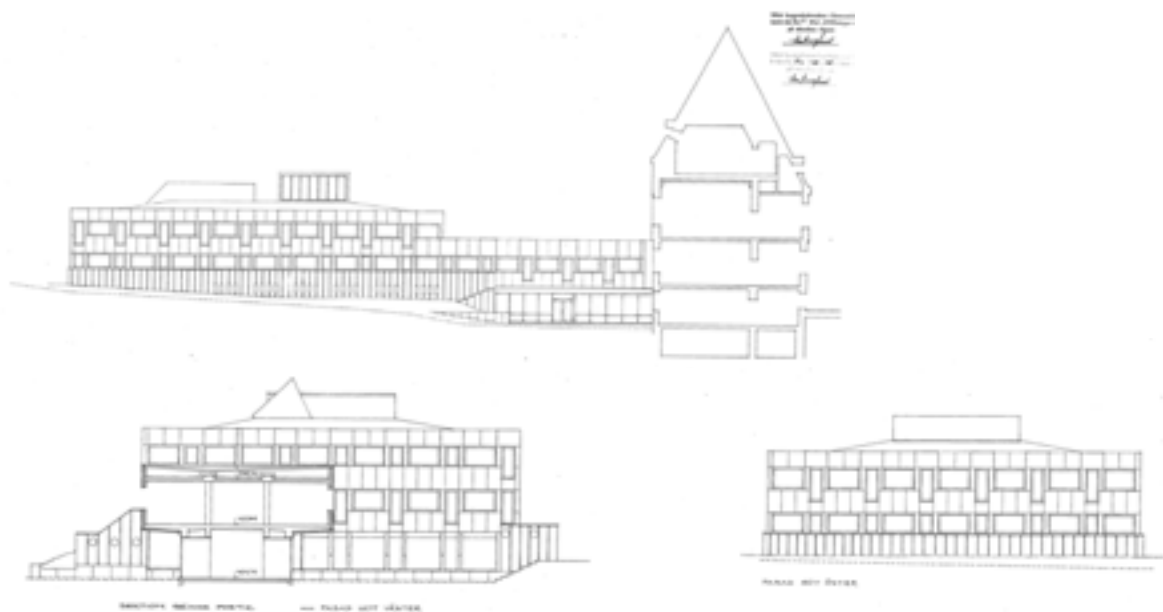
Nämndhus i tillbyggnad till Rådhuset, Lagboken 3. Flickskola till vänster. Foto: Hallings foto, Jamtli.

Bygglövsritning, situationsplan över tillbyggnad till Rådhuset 1967, Wiman Wetterlund Söderquist Zingmark ARK SAR. Mellan biblioteket och tillbyggnaden fanns ännu en flickskola från omkring 1915. Källa: Östersunds bygglovarkiv

Bygglövsritning, situationsplan Rådhuset utbyggnad etapp IV år 1970, Wiman Arkitekterna AB. Det offentliga breder ut sig i Kv Lagboken m.fl. Grönska och trädrader inom och runt kvarteret bidrar till den parkartade institutionsmiljön på östra sidan Rådhusgatan. Källa: Östersunds bygglovarkiv

Bygglövsritningar, fasader tillbyggnad till Rådhuset 1967, Wiman Wetterlund Söderquist Zingmark ARK SAR. Källa: Östersunds bygglovarkiv

Bygglövsritning, fasad mot väster, Rådhuset utbyggnad etapp IV år 1970, Wiman Arkitekterna AB. Källa: Östersunds bygglovarkiv

1980-90-TALEN

Under det sena 1970-talet planerades en total förnyelse av busstationen och stationslösningen på Gustav III:s torg. En ny stadsplan togs fram parallellt med projekteringen. Planen antogs 1980 och den nya busstationen togs i bruk hösten 1982.

Östersund fortsatte att växa utåt under 1980-talet. För innerstaden innebar samhällsutvecklingen mot ett ökat fokus på tjänster en fortsatt kontorisering (tillväxten av kontorsytor var 20 % mellan 1978-83). 1980-talet innebar också en fortsatt koncentration av handeln till Prästgatan. Antalet butiker i innerstaden minskade totalt.

Bilen hade en självklar plats för de flesta i samhället men det fanns en mer nyanserad syn på dess roll och påverkan på staden. Nu uppmärksammades de "sår" i stadsmiljön som de planerade breddningarna av stadsgatorna enligt 1948 års generalplan inneburit.

Områdesplan Centrum 1984, reviderad och tagen i kommunfullmäktige 1985, beskrivs i Östersunds historia III som epokgörande. För första gången sattes bevarandeintressen i förgrunden och enligt författarna till Östersunds historia III sattes nu en "rimlig nivå på exploateringstalet" (till skillnad från tjockare huskroppar tidigare) som kunde möjliggöra goda bostadsmiljöer i centrala staden. Områdesplanen skulle säkerställa en måttlig bebyggelseutveckling med "omsorg om Östersunds speciella karaktär". Författarna till Östersunds historia II tycks andas ut och slår fast att "stora ingrepp i stadsmiljön kommer att förhindras till förmån för bevarandet av den äldre bebyggelsen".

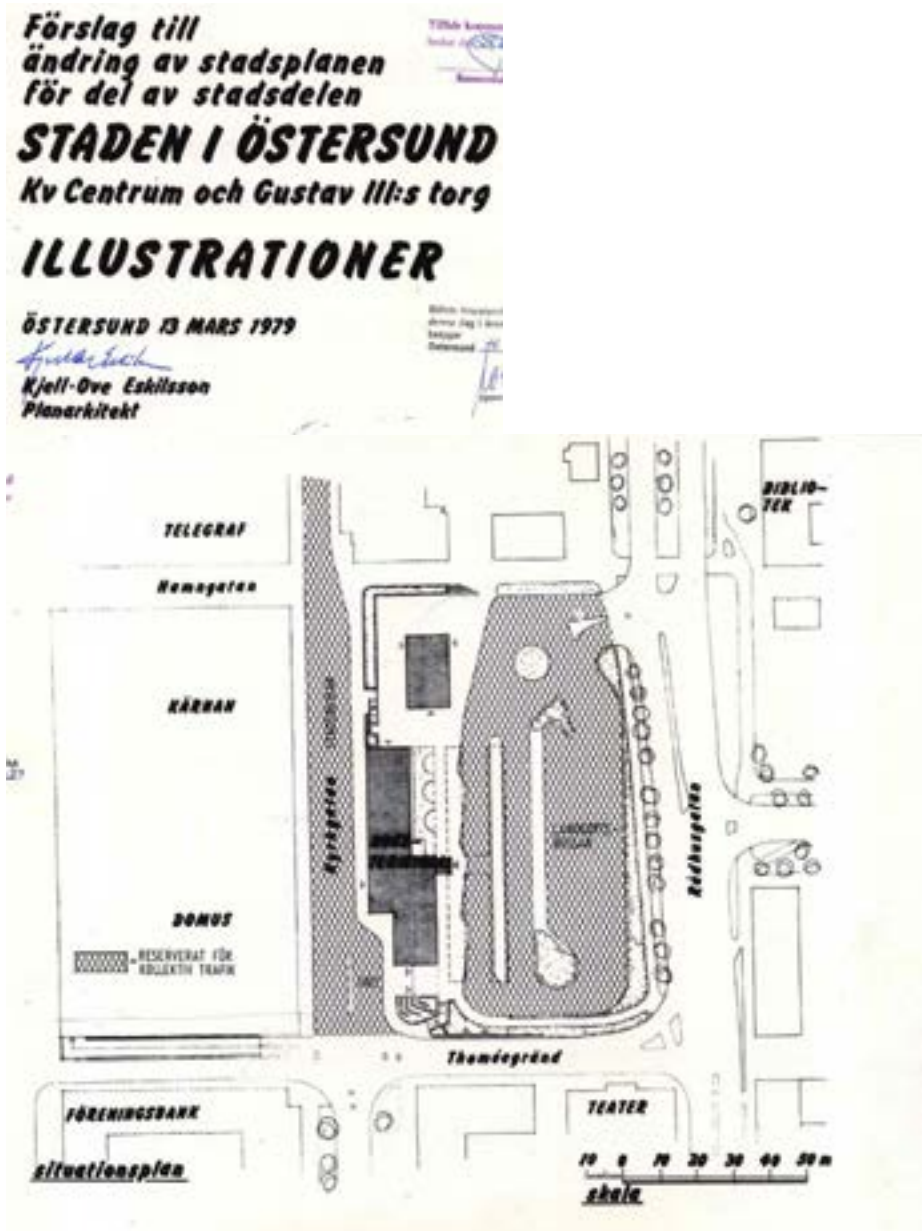
Andra hälften av 1980-talet var en tid då många stora projekt föddes, vissa realiserades men inte alla. I Östersund fanns uppenbarligen ett missnöje med Gustav III:s torg som helt dominerades av busstrafiken. Möjligen var också varuhusens blomstringstid över. Parkeringen, livsviktig för stadskärnans attraktivitet som handelsmiljö, var också ett bekymmer som inte fått någon lösning. Den täta staden Östersund var inte bekväm för bilisten.

År 1989 uttalade kommunalrådet Thore Holmberg (S) att en del i en vitalisering av Östersunds centrum var att inte låta bussarna ta upp hela torget utan istället flytta landsortsbussarna till tågstationen. Torget skulle istället användas för bilparkering, bl.a. i ett trevåningsdäck på övre delen och 1995 skulle sedan den befintliga terminalen kunna rivas varpå man skulle kunna bygga däck för ytterligare 400 bilar.

Exploatörer i form av Skanska och Jemtia/Fastighets AB Stadsgården lade 1990 fram förslag till förnyelse av torget med omfattande bebyggelse på torgytan, omprogrammerade torgytor och underjordiskt garage. Förslagen fick kommunen att ta fram tävlingsprogram för bebyggande av torget år 1992 men efter den kraftiga konjunkturnedgången samma år tvingades man avsluta utvecklingsarbetet under 1993.

1990-talet var i Östersund likt på de flesta andra håll en stillsam period sett till byggande och utveckling. Bevarandeintressena var nu utbredda och konjunkturnedgången gav en rejäl avkylning i fråga om projekt och planer.

1996, när konjunkturerna åter var bättre, avgjordes en ny tävling som rörde Gustav III:s torg. Arkitekten Lennart Köpsén, som var aktiv i exploateringsplanerna i början av 1990-talet, låg bakom det vinnande förslaget till utveckling av busstationen. Terminalbyggnaden utvecklades nu med större, luftigare väntutrymmen och nya butiks- och serveringsutrymmen. Passagerarna nådde nu bussarna via gater, ett inslag som blivit obligatoriskt i svenska resecentrum under 1990-talet. Köpsén prisades för att förslaget till utveckling var stadsmässigt.

NY STADSPLAN FÖR BUSSTORGET 1980

Planarbetet torde i stor omfattning ägt rum 1978-79 och drevs av Kjessler & Mannerstråle som arbetade fram planen ihop med kommunen och samma byrå projekterade terminalbyggnaden åt Östersunds Omnibus AB.

När nu ett omtag gjordes ifråga om "busstorget" blev resultatet att torget reserverades för kollektivtrafiken. Planen möjliggjorde en ny terminalbyggnad i ungefär samma läge i relation till Kyrkgatan som den föregående. Terminalen skulle rymma väntrum, turistbyrå, konsumentvägledning och kiosk. Norr därom skulle en fristående byggnad uppföras för godshantering.

Tydligt fanns planer på ett underjordiskt garage tidigare. 1978 antogs en trafik- och parkeringsplan som inte innehöll ett sådant garage (vilket föranledde länsstyrelsen att oroa sig över parkeringssituationen i sitt planyttrande). Planen medgav dock rätt till underjordiskt garage.

Vägförvaltningen ifrågasatte förlust av parkeringsplatser, trafikföringen på Rådhusgatan och sökartrafik efter parkeringsplatser samt ekonomisk genomförbarhet av underjordiskt garage efter realiserad plan.

Länsstyrelsen konstaterade att ombyggnaden av torget till en ny terminal för lokal- och fjärrbusstrafiken samt taxi "kommer att medföra betydande förändringar såväl av torgets utformning som trafikrörelser och parkeringssituationen inom den centrala stadsdelen."

Signalreglering av korsningar infördes på flera ställen. En gångtunnel under Rådhusgatan i Hamngatans förlängning var aktuell men reglerades inte av planen.

Då Domus byggdes breddades Thomégränd till 15 m samt ordnades gångbana på kvartersmark för att ge utrymme för "Inre trafikringen" enligt 1969 års trafikpolitiska beslut.

1980-90-TALEN

GUSTAV III:S TORG

Staden förvärvade stationsfastigheten Centrum 2 inför realiserandet av 1980 års plan. 1981 stängdes torget av och inhägnades för bygge. Två nya byggnader stod på plats i mars 1982, invigning av den nya terminalen ägde rum i september 1982.

Terminalbyggnaden uppfördes i souterräng med stora glasade väggar med väntsal för närtrafik i nedre planet och för landsortstrafiken i övre. Byggnaden inrymde även gatukök, matbutik, toaletter och kontorsutrymmen för Jämtlandsbuss.

Godsmagasinet uppfördes för landsortsbussarnas godshantering med lager på nedre planet.

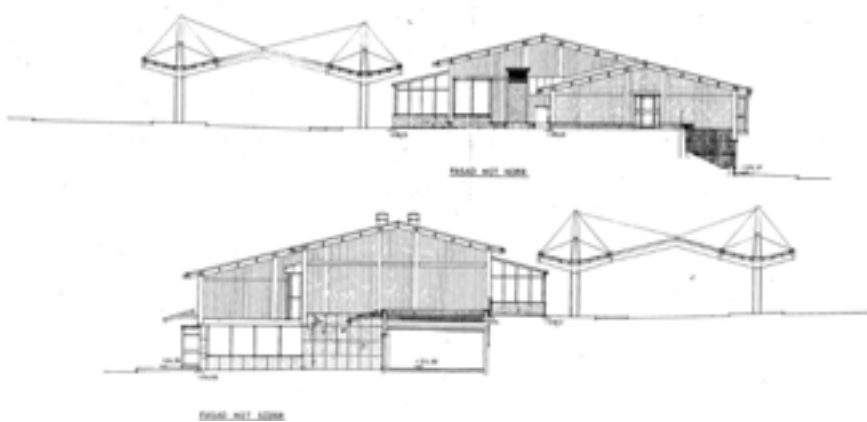
Öster om terminalbyggnaden fanns plats för 15 bussar men inte längre någon parkering av privatbilar. Körytorna var asfalterade, gångtor i huvudsak belagda med betongplattor. Det fanns prydnadsplanteringar med blommande växter i rundlar, varav en mitt i körytan. Det anordnades även sittplatser utomhus i anslutning till prydnadsplanteringar.

Bebyggelsen i anslutning till torget förändrades inte i så hög utsträckning bortsett från den nya rampen till Domus parkering som blivit en nödvändig följd av den nya busstationslösningen. Rampen uppfördes 1982, samma år som det utvidgade senmodernistiska länsbiblioteket återinvigdes.

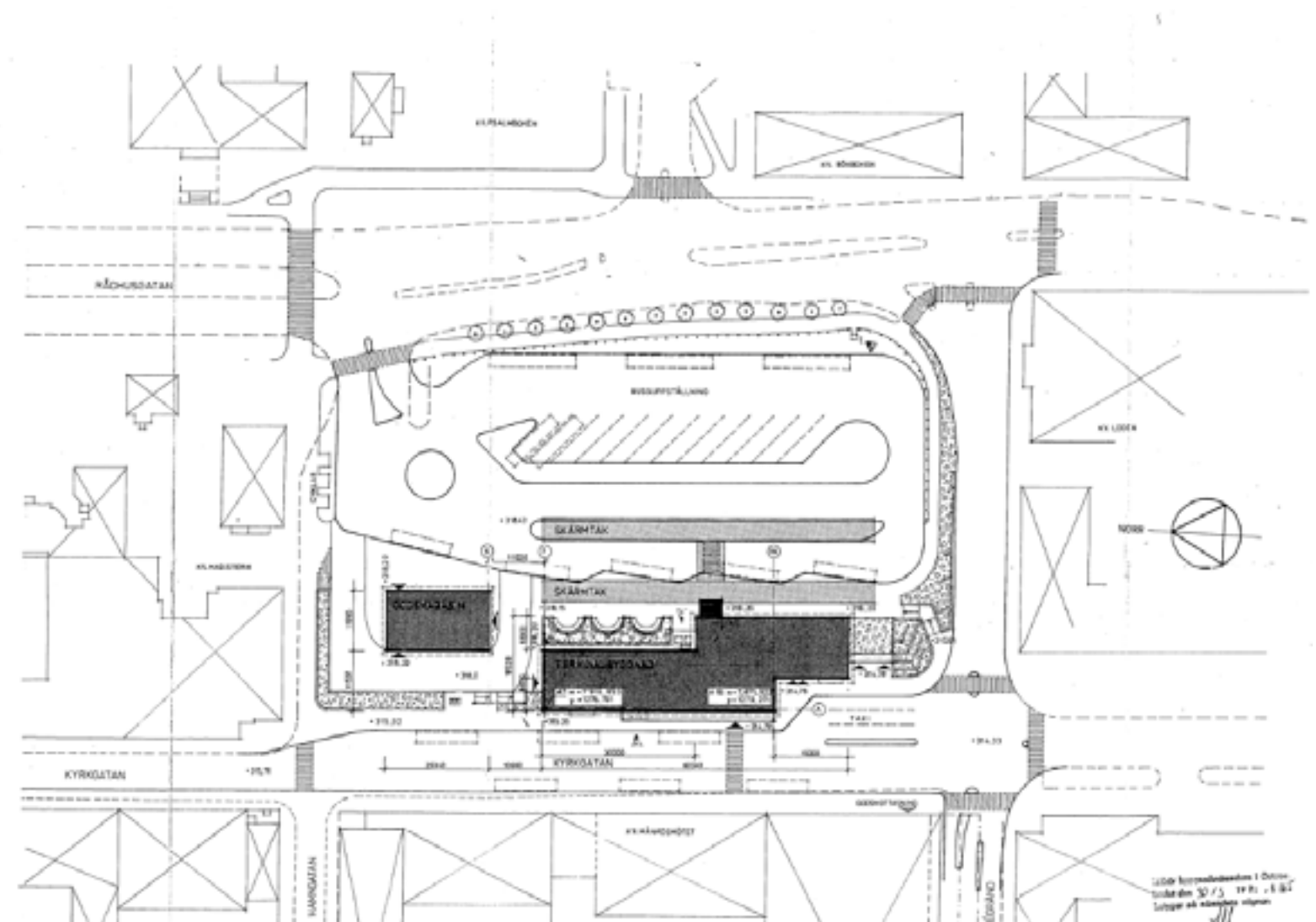
1983 revs kvarstående träbyggnad vid Rådhusgatan på Esso-tomten i kv. Magistern.

Utbyggnaden av hotell Östersund gjordes i mitten av årtiondet (Ark. Lennart Köpsén) och Rådhuset fick en ny flygelbyggnad som pendang till det tidigare bibliotekshuset i form av LRF-huset i kv. Magistern. Den postmodernistiska tegelbyggnaden ritades av Jörgen Grönvik och var färdig 1991, samma år förädrades den med Heimbygdas byggnadsvårdspris.

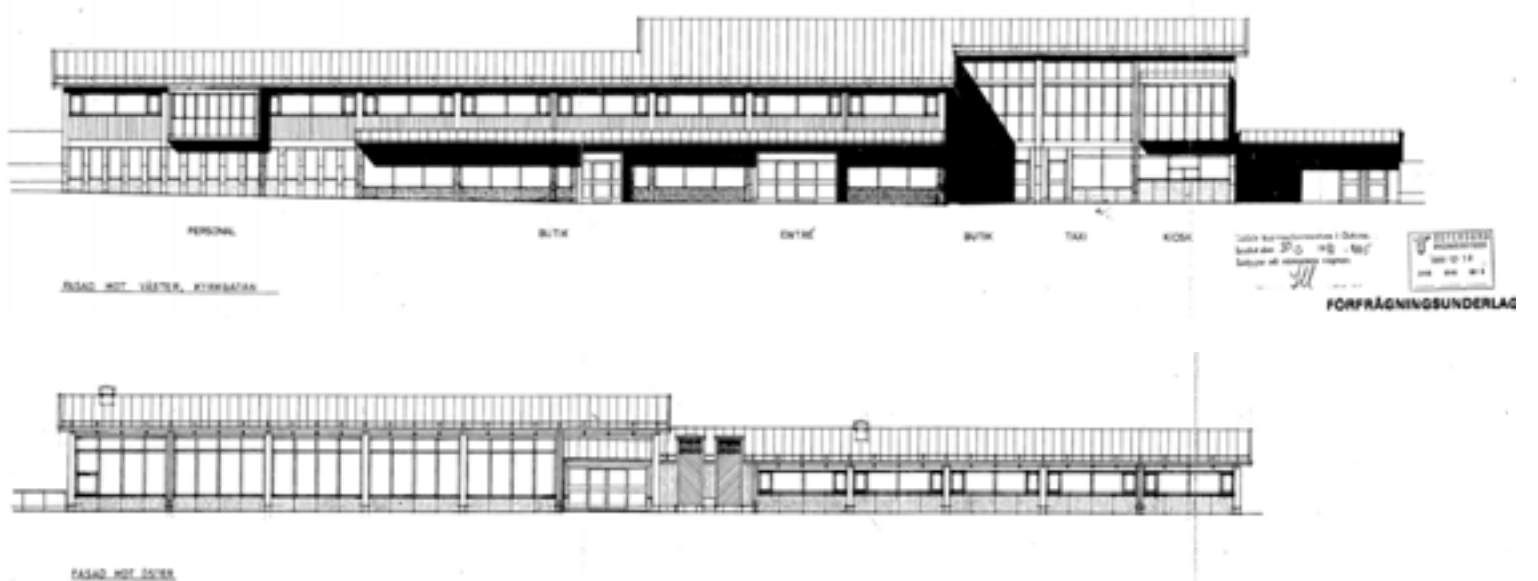
År 1996 avgjordes tävlingen om utvecklingen av busstationen. Det var Lennart Köpséns förslag till om- och tillbyggnad som vann. Förslaget innebar att terminalbyggnaden byggdes på och fick ett än mer uppglasat utförande. Omgivande ytor omdanades med ny stensättning, godsmagasinet revs och ersattes med en vistelseyta med gradänger och en trappa. Detta blev sannolikt klart 1997.

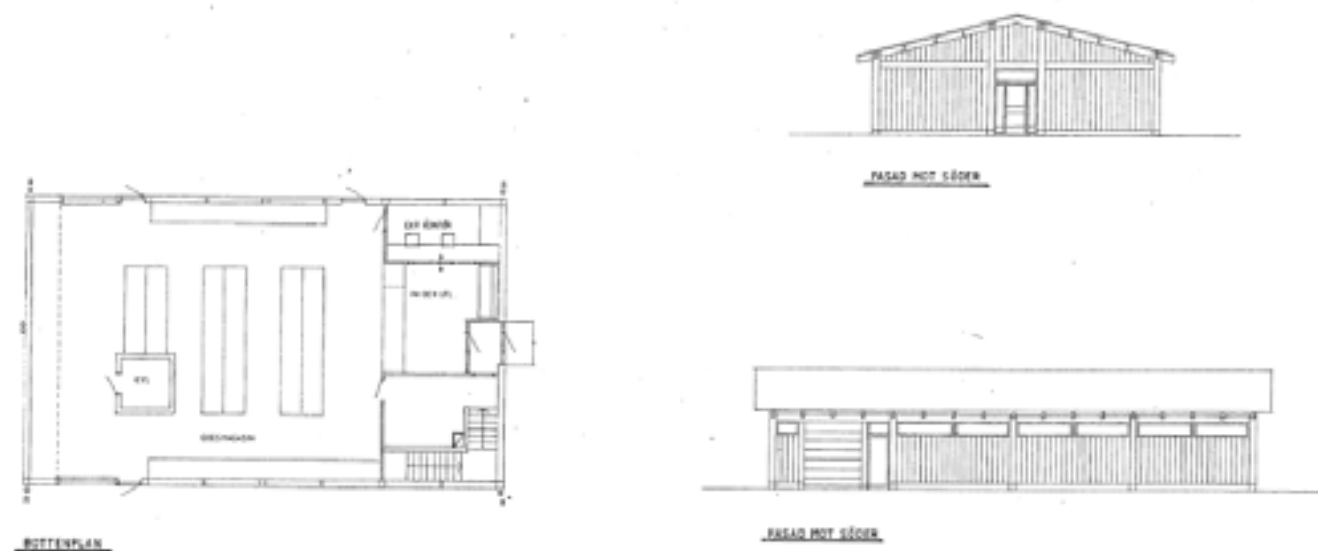
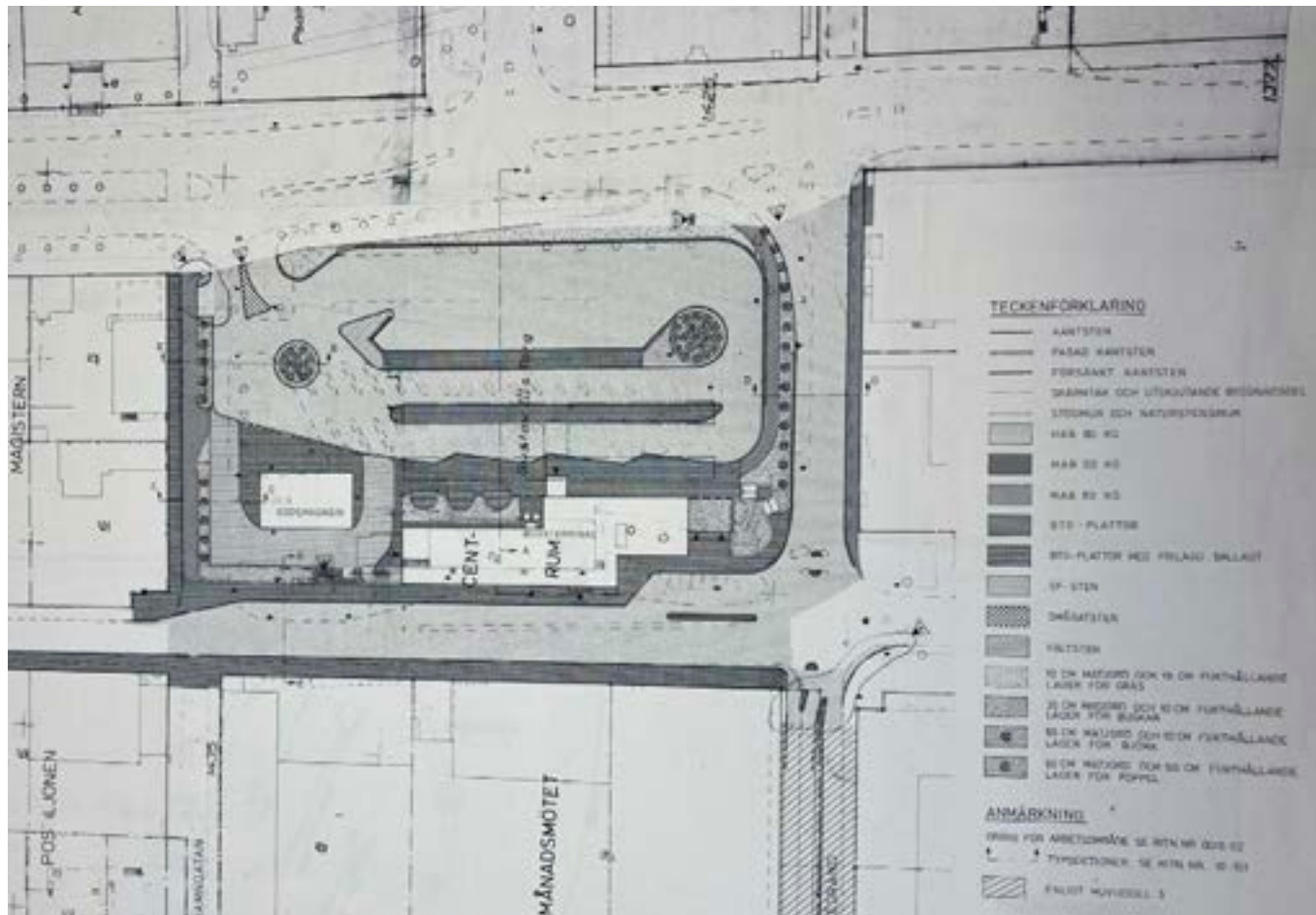

Fasader terminalbyggnad, nybyggnad av bussterminal, Kjessler & Mannerstråle. Ritningarna upprättade 1978, reviderade 1979-80, bygglov 1981. Källa: Östersunds bygglovarkiv.

Situationsplan, nybyggnad av bussterminal, Kjessler & Mannerstråle. Tillkommande terminalbyggnad och godsmagasin svartmarkerade. Ritningen framtagen 1978, reviderad 1979-80, bygglov 1981. Källa: Östersunds bygglovarkiv.

Flygbild från ca 1985 som ger en god överblick över den nyanlagda terminallösningen. Stadstrafiken hålls vid Kyrkgatan, fjärtrafiken har både in- och utfart mot Rådhusgatan. Notera Rådhusgatans utpräglade karaktär av trafikled med refuger och svängfält. Skärmtaket vid Esso-huset är nu rivet. Foto: Bengt Weilert, Jamtli/Kringla

Östersund i mitten av 1980-talet. Den bebyggelse som kantar Gustav III:s Torg är nu byggd. Hotell Östersunds tillbyggnad är under uppförande. Kv. Magistern är till stora delar obebyggt.

Flygbild från väst över den nyanlagda terminalanläggningen 1982. Foto: Bengt Weilert, Jamtli/Kringla

Flygbild från öst över den nyanlagda terminalanläggningen 1982. Foto: Bengt Weilert, Jamtli/Kringla

1984. Den södra delen av terminalbyggnaden inrymde cafétor med god översikt över terminalområdet.
Foto: Bengt Weilert, Jamtli/Kringla

En varm försommardag 1985 tedde sig planteringarna i en av rundlarna på detta sätt. Ett stålräcke har rests längs gångstråket vid Rådhusgatan för att hindra sneddande gångtrafik. Foto: Bengt Weilert, Jamtli/Kringla

Det tidiga 1980-talets terminal innebar en helhetslösning. Gångytor var belagda med betongplattor, planteringskaren utfördes med kantstöd av betong och betong med frilagd ballast. Parksoffor av gjutjärn var ett historiserande inslag i gestaltningen. Foto 1985. Foto: Bengt Weilert, Jamtli/Kringla

En buss lämnar terminalen och kör ut på Rådhusgatan. Människor korsar körytorna. Skandia har här, sommaren 1985, expanderat in i Essohuset. I den f.d. bensinstationslokalen huserar nu en trafikskola. Foto: Bengt Weilert, Jamtli/Kringla

EXPLOATERINGSPLANER 1990-93

I kommunens arkiv finns två propåer om en exploatering av Gustav III:s torg, framlagda under år 1990 men initierade 1989.

Skanskas förslag till exploatering med en tydligt "östersundsk" arkitektur runt ett östervänt, parkartat torgrum. Källa: Kommunarkivet, Östersunds kommun

Skanska kom med ett förslag kallat Gustav III:s park. Som bakgrund till förslaget beskriver man hur den ambition man hade vid seklets mitt om ett nytt affärscentrum i denna del av staden inte realiserades fullt ut och att "känslan av att Gustav III:s torg var ett torg inte riktigt ville infinna sig". Målsättningen var att nu fullfölja skapandet av ett "attraktivt affärscentrum" som skulle kunna möta konkurrensen från externhandel. Ett viktigt led i detta var att tillskapa nya parkeringsplatser. Bostäder skulle bidra till en levande stad efter butiks- och kontorstid. Rollen som nav för stads- och fjärrbussar skulle behållas.

Förslagets huvuddrag var en hästskoformad sammanhållen bebyggelse längs hela Kyrkgatan och Hamngatan och större delarna av Thoméeegränd. På insidan av denna skulle en parkartad offentlig miljö med formalistisk karaktär anordnas. Den skulle avskärmas från Rådhusgatans trafik genom ett lummigt bälte av träd och buskar. På tidstypiskt sätt förespråkades en platsanpassad och kontextuellt medveten arkitektur:

"Byggnaderna ger en klassisk arkitektur i samklang med Östersund och närliggande byggnader".

Nytorget AB:s förslag med en sammanhängande trappande byggnadsvolym med en glasad väntrumsgalleria i centralt läge vid Kyrkgatan. Friliggande hotellbyggnad vid Thoméeegränd. Källa: Kommunarkivet, Östersunds kommun

Byggnaderna i 3-4 våningar täcktes av ett sammanhållet sadeltak med flera gavelmotiv och takryttare. Butiker (3500 kvm) skulle inrymmas i bottenvåningar, kontor i merparten av volymerna (8500 kvm) och bostäder högst upp i volymerna längs tvärgatorna (1200 kvm). 500 parkeringsplatser skulle anordnas under byggnaderna och det nya östervända torget/parken. Busstrafiken skulle koncentreras till Kyrkgatan med väntutrymmen etc. "i anslutande byggnad".

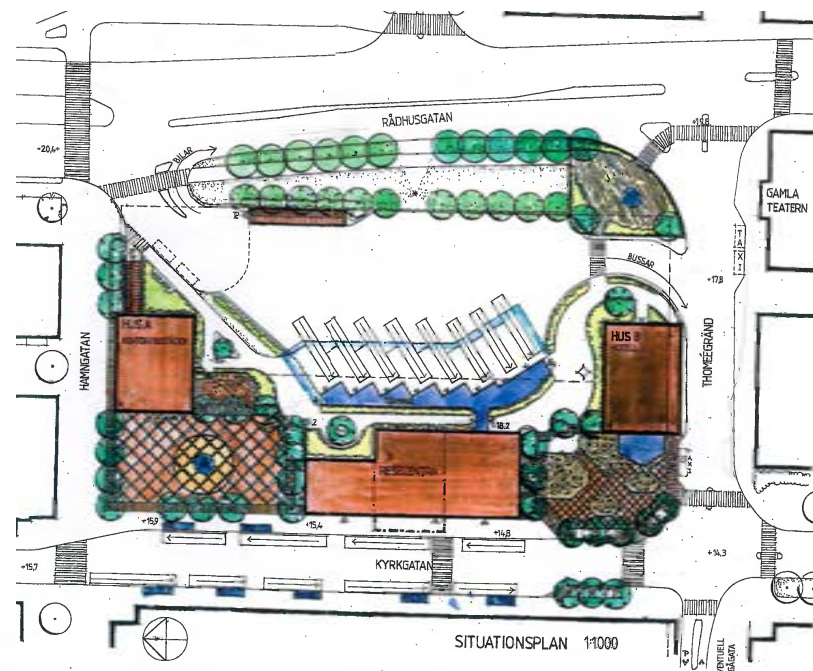
Bolagen Jemtia AB och Fastighets AB Stadsgården gick samman i bolaget Nytorget AB och lanserade ett alternativt förslag. Här var ett nytt förstaklassshotell med 140 rum (5000 kvm) ett bärande inslag. Kontorsytorna var därför mindre än i Skanskas förslag (4500 kvm). Handelsytorna uppgick till 2600 kvm och lokaler för kulturell verksamhet 1300 kvm. Antalet bilplatser var ca 500. I detta förslag ingick en inglasad trapphall med vänthall för busstrafiken. Denna vänthall bildade ett glasat fondmotiv i Artillerigatans förläggning. Byggnadsvolymerna fördelade sig på ett L längs Kyrkgatan och Hamngatan, i hörnen vid Kyrkgatan markerad med torn om sex våningar. Längs Thoméeegränd lades en friliggande hotellbyggnad i tre plan. I glappet mellan husen fanns en öppning in till ett östervänt torg med planteringar, vatten och dubbla trädrader längs Rådhusgatan.

Östersunds kommun tog efter dessa förslag fram ett program till exploatering och bjöd under 1992 in byggherrar att komma med förslag till exploatering av torget. Två förslag utvärderades.

Projekt **Nytorget Åter** togs fram av arkitektkontoret FFNS, HN, NCC och Hotell Östersund. Arkitekt var Lennart Köpsén.

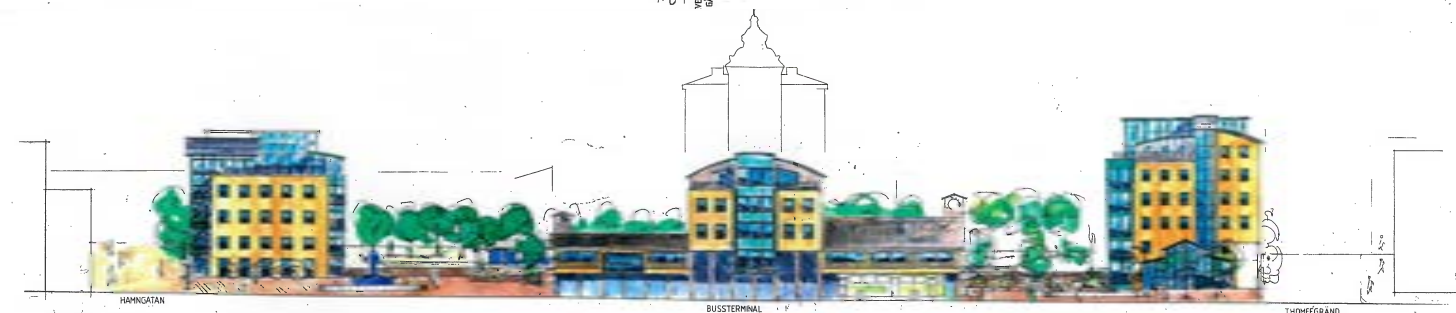
Förslag Nytorget Åter med två torgbildningar vid Kyrkgatan och en liten park framför Gamla teatern. Resecentrets punkthusdel placerades i axeln från Artillerigatan. Bussarna kunde nå väderskyddat från väntutrymmet tack vare skärmtak. En genväg från/mot Rådhuset tillskapades. I det övre perspektivet har arkitekten betonat den bibehållna siktlinjen från Kyrkgatan mot Rådhuset. Källa: Kommunarkivet, Östersunds kommun

Förslaget omfattade ett systerhotell till Hotell Östersund, beläget längs Thoméeegränd, ett resecentrum vid Kyrkgatan och ett bostadshus längs Hamngatan. Ett underjordiskt parkeringsgarage var en del av resecentrum med invändiga terminalytor. Parkeringsgaraget skulle angränsa från Rådhusgatan. Fjärrbussarna angjorde resecentret från nordost och körde ut via Thoméeegränd. Stadsbussarna trafikerade Kyrkgatan och blandades inte med fjärrbussarna. Länstrafiken och andra reseföretag skulle kunna flytta hit.

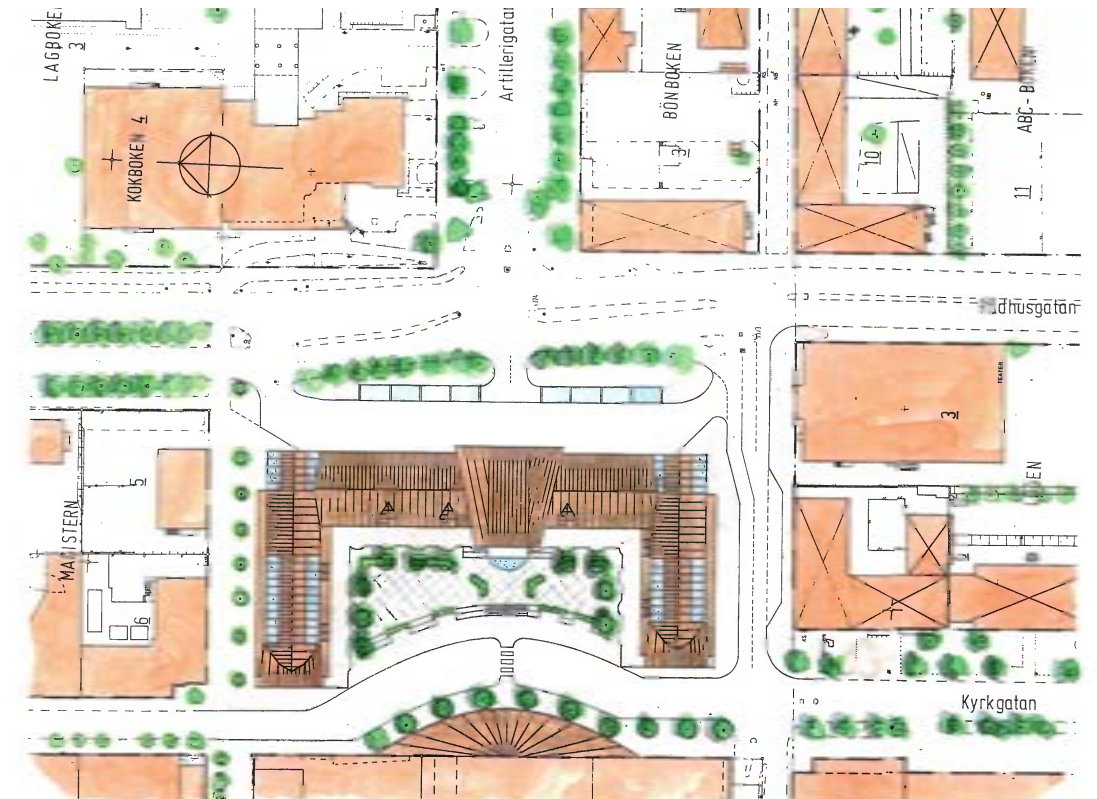
Övergripande idé var att ställa ut mindre begränsade byggnadsvolymer på det stora torget. Det var "viktigt att den stora rumsligheten bibehålles med utsiktsvyer mot Frösön, Oviksfjällen, Rådhuset och A4:s kanslihus". Vidare framhölls att Gamla teatern skulle fortsätta utgöra fondmotiv norrifrån på Rådhusgatan.

De ytor som inte bebyggdes fördelades på tre torg, varav en yta framför Gamla teatern skulle vara mer parkartad. De två andra torgen skulle på för staden typiskt sätt vara lutande och prydas av vegetation. Ett av dem skulle fungera som den "solpiazza som Östersund verkligen behöver" och bli en avslutning av Kyrkgatans esplanadkaraktär.

Arkitekturen byggde på de glasade inslag som blivit närmast ett krav under 1980-talet och livaktiga takformer men här finns också något av det stramare uttryck som blev 1990-talets signum. Det norra torget skulle förses med en centralt placerad fontän. Källa: Kommunarkivet, Östersunds kommun

GUSTAV III:s TORG, PORTEN TILL CENTRUM

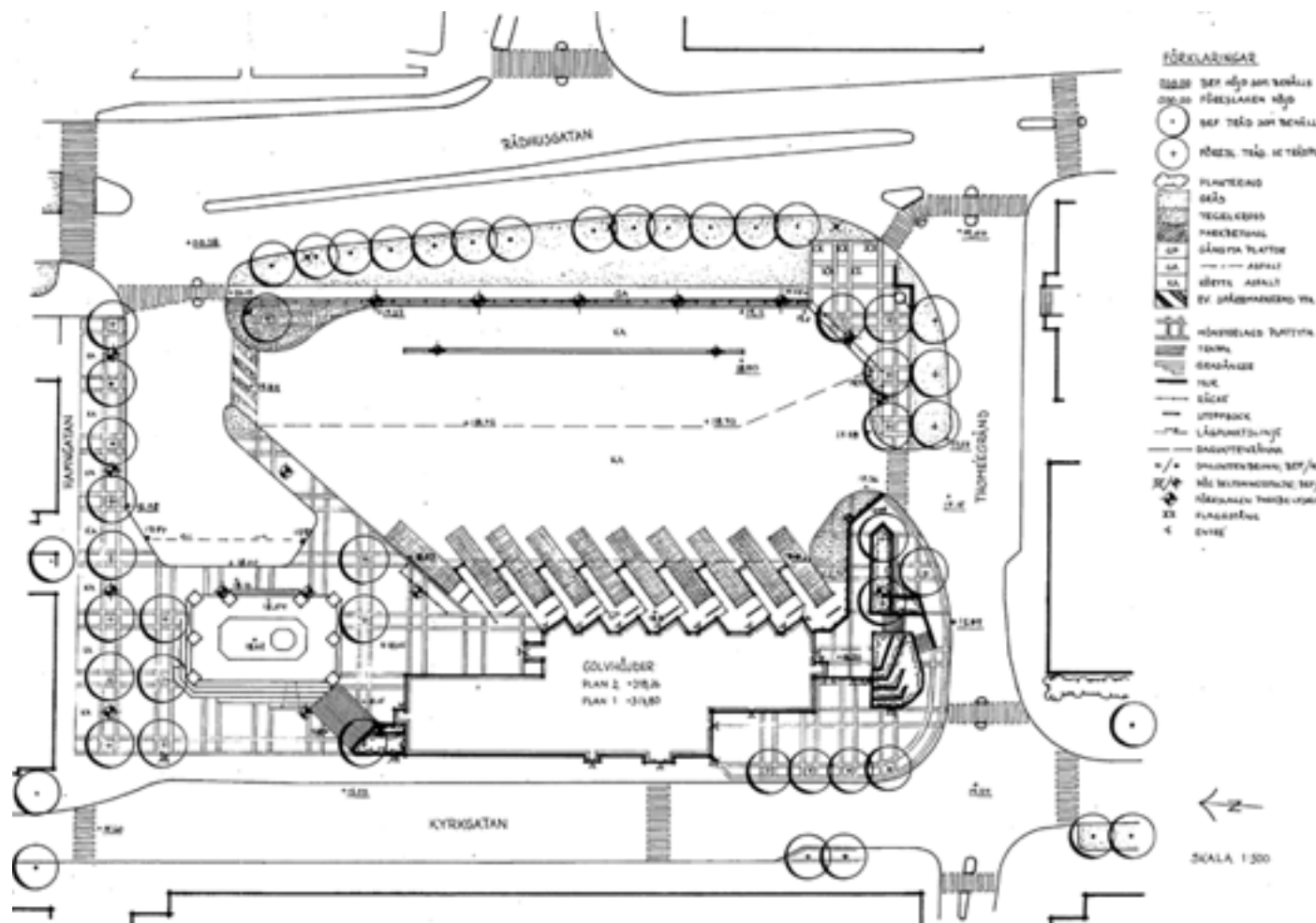
Förslaget utgick från en fortsatt separering av fjärr- och stadsbussar. Förslagsställarna förlade en byggnadsvolym med tre längor som skulle skapa ett gaturum längs Rådhusgatan. På insidan skapades ett skyddat torg som dock gröptes ut av att Kyrkgatan här gick i en båge, något som skapade en förplats framför Domus-huset (som ägdes av Stadsgården). Mot torget skulle butikslokaler vända sig. Genom en portik från torget skulle Gamla teatern kunna nås. Källa: Kommunarkivet, Östersunds kommun

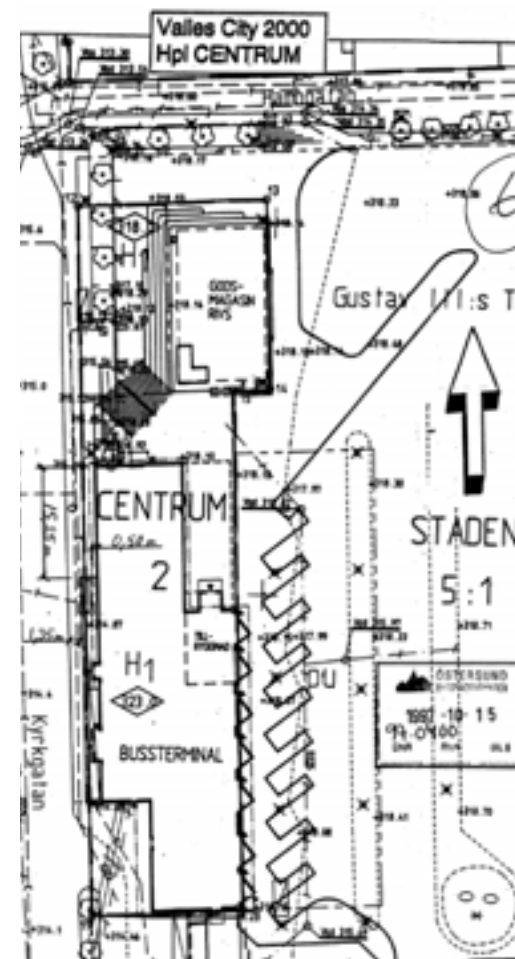
Torgbildningen vid Kyrkgatan med en utbyggd Domus-entré till höger. Arkitekturen byggde på glasade kommunikationsytor. Byggnaderna skulle inrymma bl a hotell och servicebostäder. Källa: Kommunarkivet, Östersunds kommun

Bakom förslaget **Gustav III:s torg, Porten till Centrum** stod Jemtia AB och Fastighets AB Stadsgården som anlätade HJS Arkitektkontor. Konceptet gick ut på att inte ge grund för externetableringar genom en ny angröringspunkt för buss- och bilburna i direkt anslutning till befintliga och nya kommersiella lokaler.

Östersunds kommun konstaterade år 1993 att förslaget Nytorget Åter var genomförbart även om det fanns några administrativa betänkligheter. Kommunen konstaterade dock lakoniskt att i det nya konjunkturerunderlaget fanns inga utsikter att kunna förverkliga exploateringen. Arbetet lades därför ned.

Bygglövshandling 1996, situationsplan över om- och tillbyggnad av bussterminal, ritad av Lars Thorén. Runt den ombyggda terminalbyggnaden finns ny stenläggning i grafiskt mönster, och godsmagasinet i norra delen har ersatts av en vistelseyta i form av en plattform med gradängar och en trappa. Källa: Östersunds bygglovarkiv.

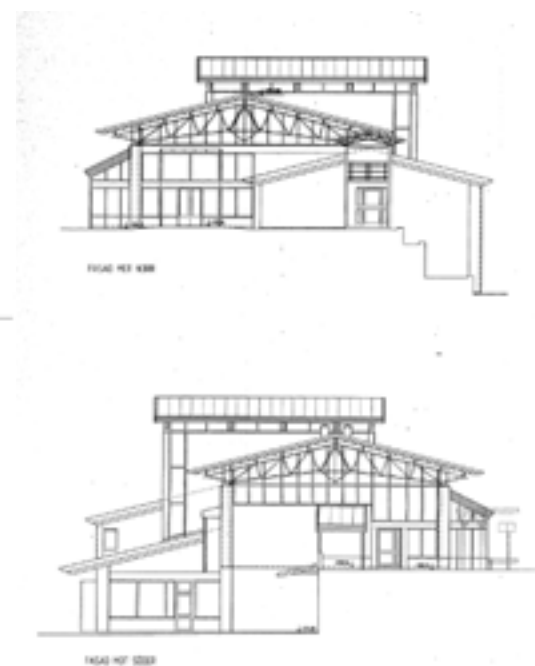
Utsnitt ur bygglovsritning 1997, där det framgår att godsmagasinet rivs. Källa: Östersunds bygglovarkiv.

Akvarellmålning över förslaget på om- och tillbyggnad av bussterminalen av Lennart Köpsén, FFNS Arkitekter i Östersund. Troligen 1996.

Bygglövshandlingar 1996: Fasader om- och tillbyggnad av bussterminal, ritade av Lennart Köpsén, FFNS Arkitekter i Östersund. Källa: Östersunds bygglovarkiv.

Bygglövshandling 1996 i ärendet "Tillbyggnad av magasin, rivning av magasin". Här syns ett förslag till tillbyggnad av godsmagasinet som aldrig blev genomfört. Istället revs byggnaden i samband med om- och tillbyggnaden av bussterminalen, och ytan omgestaltades enligt situationsplanen ovan till vänster. Källa: Östersunds bygglovarkiv.

HISTORISK ANALYS

TORGET SOM EVENEMANGSYTA OCH FÖRPLATS

Nytorget eller Gustav III:s torg har definitivt sina rötter i 1800-talets fascinerande nybyggerstad. Genom att det är utlagt i 1864 års stadsplan, före den stora expansionen som följde på järnvägen, hör det planeringshistoriskt till tiden före det att kontinentens storstadsbyggande på allvar börjar influera den svenska stadsplaneringen. Platsen fick en uppgraderad roll enligt 1881 års plan, dels genom att det inte längre låg i utkanten av den kommande stadsplanen, dels genom att det fick en nyckelposition i esplanadsystemet. En avvikelse mellan stadsplaneidealen 1864 och 1881 fanns längs torget östra sida, längs Rådhusgatan där den Dalénska gårdens mangårdsbyggnad uppfördes enligt den äldre planen och därmed inte möjliggjorde en enhetlig linje förrän vid 1900-talets mitt.

Stadens planer på ett rådhus har inte undersökts närmare inom ramen för rapporten men den kommunala knappheten och svårigheten att få fram medel var länge en faktor som styrde hur torget utvecklades. Det tog 20 år innan planteringar kunde genomföras och några årtionden till innan torget fick en markbegränsning.

Under åren som lerig och stenig sluttande öppen yta i slutet av 1800-talet är det Godtemplarhuset och dess enorma betydelse för samhället som är i fokus - torget framstår som en stor förplats och evenemangsyta för orden och för frikyrkorna.

Sannolikt hade man under 1800-talets sista årtionden vetskap och tankar om att torget skulle få en mer representativ karaktär med planteringar. Dessa planteringar var relativt enkla och höll undan från mitten, det fanns fortfarande stor yta för marknader och för de så naturliga diagonalrörelserna mellan gatorna. Den enda ansatsen till en mer monumental utformning med axelmotiv och centralt blickfång är den som illustreras 1931 på Ture Wennerholms bygglovritningar för busstationen och som även finns på en kommunal skiss från 1934. Denna formella landskapsarkitektur utgick till förmån för en mer funktions- och trafikanpassad lösning.

KOMMUNIKATION: HÄSTAR, BILAR OCH BUSSAR

Rollen som kommunikationsyta är en röd tråd genom historien. Det strategiska läget vid in- och utfarten mot Brunflo, ett läge närmare järnvägsstationen än Stortorget och den stora öppna ytan är faktorer som tidigt styrde åt detta håll. Hästen fick en särskilt stark betydelse här även om hästar naturligtvis var närvarande i hela staden. Men utan tvivel finns det ifråga om Nytorget en stark linje mellan hästen och dess efterföljare.

När bilen kom var det lika självklart att den skulle in i staden som hästarna. Det fanns tankställe på Stortorget och senare på Köpmangatan. För Nytorget som i denna veva bytte namn blev det en dragkamp mellan de internationella jättarna Standard, Texaco, Shell och den sovjetiska utmanaren - de amerikanska bolagen ingick i en kartellbildning - AB Naftasyndikat. I mitten av 1930-talet fanns vid torget inte mindre än tre bensinstationer längs Kyrkgatan. Hur Naftasyndikatet, som refereras till som Stalins oljebolag, fick en markupplåtelse och hur den upplåtelsen relaterar till bensinstationens andra roll som busstation med chaufförs- och passage-rarytor har inte undersökts vidare.

Bilarna som börjat sätta sin prägel på torget under 1920-talet, då det finns planer på ett centralgarage vid torget, får under efterföljande årtionde sällskap av busstrafiken. Även om skalan på trafiken från början var modest växte den fort. I och med det gods bussarna medförde, bl a till mejeriet i kv Månadsmötet, måste platsen redan nu varit karaktäriserad av rörelse och liv knutet till trafiken. Verksamheter som drog nytta av den nya funktionen, som pensionat och café i kv Månadsmötet, och andra som stöttade den (smörj- och tvätthallar) etablerades runt torget.

När massbilismen är ett faktum på 1950-talet är Gustav III:s torg redan en tyngdpunkt i bilstaden. Essos mer permanenta lösning (den blev dock inte så långvarig) innebar att vad som kunde varit goda affärslokaler vid Hamngatan istället upptogs av just smörj- och tvätthallar. Rådhusgatan har nu officiell status som genomfartsled. Den har sedan 1930-talet börjat avskiljas från torget med en trädrad och strävan efter att inte störa genomfartstrafiken resulterar i stegvisa åtgärder. Åtgärderna för att ge fri lejd för trafiken på denna europaväg kulminerar på 1970-talet men någon gångtunnel kommer inte till stånd.

DET MODERNA CITY MED BUSSTATIONEN SOM LIVSNERV

Busstationen gör att torget blir en av stadens absolut mest dynamiska platser under några årtionden. Centralstationens betydelse utmanas av att busslinjenätet är så mycket mer förgrenat och når alla delar av länet, Stortorget ligger i sin tur mer inträngt i stadsstrukturen. Att ett nytt modernt city ska ha en av sina stödpunkter där kommunikationerna finns torde vara självklart. Affärs- och kontorshus som inte står det tidiga 1900-talets bank- och affärshus efter, i form av Citypalatset, Thulebolagens (Skandias) hus och Hotell Östersund manifesterar denna förskjutning mot Gustav III:s torg. Under 1960-talet blir den segdragna utvecklingen av det särskilt strategiska kv. Månadsmötet äntligen av. Med varuhusen som tillsammans med parkeringshus är tidens viktigaste satsningar i städerna är de kommersiella delarna på plats.

Stadsplanerarna under de starkt expansiva tiderna kring 1900-talets mitt såg inte att stadskärnan och cityt skulle eller borde expandera, 1800-talets köpstad var nog stor. För torgets östra sida fanns inga city-planer. Här byggdes flerbostadshus i söder och i norr fick det offentliga breda ut sig i en parkartad institutionsmiljö, på ett sätt förenlig med den karaktär som redan fanns etablerad på denna sida av Rådhusgatan men i ett annat mönster och skala. Det prydliga modernistiska biblioteket, ersättningen för det medborgarhus som aldrig blev, fick sällskap av den nya storkommunens förvaltningsbyggnader - karaktäristiska för ett 1970-tal som gjorde en dygd av att inte använda skattemedel till att förhåva sig med lyx eller utstråla makt och myndighet.

När också bibliotekstillbyggnaden var på plats 1982 var i stort sett det befintliga byggnadsbeståndet på plats. LRF-huset och tillbyggnaden till Hotell Östersund adderade mer tegel och postmodernism i torgmiljöns utlöpare under 1980-talet och tidigt 1990-tal. Gamla Teatern som levde under fortsatt rivningshot var nu den enda förmodernistiska byggnaden runt torget. Med byggandet av den nya busstationen 1981 försvann även de sista resterna av den historiska grönskan, den som tillkom ca. 1900. Även 1930-talets och 1960-talets grönstruktur utgick.

1960-talets busstation erbjöd ett antal sittplatser i anslutning till planteringsytor, något som tidigare i stort sett saknats. 1980-talets stationslösning, som till både funktion och landskapsarkitektur kan karaktäriseras som modernistisk, innehåller generösa platser och prydnadsplanteringar. 1981-82 års byggnader var enkla men inte utan anspråk med naturstenssocklar och stora fönsterpartier. Styckegodshanteringen var ännu kvar, även om mejeriet flyttat, och man lät alltså uppföra ett separat godsmagasin.

TORGETS BETYDELSE I SÖKANDET EFTER STADSMÄSSIGHET

Senare under 1980-talet uppstår i Östersund ett starkt återuppväckt intresse för staden. Stadskärnans kvaliteter lyfts fram, inte minst i samband med 200-årsjubileet 1986. Genomslaget för en ny syn på en mer integrerad och mindre funktionsuppdelad stad blir brett. Det råder inte samma ödes-perspektiv kring att staden måste formas efter modernismens mekanismer som steg för steg förgör 1800-talskaraktären. Istället finns en tillförsikt att mycket kan räddas och genomförda projekt visar på en positiv utveckling av centrala staden där den åter blir ett attraktivt alternativ för boende. Det finns dock en utbredd oro att externhandel ska utarma den attraktiva stadskärnans dragningskraft och fler parkeringsplatser är en återkommande ordinerad medicin mot detta.

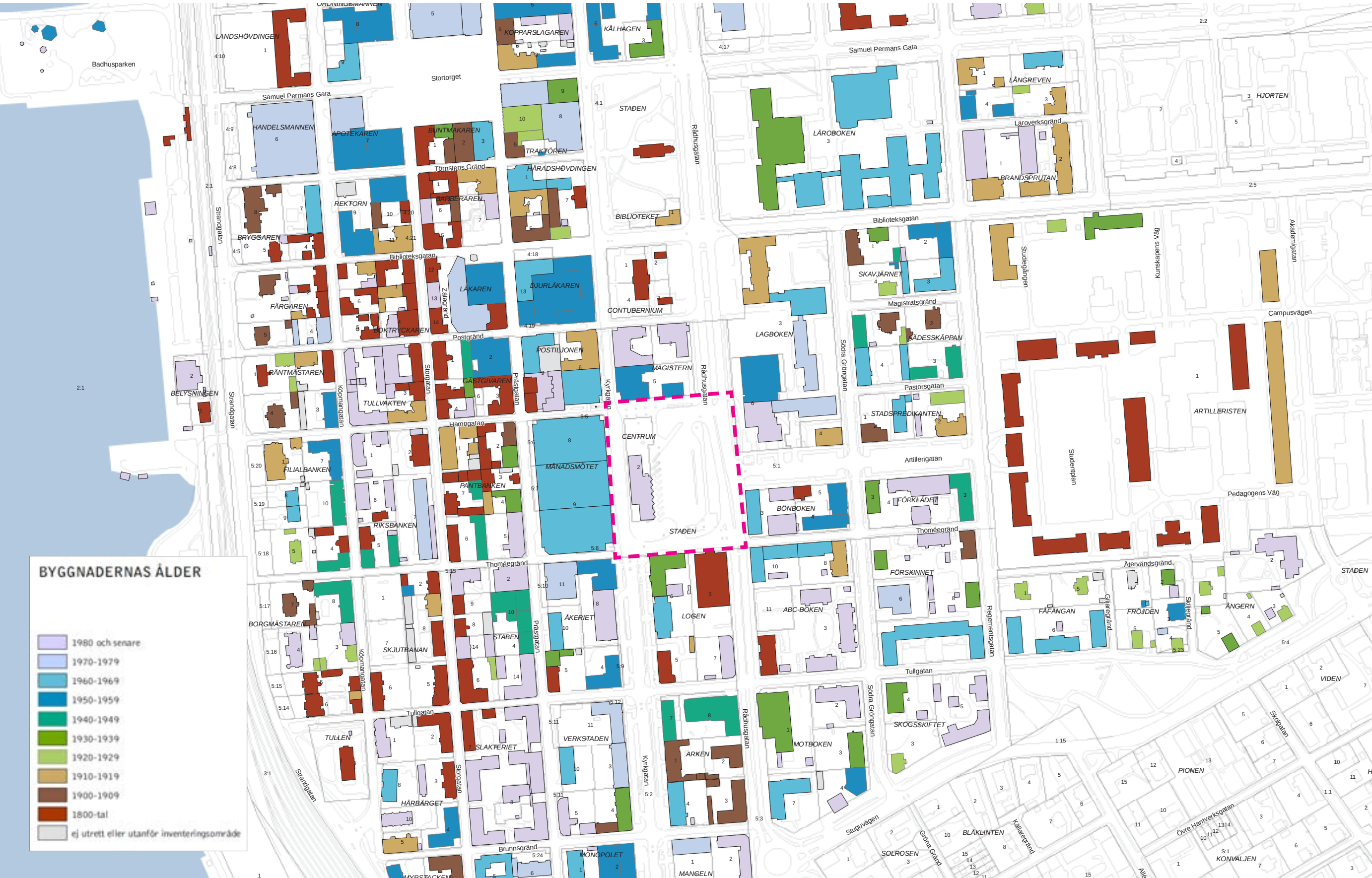
I arkitektur och stadsplanering finns en stor skillnad mellan 1980-talets början och dess senare del, utvecklingen var dramatisk. Det har dels att göra med postmodernismen med dess positiva syn på det unika och platsspecifika, dels med paradigmskiftet i synen på staden och sist men inte minst med högkonjunktur och avreglerad kreditmarknad efter 1985 vilket föder fram allt mer våghalsiga projekt mot årtiondets slut. När 1970-talet avslutas är det med en överspelad men kvardröjande modernism där lågmälda nyttoaspekter prioriteras. När 1980-talet tar slut, före 1992 års ekonomiska kris, är det med en helt annan typ av visioner på ritbordet. År 1990, åtta år efter att den nya stationen invigts, kommer två olika förslag på att göra helt om: Fullfölja affärscentrum med stora parkeringsanläggningar, hotell, kontor och butiker. Busstationen med sin funktionspräglade modernistiska aura sågs som otidsenlig och inte tillräckligt stadsmässig. Två förslag till omfattande bebyggelse togs fram 1990 och det är den traditionella stadens element som framhävs. Parkeringsplatserna är många men dolda.

1992 års tävling följde på det men konjunkturen och problematik kring ägande- och driftförhållanden gav ett avslut 1993.

År 1997 finns kraft för en ny tävling och i Lennart Köpséns utveckling av stationen återopas stadsmässigheten som en alternativskiljande och vinnande faktor.

I sökandet efter stadsmässighet finns en obruten linje till det planarbete som bedrivits de senaste åren. Vi är ännu kvar i den stadens renässans som inträder på 1980-talet. Staden med dess uråldriga beståndsdelar kvarter, gator och torg bejakas och det finns en strävan efter mer av dessa attraktiva inslag. Fotgängarens och cyklistens perspektiv sätts före motortrafikens. Mot den bakgrunden förefaller dagens plats där man som fotgängare inte är välkommen på stora delar av platsen fullständigt otidsenlig. Där 1960-talets och 1980-talets stationslösningar ändå bjöd in till viss vistelse på delar av torgytan i anslutning till planteringar, är det sedan 1990-talets slut gradängerna vid Kyrkgatan som står till buds. I övrigt är man inte välkommen.

Denna betydelsefulla plats i staden har aldrig fått någon fast och färdig form. Det finns ingen harmonisk helhet, balans i bebyggelsen eller andra självklara förhållanden som fört med sig att man sett på den som en miljö att vårda och förvalta varsamt. Ett mer eller mindre konstant missnöje med vad platsen är och vad den bidrar med till staden tycks ha varit rådande sedan den befintliga bebyggelsen kom på plats.

Kartläggning av byggnadernas ålder. Gustav III:s torg inom rosa streckad markering. Merparten av byggnaderna kring torget är uppförda under 1900-talets andra hälft, undantaget Citypalatset från 1930-talet och Gamla teatern från 1800-talet, som är den äldsta byggnaden på platsen. Källa: Kulturmiljöprogram etapp 1, Östersunds kommun

NULÄGE OCH KARAKTÄRSDRAG

GUSTAV III:S TORG

Torget är beläget i södra delen av centrala staden. Hela staden sluttar kraftigt ner mot Storsjön, och torget följde ursprungligen denna lutning. Idag tas lutningen upp av en terrassering med trappor i väster, liksom av den stationsbyggnad som i nuvarande utförande tillkom 1997 som en till- och påbyggnad av befintlig byggnad från tidigt 1980-tal. Själva torgytan ovanför är idag plan, och används främst för angöring av bussar. Genom att bussarna backar ut från sina fickor får inte fotgängare vistas på torget, annat än på de plattformar bussarna angör.

Torget omges av Rådhusgatan i öster, Kyrkgatan i väster, Thoméegränd i söder och Hamngatan i norr. Den senare fungerar idag som gågata på sträckan utmed torget. Direkt söder om Hamngatan leder en infart till torget från Rådhusgatan. I denna torgets norra del finns även visst utrymme för uppställning av bilar. Större delen av markytan är asfalterad, med betydande inslag av ytor belagda med betongplattor och marksten, lagt i mönster och med varierande kulörer. Framför Gamla teatern finns en sådan zon med mer representativ karaktär. Innanför trädraden som omges av slitna gräsytor finns här fält belagda med flera sorters plattor och marksten. Här står också några flaggstänger och det finns en mur uppförd av röd kalksten. Kalkstensmurar av samma typ finns även på andra håll, bl.a. längre västerut vid Thoméegränd där det vid terrasseringsringen mot Kyrkgatan också finns trappor och buskplanteringar samt ytor belagda med rödfärgad kross. Omfattande prydnadsplanteringar ryms inom murar mellan stationsbyggnadens södra gavel och gathörnet.

Kyrkgatan är försedd med bussfickor på båda sidor av vägen. Här är folk i rörelse för bussbyten eller för att besöka någon av butikerna i centrumbyggnaden Mittpunkten eller i stationshuset. Två busskurer återfinns på den östra sidan.

Invid busskurerna är en mindre torgyta utsparat på gatans nivå. En bred trappa sneddar upp för terrasseringsringen mot stationshuset. Trappan övergår i gradänger med sitttytor av trä, det s.k. Apberget, en populär sittplats vid rätt väderförhållanden. Ovan gradängerna finns ytterligare en publikt tillgänglig yta med marksten och kalkstensmurar.

Vy över torget från Thoméegränd i söder. I nordost upplevs torget "flyta ut" mot Rådhuset och grönskan. Essohuset och biblioteksbyggnaden har en kort respektive låg och indragen fasad som ger en otydlig inramning.

Vy över torget från Hamngatan i norr. Byggnaderna söder och sydost om torget har en relativt enhetlig skala och gör platsen väldefinierad i denna del.

Vy mot infart till torget från Rådhusgatan. Bilar står uppställda här i torgets norra del, rakt fram i bild. Öppningen i trädraden ger obruten sikt mot Frösön.

Vy mot gradänger och trappa i anslutning till busshållplatser och stationsbyggnad längs Kyrkgatan. Nivåskillnaden är en barriär även om gradänger och trappa har en generös karaktär.

Utmed Hamngatan är fem takförsedda cykelställ placerade, i vinkel mot gatan. Taken är av pulpetkaraktär och har en lätt rundad form. De bärs upp av tre stolpar i en svartlackerad stålkonstruktion.

En trädkrans av popplar ramar idag in platsen, med öppningar framför stationsbyggnad, trappa och bussutfarter. Längs Rådhusgatan är trädraden enkel men träden står tätt så att kronorna hakar i varandra. Här står träden i en gräsyta med svängd form anpassad för svängande fordon. Raden kantas av en gångbana som mot bussytan kantas av ett blågrönt stålräcke som reser sig från en kalkstenssockel. Samma typ av räcken finns på andra håll på torget.

Vid Hamngatan är trädraden dubbel mot Kyrkgatan och enkel österut där det finns en parkeringsplats och där infarten till busstationen är belägen. Längs Thoméegränd är trädraden oregelbunden. Vid trappanläggningen i sydvästra hörnet står en poppel solitärt. I anslutning till trappan står tre popplar längs Kyrkgatan. De omges av den fältindelade beläggningen av betongplattor och marksten i olika format och kulörer.

Vy mot öster längs Hamngatan, som kantas av dubbla trädrader utmed ett parti närmast Kyrkgatan.

Vy mot väster längs Thoméegränd. Gamla teatern närmast i bild till vänster, följt av Citypalatset, och ramp till parkeringsanläggning i Månadsmötet 9 i fonden. Gatan kantas till höger i bild av en rad av popplar med ett avbrott för utfarten från busstationen.

Mellan Hamngatans trädrader är fem takförsedda cykelställ uppradade. Cykelställens tak skymmer sikten mot bl.a. Gamla teatern.

Vy från Thoméegränd mot torgets östra sida och Rådhusgatan. En tät trädrad avskärmar torget från Rådhusgatan och kantar en gångväg mot torgsidan. I hörnet Rådhusgatan/Thoméegränd står flaggstänger i kanten av en sten- och plattbelagd yta delvis omgärdad av kalkstensmur.

Vy söderut längs Rådhusgatan. Trädraden på västra sidan gatan (höger i bild) skymmer stora delar av torget och bebyggelsen på torgsidan. I fonden framträder Gamla teaterns huvudfasad och på längre avstånd landskapets konturer.

Vy västerut längs Hamngatan, som sluttar kraftigt ner mot Storsjön och Frösön. Denna lutning är påtaglig i stora delar av staden och präglade tidigare också Gustav den III:s torg i högre grad än nu, då höjdskillnaderna tas upp av stationsbyggnad och gradänger.

Vy söderut längs Kyrkgatan. Gatan trafikeras av bussar som ansluter till stationsbyggnaden och hållplatser. Människor är i rörelse till och från busssamfundet och butiker.

Vy norrut mot varuhuset längs Kyrkgatan. Det är livlig aktivitet längs gatan genom busstrafik samt handel och restauranger i varuhuset och stationsbyggnaden.

STATIONSBYGGNADEN

Själva stationsbyggnaden är en långsträckt, sadeltaksförsedd byggnad, placerad utmed torgets västra sida och uppförd i en till tre våningar i souterräng. Byggnaden har i huvudsak två byggnadskroppar, placerade i samma riktning men med en förskjutning mot norr-söder. Den sydöstra byggnadskroppen, vilken kan sägas utgöra huvudbyggnaden, har som mest tre våningar samt en glasad mittrisalit som höjer sig i ytterligare en våning över dessa. Den nordvästra byggnadskroppen utgörs i huvudsak av två våningar, och förbinds med den sydostliga delen genom en lägre byggnadsvolym i en våning, försedd med pulpettak som även skjuter ut och bildar ett väderskydd utmed Kyrkgatan.

Byggnadens fasader är klädda med liggande brädpanel, målade i ljusgrått och indelade med vertikala ribbor. Sockeln är utförd med skivor av röd kalksten. Taket är klätt med bandplåt.

Huvudbyggnadens gavelrösten är uppglasade, liksom även risalitens övre del samt gavel ut mot Kyrkgatan. De övre våningarna har fönsterband och mot Kyrkgatan även ett burspråk. Bottenvåningen har stora fönsterpartier av skyltfönsterkaraktär ut mot Kyrkgatan. Samtliga fönsterpartier har en rödbrun kulör.

Ut mot torget utgörs fasaden till största delen av uppglasade partier som delas av med vertikala stolpar i ljusgrått. Mellan stolparna skjuter snedställda burspråk ut, krönta av V-formade pulpettak. En takfot av liggande, ljusgrå brädor framhäver V-formerna ytterligare i fasaden. Burspråkens glasning delas in vertikalt och horisontellt av stolpar och även av rödmålade fyllningar. Portar leder ut till plattformarna för bussresenärer. Även plattformarna är snedställda i förhållande till byggnaden. De är försedda med metallräcken och skärmtak i en blågrön kulör. Samma kulör har de stolpar som bär informationsskärmar på varje plattform.

Stationsbyggnaden har en livlig, mångformig arkitektur som också kan beskrivas som rörig och svåröverskådlig.

Undantaget Gamla teatern omges torget av 1900-talsbebyggelse; från 1950-70-tal, vilket bidrar till platsens karaktär och uttryck idag.

Ett återkommande fasadmateriäl i den omgivande bebyggelsen är tegel, från olika tider. Närmast torget är även flera av byggnaderna putsade.

Flera av byggnaderna kring, och i närheten av torget är accentuerade med torn eller högre byggnadsdelar. Runt torget Magistern 5 (Thulebolagens hus), Logen 6 samt Åkeriet 8 (Hotell Östersund). I närheten gamla Televerket med sitt torn och förstås Rådhuset. Gamla kyrkan med sitt torn ligger också i närheten, men är inte synlig från torget.

Stationsbyggnaden sedd från sydväst längs Kyrkgatan.

Stationsbyggnadens södra gavel och östfasad mot torget med angöring för bussar. F.d. Thulebolagens och Telegrafverkets hus bildar tornmotiv i fonden.

Del av stationsbyggnaden och torget från öster. Bussfickorna är försedda med triangulära skärmtak. Citypalatset och Hotell Östersunds högre volymer och tornmotiv skjuter upp ovan stationsbyggnaden till vänster.

Stationsbyggnadens huvudentré i fasaden mot Kyrkgatan.

Stationsbyggnaden och torget sett från Thoméeegränd i söder. Rådhuset framträder tydligt till höger i bild.

Vy norrut längs Kyrkgatan, med norra delen av stationsbyggnaden till höger i bild. F.d. Thulebolagens hus tornar upp sig rakt fram.

ANALYS

I sin nuvarande tappning är torget och busstationen en produkt av det tidiga 1980-talets stationslösning som sedan uppgraderades 1996-97. Det är i grunden trafiken som styr utformningen. Lösningen bygger på trafikregleringar och indelning av gator i olika funktioner och kategorier enligt 1960-talets synsätt. In- och utfarterna från Rådhusgatan och från bussytan mot Thoméegränd är utlagda för att genom svängda former optimera fordonsrörelser. De ytor som blir över och som inte behövs för fordonstrafiken har man sökt lyfta upp och gestalta för att dels ge platsen en bearbetad utformning, dels tydliggöra var man kan gå och uppehålla sig. Grönska har tillförts för att rama in stationen och mjuka upp platsens trafikdominerade karaktär men sannolikt även för att återknyta till torgets historik.

De tre träden som står i rad vid Kyrkgatans södra del kan uppfattas som en rest av en äldre trädrad men har svag historisk relevans i nuvarande tappning. Den täta trädraden längs Rådhusgatan, som har kontinuitet sedan 1920- eller 30-talet men som länge bestod av björkar har en för kulturhistoriska sammanhang och kvaliteter starkt oönskad barriäreffekt. Träden bryter Artillerigatans axel in på torget och blir en spärr för viktiga funktionella och visuella samband. Den täta trädraden skymmer landmärken som Rådhuset och länsbiblioteket från torget och försvårar orienteringen.

Andra inslag som påverkar de visuella kopplingarna negativt är gradänger och trappor vid Kyrkgatan och de takförsedda cykelställen vid Hamngatan.

Vy västerut mot Gustav den III:s torg från Artillerigatan. Den täta trädraden längs Rådhusgatan utgör en barriär som skymmer sikten mot och inifrån torget, samt bryter den medvetet anlagda siktlinjen och axeln mellan Artillerigatan och torget. Effekten blir desto större när trädkronorna har ett tätt lövverk under varmare månader. Även de vida utblickarna mot det bakomliggande landskapet blockeras då.

Gradänger, trappor och takförsedda cykelställ i Kyrkgatans norra del.

Trädraden längs Rådhusgatan skymmer eller diffuserar bebyggelsen på torget.

Vy längs gångbana intill den täta trädraden utmed Rådhusgatan. Träden skymmer Rådhuset.

OMGIVANDE BEBYGGELSE

Månadsmötet 8 Kärnan

Adress: Kyrkgatan 64

Uppförd: 1964-67

Arkitekt: Holger Jonsson

Beskrivning

Byggnaden är uppförd i två våningar mot Kyrkgatan och tre mot Hamngatan, i mötet med Prästgatan finns även en lokal i souterräng. Bottenvåningen har skyltfönster och entréer infattade i bruneloxerad respektive ofärgad aluminium. Ett skärmtak löper utmed fasaden, även här klätt med vitlackerad plåt. Den övre våningens fasad upptas av ett fönsterband med stående enlufts-fönster infattade i brunlackerad plåt och med bröstningar i brunfärgat glas, i vissa fall brunlackerade plåtkassetter. Omgivande fasadytor är utförda i vitt mexitegel. Norra fasaden har skyltfönsterpartier infattade i kopparplåt och en sockelvåning av röd granit.

Varuhuset Kärnans fasad mot Kyrkgatan.

Månadsmötet 9 Mittpunkten, f.d. Domus

Adress: Kyrkgatan 66-68

Uppförd: 1962, södra delen 1969, garageramp 1982

Arkitekt: Folke Löfberg, KF Arkitektkontor

Beskrivning

Långsträckt affärsbyggnad utmed Kyrkgatan i tre sammanbyggda volymer. Den mittersta som utgjorde den ursprungliga Domusbyggnaden är mest påkostad, med marmorbeklädnad i den övre våningen. Stående högsmla fönsterpartier delas in av marmorpilastrar utmed större delen av fasaden. Fönstren är i sin tur indelade på höjden, där den nedre och mindre delen består av ett vinrött glas medan det övre är ofärgat. Fasaden i nedervåningen består av skyltfönster samt två indragna entrépartier, varav den södra utgör byggnadens huvudentré. Såväl dörrar som fönsterpartier är idag utförda av natureloxerat aluminium. Även delar av sockeln är klädd med aluminium, medan den ursprungliga mörka skiffern delvis fortfarande är synlig. Ett skärmtak löper utmed fasaden och skjuter ut ytterligare framför huvudentrén. Undersidan är indelad i tvärställda ribbor. Skärmtaket är inklätt med vitlackerad plåt. Längst i norr är den nedre våningen helt klädd i aluminium, varav en del utgörs av en hög vikport. En mindre flåkrumspåbyggnad upptar en del av mittbyggnadens tak.

Varuhuset Mittpunkten, f.d. Domus, fasader mot Kyrkgatan. Södra byggnadsdelen från 1969 närmast i bild till vänster, och den ursprungliga delen från 1962 längre bort.

Den södra byggnadsdelen utgörs av tre våningar med ett ovanpåliggande parkeringsdäck. Även den översta våningen utgör parkeringsdäck. En övertäckt ramp utmed byggnadens södra fasad leder upp till parkeringarna. Byggnadens sockel är klädd med skivor av grå natursten, vilka även bildar pilastrar som delar in östfasadens skyltfönsterpartier. De senare har stående fönster infattade i mörk aluminium, vilket även utgör fyllningar i ovanför-liggande fält. Ett par entréer finns utmed fasaden liksom även en lastnedfart till underliggande våning. Nedfarten är försedd med en svartmålat vikport i hela bottenvåningens höjd. De övre våningarna är putsade och avfärgade i en bruten vit kulör. Mellanvåningen har mot stående enlufts-fönster i svart båge. Fasaden mot söder är slutet. Parkeringsvåningen har öppna väggpartier, där de bärande pelarna framträder. En sekundär vägg av glaskassetter är monterad framför hela våningens muröppning och en likadan, men lägre, utgör fyllning i räcknet runt det övre parkeringsdäcket. Trapphus och hissöverbyggnad skjuter upp över taket i byggnadens nordöstra hörn.

Varuhuset Mittpunktens huvudentré. Upptill trapphus och hissöverbyggnad på södra byggnadsdelen.

Magistern 5 Thulebolagens hus

Adress: Kyrkgatan/Hamngatan

Uppförd: 1952

Arkitekt: Gustav Clason

Beskrivning

Hörnbyggnad i tre volymer. Utmed Kyrkgatan 3 våningar och utmed Hamngatan 4 våningar. Dessa sammanbinds av en tornbyggnad i 6 våningar, viken ligger indragen bakom de två lägre volymerna som bildar ett öppet hörn mellan sina två gavelfasader. Tornbyggnadens fasad är klädd med skivor av ljus marmor och pryds mot söder även av ett fasad-ur. De lägre byggnadskropparna har fasader av rött tegel, murat i horisontell reliefverkan. Gatuplanet har skyltfönsterpartier mot såväl Kyrkgatan som Hamngatan. Dessa ramas in av ljusa marmorskivor vilka även bildar pelarmotiv mellan fönster- och dörrpartier, och på så vis ytterligare förstärker indelningen i nedre delen av fasaden. Större delen av fönsterbågar och dörrpartier i nedervåningen har någon gång ersatts av bruneloxerad aluminium, några originalbågar i trä finns kvar. De övre våningarna har originalfönster i trä, indelade i en större och en mindre luft. Tornet bildar en marmorklädd huvudentré i hörnet mot Kyrkgatan där det skjuter ut något från tegelfasaden. Själva portpartiet är utbytt i senare tid och utfört i aluminium. Tornets övre våningar har i den här fasaden ett enlufts-fönster i varje våning. Mot söder är fasaden helt sluten. Byggnaden har flacka, kopparklädda takfall.

Thulebolagens hus sett från söder.

Del av fasaden mot Hamngatan. I släpljus framträder teglets materialitet och reliefverkan särskilt tydligt.

Tornbyggnad och huvudentré på hörnet, sedd från väster.

Fasad mot väster.

Magistern 5 Tidigare Esso

Adress: Hamngatan 19/Rådhusgatan 46

Uppförd: 1954

Arkitekt: Olov Söderman

Beskrivning

Putsad byggnad i tre våningar, med hög sockelvåning klädd i skivor av grå natursten. Putsen är avfärgad i en beigerosa kulör. Skyltfönsterpartier i byggnadens nedervåning är idag infattade i aluminiumprofiler liksom även portar. De båda övre våningarna har kvar originalfönstren, indelade i en större och en mindre, ovanför liggande luft. Gaveln mot Rådhusgatan har två franska balkonger med dekorativa räcken i vitmålat smide. Taket är flackt och plåtklätt.

Byggnadens sydöstra hörn sett från Rådhusgatan. Franska balkonger på gaveln mot öst, längst till höger i bild

F.d. Esso-huset sett från sydväst längs Kyrkgatan. Bakom byggnaden syns Rådhusornet.

Logen 6 Citypalatset

Adress: Kyrkgatan 47/Thoméegränd 18

Uppförd: 1937

Arkitekt: Robert Berghagen

Beskrivning

Putsad hörnbyggnad i tre volymer, med framskjutet hörnparti i 5 våningar. Något indraget ligger utmed Kyrkgatan en lägre del i 3 våningar och med indragen mezzanin. Utmed Thoméeegränd har byggnaden 4 våningar och följer gatans lutning. Även denna del är indragen i förhållande till hörnbyggnaden. Fasaderna är putsade och avfärgade i en varmt gul kulör. Längst i öster har de två översta våningarna försetts med ett burspråksparti och mot Kyrkgatan har hörnbyggnadens tre översta våningarna ursprungliga balkonger. Den lägre byggnadsdelen ut mot Kyrkgatan har balkonger framför mezzaninvåningen. Hela byggnaden har fönster i två lufter, varav en är bredare. Fönstersnickerier är röda och fönsterbleck i koppar. Sentida ventiler har tagits upp i fasaderna.

Byggnadens sockelvåning består i stor utsträckning av skyltfönsterpartier. Delar av originalutförande finns kvar utmed Thoméeegränd, i övrigt senare tillkomna partier av aluminium, främst bruneloxerad. Hörnbyggnadens tidigare öppna del av bottenvåningen är igenbyggd och idag svårläst, även om de ursprungliga pelarna är kvar. Byggnaden kröns av ett flackt, kopparklätt tak.

Citypalatset med den högre hörnvolymen mot nordväst.

Vy mot Citypalatset och Hamngatan från väster.

Vy mot Citypalatset från torgets norra del.

Åkeriet 8 Hotell Östersund

Adress: Kyrkgatan 47/Thoméegränd

Uppförd: 1956

Arkitekt: Robert Berghagen

Beskrivning

Hörnbyggnad i tre volymer utmed Kyrkgatan och med fasader av rött tegel. Huvudpartiet har 6 våningar, där de 5 översta delas in av vitmålade lisener vilka framhäver de 6 fönsteraxlarna. Fönstren består av en luft med ett tillhörande smalt vädringsfönster. Tegelfasaden är mönstermurad så att den bildar en indelning såväl horisontellt som vertikalt, vilket skapar ett mönster av stående rektanglar. Taket är kopparklätt och råder över takfoten och fortsätter ytterligare en bit ner. Ett hisstorn bryter genom byggnadens takfot i norr och skjuter upp ytterligare en bit, samt skjuter ut från fasaden mot norr där det också är helt uppglasat. Den lägre byggnadsdelen ut mot Kyrkgatan är indragen i förhållande till huvudfasaden och har 4 våningar samt en takvåning på del av byggnaden. Även här delas fasaden in av lisener. Mellan dessa är fönster respektive franska balkonger placerade. Fönstren är indelade i en större och vid sidorna två mindre lufter. Taket har här ett utskjutande taksprång som bärs upp av konsoler. Utmed Thoméeegränd har byggnaden 3 våningar, delvis i souterräng. Taket är flackt med utskjutande taksprång. Enlufts-fönster. Hotellbyggnadens bottenvåning har förändrats genom att fasadlivet flyttats ut. Här finns större sammanhängande dörr- och fönsterpartier med metallprofiler.

Hotell Östersund sett från nordöst, hörnet Kyrkgatan/Thoméegränd.

Fasad mot öst.

Vy söderut längs Kyrkgatan, del av gavel mot norr.

Vy mot hotellets torn och Thoméeegränds fortsättning västerut.

Logen 3 Gamla teatern

Adress: Thoméegränd 20 / Rådhusgatan 50

Uppförd: 1884

Arkitekt: byggmästare LR Bergström

Beskrivning

F.d. Godtemplarhuset är en långsträckt men samtidigt bred tvåvåningsbyggnad med en vind som inretts i omgångar. Fasaden utgörs av en revetering utförd som spritputs avfärgat i gult. Putsen indelas vertikalt av glest placerade pilastrar och horisontellt av en verkligt kraftigt gesimslist. Liksom den tandsnittsprydda taklisten är dessa avdelande listverk slätputsade och ljusgrå. Putsade profilerade fönsteromfattningar har samma grå kulör. De ramar in engelskt röda träfönster som är av olika ålder men som följer den ursprungliga indelningen.

Huvudentrén mot Thoméegränd och torget utgörs av en tydligt framspringande mittdel med indragen entré och ett stort fönsterparti på övre våningen. Entrédelen kröns av en monumental inramning för skylten GAMLA TEATERN som i nuvarande tappning inte är av betydande ålder.

Den sluttande marken tas upp av en grov naturstenssockel med låga källarfönster. Till sockeln hör mot Thoméegränd en liten kur med källarentré.

Det brutna taket utgörs numera av svartmålad plåt. Rikt artikulera takkupor från 1890-talet karaktäriserar takets hörn medan det i de indragna delarna vid byggnadens mitt finns förhöjt liv med integrerade fönster till hotellrum. På den mer undanskymda fasaden mot väster har en utrymningstrappa och en lastmottagning byggts till.

Gamla teaterns huvudfasad mot Gustav III:s torg.

Gamla teaterns långsträckt fasad mot öst längs Rådhusgatan.

Postiljonen 6 Tillbyggnad av Telestyrelsen/ Telegrafverkets hus

Adress: Kyrkgatan 62

Uppförd: 1963

Arkitekt: Carl Grandinson

Beskrivning

Televerkets utbyggnad från 1960-talet präglas av det för tiden vanliga mönstret med olika volymhantering längs långgator och gränder. I detta fall accentueras skillnaderna genom växling av fasadmaterial. Fyravåningshuset vid Kyrkgatan har en rödbrun fasadputs artikulerad genom en ritsad fältindelning. Fönstersättningen är oregelbunden och har ändrats sedan uppförandetiden. Ursprungliga fönster har bevarats. Bottenvåningen har en kraftfull relief med målade betongpelare och en naturstenssockel som ligger långt utanför indragna skyltfönster. Merparten av entrépartier och skyltfönsterprofiler har bytts ut mot grova aluminiumprofiler.

Den lägre delen utmed Hamngatan med två våningar är klädd i rött fasadtegel och har på övre plan tät regelbunden fönstersättning. I fönsternischerna finns putsade fönsterbröstningar. Denna del av fasaden är välbevarad medan bottenvåningen präglas av förändrade entré- och skyltpartier, utbytt garage/lastport och ett icke ursprungligt skärmtak vid butiksentrén på hörnet.

Entréparti mot öster utsmyckat med konstverket "Telepussel" från 1968. Det icke ursprungliga skärmtaket till butiken har påverkat konstverket.

Intill butiksentrén finns terrasseringar av betong och natursten. Den slutna gaveln mot Kyrkgatan är prydd med ett större konstverk utfört i metall, kallat Telepussel och utfört 1968 av Olle Adrin. Konstverket har omformats i samband med ombyggnad av butiksentrén.

Konstverket skjuter ut från fasadlivet och har en skulptural effekt.

Vy västerut längs Hamngatan, byggnadens söderfasad till höger.

Bönboken 3

Adress: Rådhusgatan 29

Uppförd: 1967-69

Arkitekt: L. Söderholm, Orrje & Co.

Beskrivning

Rektangulär tegelbyggnad i 4 våningar. Fasaden har horisontell murning indelad med vertikala lisenmotiv. Sockeln är klädd med klinker. Ut mot Rådhusgatan har bottenvåningen stora fönsterpartier av skyltfönsterkaraktär. Byggnadens övre våningar är försedda med fönsterband i brun metall som är avdelade med profilerade panelpartier i koppar eller kopparliknande material.

ABC-boken 10

Adress: Rådhusgatan 3

Uppförd: 1967-69

Arkitekt: L. Söderholm, Orrje & Co.

Beskrivning

Vinkelbyggt flerbostadshus med lokaler i bottenvåning, beläget i hörnet Rådhusgatan-Thoméegränd. Byggnaden är 3 våningar hög längs delar av gränden och 4 våningar mot Rådhusgatan. Fasaden består av ursprungliga ljusa skivor inramade i ett ramverk av mörk keramik med ljusa fogar. En rad indragna balkonger mot Rådhusgatan. Fönstren som inte är ursprungliga är vita och har täta mindre vädringsbågar.

Glaspartier och entréer av bruneloxerat aluminium. Entréer samlade under ursprungligt kopparklätt skärmtak.

Bönboken 3 sedd från sydväst längs Rådhusgatan. Byggnaden har starka arkitektoniska motiv i fönsterband och balkonger.

Vy söderut längs Rådhusgatan. Bönboken 3 (nuvarande Östersundshem) centralt i bild och det vita ABC-boken 10 längre bort.

Lagboken 6 Länsbiblioteket

Adress: Rådhusgatan 25-27

Uppförd: Norra delen 1958, södra delen 1979-82.

Arkitekt: Bo Cederlöf (norra delen) och Wimanarkitekterna (södra delen).

Beskrivning

Långsträckt tegelbyggnad med monumentalt uttryck. Södra delen av byggnaden uppfattas som huvuddel, här ligger huvudentrén. Huvudfasaden ut mot Rådhusgatan skjuter ut över bottenvåningen och är försedd med ett större, träinfattat fönsterparti som delas in i högsmla sektioner, där den nedre delen har fönsterglas och den övre delen är skivklädd. Ett horisontellt band av ribbor löper utmed hela fönsterpartiet framför övergången mellan glas och skivbeklädnad. Fönsterpartiet fortsätter med samma utformning på den södra fasaden. Bottenvåningen består i denna byggnadsvolym utöver entrén helt av fönsterpartier i trä. Huvudentrén är kraftigt indragen och förlagd i hörn mot sydväst. Själva dörrpartiet har bytts ut i senare tid. En bred granittrappa leder upp till entrén, framför vilken bildas en större, markstensbelagd avsats.

Den norra delen av byggnaden har mot Rådhusgatan i bottenvåningen ett i ädelträ infattat fönsterparti och i övrigt enlufts-fönster i båda våningarna, med undantag av två lite bredare fönster. I norra fasaden återkommer det större fönsterpartiet i övervåningen, träinfattat och indelat i smala sektioner. Till skillnad från i fasader mot väster och söder är hela partiet försett med glas. De tvärgående ribborna saknas också här. Liksom södra delen avslutas fasaden uppåt av en nätt takfotsinklädnad i koppar.

Länsbiblioteket vänder långsträckta tegelfasader mot Rådhusgatan, till höger i bild. Rådhuset i bakgrunden.

KULTURVÄRDEN

TORGET

Gustav III:s torg eller Nytorget är stadens andra torg och ett högst medvetet stadsbyggnadsmässigt grepp, taget i en tid då man planerade i stor skala och med lång planeringshorisont. Tomterna i rutnätet skulle successivt bebyggas men det detaljreglerades inte hur. Inom ramen för denna undersökning har det inte funnits möjligheter att närmare undersöka drivkrafterna bakom att torget lades ut 1864, och vilken bebyggelse stadens styrande såg framför sig skulle kanta det. Men planerna på ett rådhus är om de stämmer något som stärker det stadsplanehistoriska värdet. Huruvida torgets form och storlek är anmärkningsvärda eller representativa för stadsplaneringen i landet vid denna tid skulle kunna undersökas vidare, ingenstans i litteraturen eller i andra handlingar har det framhållits att torget skulle ha några unika egenskaper (jämför med Stortorget vars ovanliga uppbyggnad uppmärksammas desto mer).

Genom 1881 års plan, som kan kopplas till statens direktiv för utvecklingen av de svenska städerna genom 1874 års byggnadsstadga, fick Nytorget en mer utvecklad funktion än en lucka i rutnätet. Det kontinentala esplanadsystemet fick här ett förvisso blygsamt men sannolikt unikt uttryck med esplanader som nådde fram till två av fyra hörn och som genom en orealistisk plan i redan bebyggda kvarter endast angjorde en av torgets långsidor. Men Nytorgsgatan senare Artillerigatan blev desto mer imposant. Här blev torget en viktig förutsättning för dispositionen av regementet och i gengäld blev kanslihuset ett utmärkt medel att förstärka och dramatisera stadsplanetanken. Genom den naturliga lutningen växer betydelsen av Artilleriregementets kanslihus som fondbyggnad. På samma sätt blir den axiella siktlinjen från kanslihuset ned mot torget än mer anslående än om terrängen varit flack och intetsägande. Den breda esplanaden har trots att bebyggelsen är varierad och mestadels från 1900-talet och trots att parkeringsplatser anordnats längs den en påtaglig karaktär av det sena 1800-talets stadsbyggnadsideal. Att torget som i planen har en så stark koppling till denna korta paradgata ligger avskärmat bakom en trädad så tät att den kan karaktäriseras som en häck i stor skala, därtill kombinerad med ett räcke, förtar i nuvarande situation dock mycket av det kulturhistoriskt intressanta sammanhanget med den centrala staden.

Kyrkgatan har inte i samma utsträckning 1800-talskaraktär eftersom bebyggelsen är storskalig och till större delen från relativt sen tid. Men esplanadmotivet har överlevt och då man når fram till torget finns en, inte opåverkad, siktlinje till Rådhusets lökkupol och branta takfall.

Även ifråga om Rådhusgatan finns ett omtolkat esplanadmotiv som i enlighet med 1881 års stadsplan möter torget. Rådhusgatan har i torgets norra del och norr därom en med exempelvis Wiens stilbildande Ringstrasse förenlig karaktär av ett institutionsstråk just utanför stadskärnan. Denna koppling till det europeiska

stadsbyggandet bör också tillgodoräknas torget i sammanställningen av dess kulturvärden.

En kulturhistorisk svaghet ifråga om torget i sin nuvarande form är att det endast finns en byggnad som kan ge en läsbarhet kring torgets ålder och tillkomsttid. Gamla teatern var inte den första byggnaden som kantade torget men närapå. Under tiden som Godtemplarhus och stadens kulturella centrum hade byggnaden en mycket stark relation till den öppna ytan utanför, med 3000 platser inne fanns behov av umgänges- och väntytor utanför och godtemplarna lät även verksamheten sträcka sig ut på torget.

Att Nytorget var en betydelsefull marknads- och evenemangsyta under det sena 1800-talet och 1900-talets två första årtionden är inte möjligt att utläsa idag. Bussterminalen med de icke beträdbara ytorna och barriären mot Rådhusgatan får många att ifrågasätta att det ens är fråga om ett riktigt torg. Fotografierna från det tidiga 1900-talet med välordnad grönska längs kanterna och folksamlingar på den öppna obearbetade ytan är nödvändiga att ta del av för att uppnå denna förståelse.

Rörelsemönstren över torget, ”krysset”, är ett vilande kulturvärde som nu omöjliggörs av den befintliga stationslösningen. Att diagonalerna över torget länge var betydelsefulla i stadens kommunikationsmönster framgår tydligt på de äldre bilderna tagna från högre höjd.

Det är av stor vikt att i detta sammanhang poängtera att det på dagens Gustav III:s torg inte finns några fysiska element som vittnar om tiden som torg före busstationens tid. Det finns heller inga träd av sådan ålder även om det finns viss historisk relevans i vissa lägen där det står träd idag.

Trots att funktionen som nav för den lokala och regionala trafiken abrupt avslutade torgets ursprungliga funktion blev busstationen en motor för en modern citybildning årtiondena kring 1900-talets mitt. Gustav III:s torg har kulturhistorisk betydelse som en avgörande lokaliseringsfaktor för väsentliga delar av stadens modernistiska arkitektur.

En unik kvalitet som präglar båda torgen i Östersund är att sluttningsläget och en låg bebyggelse på torgens nedsidor ger utblickar över det storslagna landskapet. Detta ger platserna en särskild karaktär och som imponerar på utsocknes. Utblickarna är en synnerligen viktig del av stadens kulturhistoriska värde som helhet, de ger en förståelse för den regionala och nationella strävan att nyanlägga en stad i denna betydelsefulla men avlägsna landsdel och att det var möjligt att välja en geografiskt och topografiskt fördelaktig plats.

TORGET SOM OFFENTLIGT RUM

Nytorget var ett i högsta grad offentligt rum. 1800-talets Östersund var en stad vars uppbyggnad var glasklar med privata byggnadskvarter, offentliga gator, torg och parker. Detta flertusenåriga sätt att organisera en stad utgör en viktig grund i en riksintressant stadsmiljö. I ett kulturhistoriskt perspektiv är torget som en offentlig plats, en plats för stadens liv att utspela sig på, tillgängligt för nytto- och nöjesfunktioner, allvar och fest en dimension som är av största vikt. Torget har varit till för alla invånare och för besökare.

Busstationslösningen har i tämligen stor utsträckning, trots att kollektivtrafiken är en i högsta grad offentlig funktion, begränsat torget som offentlig plats men funktionen är inte helt uttraderad. Gradängerna Apberget och mindre platsbildningar i torgets hörn är ännu exempel på platser som är utpräglade offentliga.

Uttryck

- Rumsligheten
- Gatornas anslutning och övergång till esplanader-lägre värden i öppningarna mellan husen i kvarteren
- Artillerigatan har en särstatus för förståelsen och upplevelsen av 1881 års plan och esplanadsystemet
- Siktlinjen mot Rådhuset från Kyrkgatan
- Utblickarna mot Storsjöbygdens riksintressanta landskap, Frösön med dess bebyggelse och Oviksfjällen

GAMLA TEATERN

Världens största godtemplarhus är en byggnad av nationellt omistligt värde. Det är en av landets starkaste symboler för de på 1800-talet så betydelsefulla folkrörelserna och en på alla sätt remarkabel träbyggnad.

Byggnaden förklarad som byggnadsminne enligt kulturmiljölagen.

Uttryck

- Byggnadens volym, konstruktion, arkitektur

AFFÄRSHUSEN

Citypalatset (Logen 6) från mitten av 1930-talet är en av få funktionalistiska byggnader i staden från denna stilens genombrottstid. Även om byggnaden till största delen inrymde bostäder var affärspalatset ett viktigt steg i cityutvecklingen vid torget. Detta var tidigare än mer utpräglat genom att tak och fasader var skyltade. Byggnaden har genomgått en rad förändringar men har kvar mycket av den funktionalistiska karaktären.

Thulebolagens hus (senare Skandia), Magistern 5, är ett utmärkt exempel på folkhemsmmodernism i affärshustappning. Byggnaden har en solid och exklusiv kostym i tegel, marmor, ädelträ och koppar. Med utpräglade affärslokaler och rik skyltning mot torget var byggnaden ett lika betydelsefullt steg i citybildningen som vad Citypalatset var. Försäkringsbolagen var viktiga aktörer i städerna under 1900-talets mitt och satsade ofta på påkostade byggnader.

Båda affärshusen kan ses som en fortsättning av stenhusbyggandet från det tidiga 1900-talet. Med sina torn i olika tappningar för de en dialog med varandra och med tidigare byggnader som exempelvis Televerkets hus.

De två byggnaderna har mycket stor betydelse för torgets möte med de mest centrala delarna av staden och är två byggnader som verkligen stöttar torgets rumslighet och karaktär av torg.

Båda byggnaderna är särskilt värdefulla klass A.

Uttryck

- Byggnadernas mångformiga volymer med högdelar i hörnen
- Ursprungliga material
- Butikslokaler
- Ursprungliga balkonger (Logen 6)
- Ursprunglig neonskylt (Magistern 5)

HOTELLET

Hotell Östersund är en märkesbyggnad i rationell tegel- och betongarkitektur, ritad av framstående arkitekter (som dock främst är kända för annat än att rita byggnader). När det efterlängtrade hotellet kom på plats blev det ytterligare en manifestation av teglet som stadens kanske främsta karaktärsmaterial.

Hotellet är en milstolpe i skapandet av ett modernt city och har en betydelsefull roll som torgets ankare i sydväst. Det samverkar med Citypalatset som en start- och slutpunkt för Kyrkgatans esplanad. Genom den stora skillnaden i höjd mellan delen mot Kyrkgatan och den lägre mot Thoméegränd illustreras hur stadsplanerna styrt byggnadshöjden vid olika breda gator.

Genom åren har hotellet för många besökare till staden varit en fast punkt och ett viktigt orienteringsmärke. En välkänd restaurang med lokalhistorisk betydelse har funnits i tillbyggnaden som ritades av Lennart Köpsén och som representerar den stor expansionen av den svenska hotellnäringen under 1980-talet.

1950-talsbyggnaden särskilt värdefull Klass A, tillbyggnaden allmänt värde.

Uttryck

- Ursprungsbyggnaden i en självsäker modernism, manifesterad av torn med uppglasat hisschakt (ursprungligen i glasblock/betongglas)
- Postmodernistisk tillbyggnad från 1980-talets mitt

Varuhuset Domus fotograferat från Gamla teaterns tak år 1963.
Foto: Anders Fugelstad, Jamtli

VARUHUSEN

Stora varuhusbyggen i centralt läge var ett steg i utvecklingen som de allra flesta större städer genomgick under 1960-talet. Varuhusen, inte minst Domus, med tillhörande parkeringsanläggningar har fått klä skott för hårdhänt hantering av stadskärnorna och har, bland annat av just den anledningen, höga samhällshistoriska värden. Här i kv Månadsmötet kunde varuhus byggas koncentrerat och utan den väldiga skada som uppstod på många andra håll. Kooperativa Förbundets arkitektkontor var under stora delar av 1900-talet landets mest betydelsefulla och har haft en svåröverskattad betydelse för moderniseringen av Sverige. Galleri- och bildningen efter varuhusepoken är också representativ för utvecklingen av detaljhandel och stadskärnor.

Även om det skett ändringar visar kvarteret upp representativ 1960-talsarkitektur.

Delar av Månadsmötet 9, Domus äldre del från 1960, särskilt värdefull Klass A, övriga delar allmänt värde.

Uttryck

- Välbevarade modernistiska varuhusbyggnader
- Uppglasade bottenvåningar med stark kommersiell prägel
- Parkeringsanläggningar på tak inklusive uppfartsramp

Takparkering Kv. Månadsmötet 1969. Foto: Hallings foto, Jamtli/Kringla

BILARNA

Gustav III:s torg har haft en framstående roll när Jämtland och Östersund motoriserades. Dragkampen om att få etablera bensinstationer på torget under bilismens barndom på 1920- och 30-talen resulterade i tre stationer. Tvätt- och smörjhallar följde därpå och fick en mer fast form när Esso på 1950-talet byggde sin kombinerade servicestation och kontorshus. Då är vi inne i massbilismens tidevarv och miljöer som haft en särskild betydelse för den är av samhällshistoriskt intresse. Bilen var så oerhört viktig i välfärdsbygget och blev en så stor del av samhällslivet och den fysiska planeringen. Bilen sågs under 1950-talet som "en demokratins kraft" och bejakades av socialdemokratin. Därigenom fick inställningen att samhället fullt ut måste anpassas till bilen sådant enormt genomslag. Bilen, den främsta modernitetssymbolen, blev särskilt betydelsefull i ett glesbygdslän. Jämtland levde upp under 1950-talet, inte minst tack vare bilen. Det fanns 4000 bilar i Jämtland i början av årtiondet, tio år senare inte mindre än 20000.

Den tidiga bilismens arv är idag svårsläst på platsen, det enda spåret är den igenbyggda bensinstationen i Citypalatset. Från 1950-talet och massbilismens mest legendariska tid då det enbart fanns en positiv andra kring bilen finns Esso-huset men numera med kraftigt begränsad läsbarhet kring dess ursprungliga funktion. Bensinstationens skärmtak är rivet och portarna till verkstadslokalerna igensatta. Byggnaden har blivit påtagligt anonym och berövats sina betydelsebärande särdrag.

Parkeringen Mittpunkten, f.d. Domusparkeringen på taket i kv Månadsmötet, är inklusive uppfartsrampen från 1982 det idag främsta uttrycket för massbilismens tidevarv. Även Rådhusgatans uppbyggnad i sträckan förbi torget och korsningen vid Thoméeegränd har en bibehållen karaktär från denna era. Denna bedöms dock inte på samma sätt vara värdeskapande då den bidragit till att separera Rådhusgatan från torgmiljön i övrigt.

Esso-huset (Magistern 5) och Mittpunktens parkering (Månadsmötet 9) har allmänt värde, Citypalatset (Logen 6) har särskilt värde klass A.

På Rådhusgatan fanns vid korsningen med Artillerigatan på 1960-talet en postlåda särskilt avsedd för bilister. Samhället anpassades efter bilen...
Källa: Jamtli/Längs vägen

Uttryck

- Parkeringsanläggningen i kv. Månadsmötet inklusive ramp vid Thoméeegränd
- Esso-huset i kv. Magistern
- Pelarna i Citypalatset som visar var det tidigare fanns en indragen bensinstation

"Busstorget" 1956. Foto: Hallings foto, Jamtli

BUSSARNA

Gustav III:s torg har en anmärkningsvärd kontinuitet som nav för busstrafiken i länet. Till detta kontinuitetsvärde ska adderas den betydelse platsen haft och har i lokalt och regionalt perspektiv genom att människor rest till och från platsen i över 90 år. Det har gjort att Gustav III:s torg för generationer av resenärer har utgjort porten till staden eller en station på resor vidare. Även för stadsbusstrafiken har platsen en nyckelroll som stärker betydelsen av ett historiskt kommunikationsnav.

Till kontinuiteten hör att stationen haft en liknade uppbyggnad med stationsbyggnad vid Kyrkgatan under alla 93 år. Kontinuitetsvärdena och de lokalhistoriska aspekterna är dock i hög grad frikopplade från de fysiska strukturerna. Nuvarande stationsbyggnad som fick sin form 1997 bedöms ännu inte kunna tillmätas särskilda kulturhistoriska egenvärden, inte heller anläggningarna som hör till, såsom gradänger, trappor, murar, markbeläggning, skärmtak, väntkurer etc. Vid 1980-talets omgestaltning renrakades området och man började om från början. Det finns inom stationsområdet inga bevarade inslag från tiden före 1980.

Stationsbyggnaden inom Centrum 2 är inte klassificerad.

Uttryck

-

BOSTÄDERNA

Gustav III:s torg har ett strategiskt läge i staden och en av torgets funktioner är att strukturera staden. I väster möter den det kommersiella hjärtat, i öster däremot bibliotek, förvaltning och bostäder. De olika sidorna av torget speglar den stadsbebyggelse som finns på dess olika sidor.

Bostadshusen i sydöstra hörnet är inte särskilt uppmärksammas men uppvisar en habil modernism. ABC-boken 10 med skarp, rätvinklig volym och grafisk verkan bjuder på tydlig kontrast till Gamla teatern och har kulturhistoriskt egenvärde. Byggnaden bidrar dock inte på något väsentligt sätt till torgets inramning.

Bönboken 3, där Östersundshem har kontor, har med sitt direkta läge vid torget större betydelse för dess inramning. Byggnaden står exponerat och utstrålar en uttrycksfull och genomarbetad 1960-talsarkitektur där den uppglasade bottenvåningen och kontorsvåningen därovan ska ses som en anpassning till läget vid torget. I den tidstypiska hanteringen av teglet finns en intressant relation till murningen i Hotell Östersund och i Thulebolagens fasader. Tegelfasaderna ger också tillsammans med länsbibliotekets murverk en stark koppling till tegelklustret kring Rådhuset.

Båda byggnaderna särskilt värdefulla, ABC-boken 10 klass A, Bönboken 3 klass B.

Uttryck

- Byggnadernas välbevarade modernistiska arkitektur.
- Bönbokens i fasad avläsbara butiks- och kontorsfunktioner.

DET OFFENTLIGA

Rådhuset kom inte att uppföras vid torget men i ett läge där det finns en kontakt mellan denna ikoniska nationalromantiska symbolbyggnad och torget. Utbyggnaden av nämndhusen mot söder och byggandet av länsbiblioteket har medfört att det kommunalt offentliga tagit plats vid Gustav III:s torg, om än inte på första parkett.

Biblioteket är en av stadens offentliga märkesbyggnader och båda etapperna har uppmärksammats i landets ledande arkitekturtidskrift. Den första delen har tydlig prägel av tidens ideal om hus-i-park och båda byggnadsetapperna uppvisar en konsekvent, lågmäld arkitektur och beständiga material. Till bibliotekets kulturvärden hör det medvetna läget ovan torget och stadsbebyggelsen som medger vida utblickar mot staden och dess omgivningar. Att man på 1940-talet planerade ett medborgarhus med teater på denna plats torde inte ha varit en slump.

Nämndhusbyggnaderna har nyligen genomgått en omfattande uppgradering som gör deras kulturvärden svårbedömda. Den tydliga 1970-talskaraktären de tidigare hade är i delar omvandlad och läsbarheten kring bebyggelseutvecklingen har försvårats.

Uttryck

- De delar av Rådhuset som kan uppfattas från torget
- Siktlinjer mot Rådhusets torn
- Grönska runt Rådhuset och länsbiblioteket
- Länsbibliotekets byggnadsvolymer och arkitektur
- Utblickar från länsbibliotekets entré ut över staden och landskapet

GUSTAV III:S TORG OCH RIKSINTRESSET ÖSTERSUND

Torget koppling till riksintresset för kulturmiljövården Z27 Östersund har utvärderats i den rättsprocess som följde på den överklagade detaljplanen. Länsstyrelsen har givit sin syn på vilka av riksintressets uttryck som skulle ha påverkats av planen. Även Riksantikvarieämbetet har vid möte med kommunen och länsstyrelsen 2023-08-23 tydligt redovisat vilka uttryck som var relevanta i ärendet.

Riksantikvarieämbetet räknade upp dessa uttryck:

- Stadsplanen och dess olika utvecklingsskeden med den äldsta planen från 1788, nya kvartersrader i norr, öster och söder under 1800-talet samt den s.k. Nystan efter en plan från 1881 - gatunät, platsbildningar och tomtindelning.
- Offentliga och i stadsbilden framträdande byggnader och bebyggelse som hör samman med funktionen som residens- och regementsstad.
- Parker med inslag av grönska och stadens anblick och siluett samt utblickarna mot Storsjön och det omgivande landskapet.

Länsstyrelsen har i sina skrivelser under planärendets gång inte tagit upp några andra uttryck som skulle vara berörda.

Det uttryck som rör *den förindustriella stadens bebyggelsekaraktär* bedöms inte vara relevant eftersom bebyggelse från denna tid endast kan skymtas från Gustav III:s torg. Att torgets ålder går tillbaka mot förindustriell tid täcks in av det uttryck som behandlar stadsplanen.

Uttryck för byggandet under det sena 1800-talet och det tidiga 1900-talet med stenhus i mer storstadsmässig skala och rikt utsmyckade villor är relevant även om de byggnader som i detta fall sannolikt åsyftas, Gamla Teatern, Artilleriregementets kanslihus, Televerkets första byggnadsetapp och Rådhuset, omfattas av uttrycket "offentliga och i stadsbilden framträdande byggnader". Utöver dessa kan tilläggas att Artillerigatan kantas av byggnader varav några kan hänföras till detta uttryck.

Stadsplanen och dess olika utvecklingsskeden med den äldsta planen från 1788, nya kvartersrader i norr, öster och söder under 1800-talet samt den s.k. Nystan efter en plan från 1881 - gatunät, platsbildningar och tomtindelning.

Nytorget är ett resultat av utvidgningen av staden i enlighet med 1864 års stadsplan och torgbildningens dignitet höjdes avsevärt genom 1881 års stadsplan där den öppna platsen fick en nyckelroll i esplanadsystemet.

Torget har både genom sin geometriska form och sin integrerade roll i gatunätet en stark koppling till både 1864 års och 1881 års stadsplaner. Den mest märkbara förändring som skett är att Hamngatan lagts igen öster om Rådhusgatan för att möjliggöra ett sammanhängande förvaltnings- och bibliotekskvarter. Bebyggelsens frontlinje mot torget/Rådhusgatan har i samma del förändrats genom att biblioteket dragits in. I övrigt är de differentierade gatubredderna enligt 1881 års stadsplan väl läsbara och att de tre esplanaderna fortfarande har torget som start- eller slutpunkt bidrar till en god läsbarhet kring de olika stadsplaneidealerna.

Även 1800-talets tomtindelning runt torget är slående läsbar, särskilt i kv Logen och Magistern (även om Magisterns fastigheter mot torget numera slagits samman). Till och med i varuhuskvarteret Månadsmötet är uppdelningen på tre tomter mot torget bevarad och lättläst. Även ifråga om tomtindelningen är det i kommunens kvarter Lagboken som läsbarheten av 1800-talets stad försvagats.

Uttryck för byggandet under det sena 1800-talet och det tidiga 1900-talet med stenhus i mer storstadsmässig skala och rikt utsmyckade villor.

Gustav III:s torg är inte den miljö i staden där detta uttryck kommer till starkast uttryck. Byggnader vid torget som var uppförda under den epok som åsyftas revs till stor del under 1960-talet. Gamla teatern är dock ett synnerligen betydelsefullt undantag.

I torgets direkta närhet, i de omgivande kvarteren och i många fall med visuell koppling till torgrummet finns flera av Östersunds främsta exempel på byggande från tiden kring sekelskiftet 1900. Artilleriregementets kanslihus och kaserner, Televerkets hus och Rådhuset tillhör det yppersta ifråga om kulturvården och är samtliga av stor vikt för riksintresset.

I kv Lagboken (Lagboken 4) och Stadspredikanten längs Artillerigatan finns ytterligare för tiden karaktäristiska och högt klassificerade byggnader från epoken.

Offentliga och i stadsbilden framträdande byggnader och bebyggelse som hör samman med funktionen som residens- och regementsstad.

Meningen är i någon mån svårtydd då det inte är självklart om det endast är offentliga byggnader som avses eller framträdande byggnader i allmänhet. Graden av offentlighet, historiskt eller i dagsläget, torde också kunna variera mellan byggnader men ändå innebära att byggnader som Gamla teatern och Televerkets hus kan räknas hit. Rådhuset och Artilleriregementet är tveklöst byggnader som har betydelse för uttrycket.

Riksintressebeskrivningen för Östersund tar inte explicit upp några efterkrigstida inslag. Frågan är om inte Östersunds bibliotek i egenskap av offentlig byggnad och (åtminstone tidigare i sin funktion som länsbibliotek, biblioteket är numera kommunalt) är av regional betydelse och därmed torde kunna räknas till kategorin byggnader som avspeglar stadens roll som residensstad.

Byggnader som är medvetet placerade och formade för att vara manifestationer av olika företeelser kan inte ses som solitära objekt. Till dessa byggnaders kulturvården och betydelse hör hur de tar plats och uppfattas i staden. Hit hör öppna rum kring byggnaderna, betraktelsevinklar, siktlinjer och visuell kontakt i allmänhet. Till värdet hör möjligheterna att kunna avläsa och förstå vad som varit intentionen med placeringen och arkitekturen.

Parker med inslag av grönska och stadens anblick och siluett samt utblickarna mot Storsjön och det omgivande landskapet.

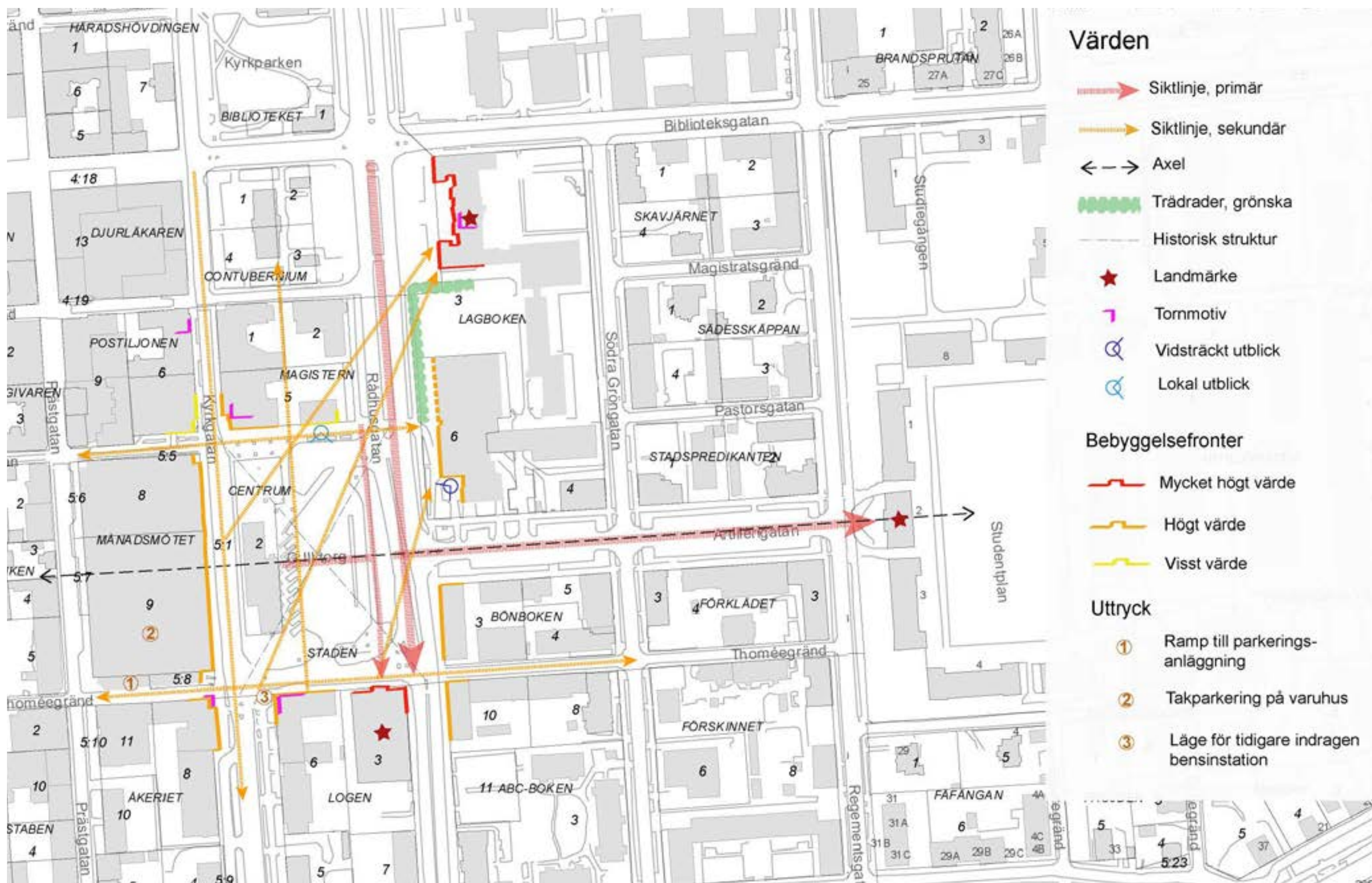
Östersunds siluett är riksintressant då den sett från Frösön visar stadens relation till landskapet och domineras av offentliga byggnader som på ett medvetet sätt reser sig ur den täta stadens relativt enhetliga höjd och bryter skogssiluetten. Två av de viktigaste byggnaderna som är med och formar denna särpräglade siluett är Rådhuset och Artilleriregementets kanslihus. Även Hotell Östersunds torn är i viss mån ett landmärke i siluetten. Gustav III:s torg ligger i anslutning till dessa byggnader och en utveckling av bebyggelsen i denna del av staden kan påverka siluetten.

Utblickarna från staden ut ur densamma är ett av Östersunds riksintressanta karaktärsdrag. Många av landets städer präglas av det landskap de är anlagda i. Vanligast är att stadskärnorna är placerade låglänt och att de därmed kan överblickas från omgivande mer höglänta delar. Mer sällan kan man i dessa fall blicka ut och få milsvida vyer. I Östersund innebär stadens läge på en sluttning av ett storskaligt landskapsrum runt Storsjön att det ges unika möjligheter till kontakt med det omgivande landskapet. Genom rutnätets raka gator och genom den låga bebyggelsen på de två torgens västra sidor har denna företeelse hanterats medvetet och det finns därmed unika kopplingar mellan stad och de omlandsfaktorer som ligger bakom att staden lokaliserats till platsen.

Vid Gustav III:s torg är denna kontakt av störst betydelse från ett allmänt perspektiv längs Artillerigatan och vid Länsbiblioteket. Men även siktlinjer söderut längs Rådhus- och Kyrkgatorna avslutas i landskapet på södra sidan Storsjön. Längs tvärgatorna Thoméegränd och Hamngatan har man Storsjöns vattenspegel och Frösön som fondmotiv.

Värdebärande karaktärsdrag för riksintresset

- Torgets utsträckning och yttre mått, läsbarheten av den form och skala det fick i 1864 års stadsplan
- Torgets sluttande form och öppenhet (gäller ej terrasserade delar i väster)
- Visuell kontakt mellan de tre esplanader som löper samman här
- Mötet mellan Artillerigatan och Nytorget som del i centralaxel
- Esplanadernas trädtrader (gäller ej trädtrader på torget)
- Gatusträckningarna runt torget
- Tomtindelningen runt torget, 1800-talets indelning ännu tydligt läsbar.
- Visuell kontakt mellan torget och Artilleriregementets kanslihus
- Gamla teaterns verkan som fondbyggnad längs Rådhusgatan, dess synlighet diagonalt från Kyrkgatans norra del samt dess framträdande verkan som front sett från norra sidan av torget
- Siktlinjer mot Rådhuset från Kyrkgatan samt visuell kontakt med Rådhuset i övrigt
- Siktlinjer mot Länsbiblioteket från torget och längs Hamngatan
- Möjligheter att blicka ut över omgivningarna i väster från representativa och strategiska platser som från bibliotekets entréområde och från korsningen Artillerigatan-Rådhusgatan.
- Visuell kontakt med Storsjön och Frösön längs tvärgatorna Thoméegränd och Hamngatan
- Visuell kontakt mellan torget och Artilleriregementets kasern längs Thoméegränd
- Visuell kontakt med "Annersia" i söder längs Rådhusgatan och Kyrkgatan.

Siktlinje mot Gamla teatern från torgets norra del längs gångvägen.

Siktlinje mot Rådhusets torn från övergångsställe vid korsningen Kyrkgatan/Thoméegränd.

Siktlinje mot länsbiblioteket längs Hamngatan.

Siktlinje mot Rådhusets torn från Kyrkgatans norra del.

Vidsträckt utblick från länsbibliotekets entré över torget, omgivningarna och landskapet.

KÄLLFÖRTECKNING

TRYCKT LITTERATUR

Bergquist, H., Melin, C., & Ohlson, R. (u.å.). *Östersund och Frösön*. Östersunds turisttrafikkommitté. Östersunds-P:ns Tryckeri AB.

Brügge, B. (2005). *Stortorget i Östersund: med utvecklingar*. Östersund: Bengt Brügge i samarbete med Föreningen Gamla Östersund.

Eivergård, Mikael & Strandin, Marianne. (2004). *Mackar, motell och annat modernt längs vägen*. Östersund: Jamtli förl.

Föreningen Gamla Östersund (2008). *Gamla Östersund: Årsskrift 2008*. Östersund: Föreningen Gamla Östersund.

Föreningen Gamla Östersund (2001). *Gamla Östersund: Årsskrift 2001*. Östersund: Föreningen Gamla Östersund.

Föreningen Gamla Östersund (2000). *Gamla Östersund: Årsskrift 2000*. Östersund: Föreningen Gamla

Föreningen Gamla Östersund (1953). *Gamla Östersund i bilder*. Östersund: Föreningen Gamla Östersund.

Föreningen Gamla Östersund (1968). *Östersundsbilder från Oscar II:s och Gustaf V:s tid: ett album*. Östersund: AB Wisénska bokh.

Förslag till generalplan för Östersund upprättad 1944-47. (1948). Östersunds stads generalplaneberedning.

Rentzhog, S. (red.) (1984). *Östersund: Hus med historia*. Jämtlands läns museum.

Stadsbyggnad (1984). Stockholm: Svenska kommunaltekniska föreningen.

Weilert, B. & Rindberg, L. (1985). *Östersund*. Östersund: Jemtboen.

Weilert, B. & Magnusson, B. (red.) (1994). *I våra kvarter Östersund på 50-talet*. Hudiksvall: Winberg.

Wendel, B. (1942). *Beskrivning över Östersund med omnejd*. Stockholm: Fournirs.

Östersund med omgivning. (1958). Uppsala: Ringström & Ringström.

Östersunds kommun (Sverige). Historiekommittén (1936). *Östersunds historia Del 1: 1786-1862*. Östersund.

Östersunds kommun (Sverige). Historiekommittén (1936). *Östersunds historia Del 2: 1863-1936*. Östersund.

Östersund Generalplan 68. (1969). Östersund generalplanekommitté. Östersund.

WEBBSIDOR

Digitalt museum, <https://digitaltmuseum.se/>

Kringla, Riksantikvarieämbetet, <https://kringla.nu/kringla/>

Lantmäteriets karttjänst, <https://minkarta.lantmateriet.se/>

Bebyggelseregistret, Riksantikvarieämbetet, <https://bebyggelseregistret.raa.se/bbr2/sok/search.raa>

Föreningen gamla Östersund, <https://fgo.kulturhotell.se/>

ARKIV

Östersunds bygglovsarkiv.

Östersunds kommunarkiv.

Tyréns Sverige AB

Tel: 010 452 20 00
www.tyrens.se

Säte Stockholm
Org.Nr: 556194-7986

